

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVASIYALAR VAZIRLIGI**

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

Qo‘lyozma huquqi asosida

UDK: 31:331(575.1)

MIROLIMOV MIRISLOM MIRSHOKIR O‘G‘LI

**MINTAQA MEHNAT BOZORINING STATISTIK TADQIQOTINI
TAKOMILLASHTIRISH**

**08.00.06 -“Ekonometrika va statistika” ixtisosligi bo‘yicha
iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) darajasini olish
uchun yozilgan**

DOKTORLIK DISSERTASIYASI

Ilmiy pahlav: i.f.n., dotsent. Ayubjonov A.H.

Toshkent– 2023

MUNDARIJA

Kirish.....	3
I BOB. MINTAQA MEHNAT BOZORINI STATISTIK TADQIQ QILISHNING ILMYIY-USLUBIY ASOSLARI.....	13
§1.1. Mehnat bozori rivojlanishini o‘rganishning ilmiy-uslubiy asoslari.....	13
§1.2. Mehnat bozorining iqtisodiyotda tutgan o‘rnini statistik baholash.....	30
§1.3. Mintaqa mehnat bozori tarkibiy tuzilishini statistik ko‘rsatkichlari tizimi.....	45
I Bob bo‘yicha xulosa.....	57
II BOB. TOSHKENT VILOYATI MEHNAT BOZORINI HOZIRGI HOLATINI STATISTIK TAHLILI.....	59
§2.1. Viloyatda mehnat bozori rivojlanishi va “yashil” iqtisodiyotga o‘tish tendensiyalarini statistik tahlili.....	59
§2.2. Viloyatda mehnat resurslarining sifat va miqdor o‘zgarishlarini statistik ko‘rsatkichlari tahlili.....	76
§2.3. Toshkent viloyatida band aholi tarkibi va dinamikasini statistik baholash.....	90
II Bob bo‘yicha xulosa.....	100
III BOB. TOSHKENT VILOYAT MEHNAT BOZORINING ISTIQBOLDAGI KO‘RSATKICHLARINI STATISTIK BAHOLASH..	103
§3.1. Mintaqada mehnat bozori rivojlanishini ekonometrik baholash.....	103
§3.2. Mintaqada mehnat bozorini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari	115
§3.3. Toshkent viloyati mehnat resurslarining istiqbolda o‘zgarish dinamikasi prognozi.....	126
III Bob bo‘yicha xulosa.....	136
XULOSA.....	138
ADABIYOTLAP RO‘YXATI.....	141
ILOVALAR.....	153

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Hozirda jahonda ekologik barqaror iqtisodiyotga erishish hamda barcha uchun munosib mehnat sharoitlarini yaratish mamlakatlar oldidagi eng muhim muammolaridan biriga aylanmoqda. Xalqaro mehnat tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, "bu ikki muammo bir-biriga bog'liq bo'lib, birgalikda hal qilinishi lozim hisoblanadi. Mamlakatlar iqtisodiyotida mehnat bozori kon'yunkturasi shiddat bilan o'zgarib, xalqaro hamjamiyatda iqtisodiy manfaatlar borasida raqobatning keskinlashuvi yuz berayotgan davrda rivojlanayotgan davlatlarda mavjud mehnat resurslaridan to'liq hamda samarali foydalanish strategiyasini ishlab chiqish zarurati tug'ilmoqda"¹. Bu esa jahon iqtisodiyotida o'z ahamiyatini yo'qotib borayotgan eski mehnat bozori institutlari va vositalari o'rnida yangi samarali hamda innovatsion usullarni tadbiq etishni ta'qazo etmoqda.

Xalqaro maydonda raqobatlashuv jarayonlarining kuchayib borishi sharoitida mehnat bozorini samarali rivojlantirish hamda ishchi kuchiga bo'lgan talab va uning taklifini o'zaro muvofiqlashtirishning ilmiy-uslubiy hamda tashkiliy jihatlari tadqiq etilmoqda. Mehnat resurslari soni yuqori bo'lgan hududlarida aholini ish bilan bandlik darajasini oshirish va yangi ish o'rinlarini tashkil etish, ishsizlik darajasini kamaytirish, o'zini o'zi band qilish tizimini takomillashtirish, xotin-qizlar va yoshlar bandligini oshirish, qishloq hududlarida istiqomat qilayotgan aholining doimiy ish bilan bandligini ta'minlash hamda aholi farovonligini oshirish, mintaqa aholisini yashil iqtisodiyot talablariga mos keladigan yangi kasblarga tayyorlash hamda yashil ish o'rinlarini barpo etish, mehnat bozorida inklyuziv bandlikni qo'llab-quvvatlash, xotin-qizlarni axborot texnologiyalari sohasidagi bilimlarini oshirish orqali ular uchun muvofiq bo'lgan ish o'rinlari bilan ta'minlash kabi dolzarb masalalar bu boradagi ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

---

¹ Манба: <http://ilostat.ilo.org>; Устойчивое развитие, достойный труд и зеленые рабочие места. Пятый пункт повестки дня. Международное бюро труда. - Женева.

O‘zbekistonda jadal va barqaror ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga erishish sharoitida aholi bandligi va turmush farovonligini ta‘minlashga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Respublika viloyatlari, xususan Toshkent viloyatida mehnat bozoridan foydalanishni statistik tahlil qilish, korxonalarda yangi ish o‘rinlarini yaratish holatini statistik baholash, mehnat bozorini “yashil iqtisodiyot” davridagi o‘zgarishlarga moslashuvchanligini o‘rganish, statistik prognozlash, mehnat resurslari shakllanishini va ularning o‘zgarishini statistik tahlil qilish hamda statistik modellashtirish masalalari Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining muhim vazifalaridan hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 3-dekabrda PF-29-son “Mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta‘minlash va kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlari to‘g‘risida”gi Farmonida ham “Aholining tadbirkorlik tashabbuslarini amalga oshirishga moliyaviy ko‘maklashish, ularning daromadli mehnat bilan bandligini ta‘minlash mexanizmlarini yanada takomillashtirish, mahallabay ishlash tizimini yangi bosqichga olib chiqish orqali kambag‘allikni qisqartirish, respublika, viloyat, tuman va shaharlarda ko‘rsatiladigan davlat xizmatlari va manzilli moliyaviy qo‘llab-quvvatlash instrumentlarini bevosita mahalla darajasiga tushirish”² bo‘yicha aniq vazifalar belgilab berildi. Mazkur vazifalarning bajarilishi respublika mehnat bozoridagi muammolarni echishda dasturulamal bo‘lib xizmat qilib, ushbu jarayonni samarali amalga oshirishda hududlarda mehnat bozoriga ta‘sir etuvchi omillarning salbiy ta‘sirini chuqur tahlil qilishni ta‘minlovchi ekonometrik hamda statistik ko‘rsatkichlar tizimini ishlab chiqish zaruriyati tug‘ilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 3-avgustdagi PQ-4796-son “O‘zbekiston Respublikasining Milliy statistika tizimini yanada takomillashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2022-yil 2-dekabrda PQ-436-son **“2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish**

---

² O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 3 dekabrda PF-29-sonli farmonida.

bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarorlari, **O‘zbekiston Respublikasi** Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 9-avgustdagi 504-son “Rivojlanishda orqada qolayotgan hamda ishsizlik darajasi nisbatan yuqori bo‘lgan mahallalarda aholi bandligini ta’minlash orqali oilalarning daromad manbaini yaratish tartibi to'g'risida”gi qarori hamda soha rivojlanishiga tegishli boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu dissertatsiya ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo‘nalishlariga mosligi. Mazkur tadqiqot respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining I.«Demokratik-huquqiy jamiyatni ma’naviy-axloqiy va madaniy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish» ustuvor yo‘nalishiga muvofiq bajarilgan.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi. Mehnat bozori va uning ijtimoiy - iqtisodiy rivojlantirish holatini ilmiy tadqiq etish, mehnat resurslari harakati va ularning ijtimoiy muhofazasini tashkil etish, aholi bandligini samarali tashkil etish, ishlab chiqarishni mehnat resurslari bilan band qilishning ayrim jihatlari bo‘yicha R.E.Lukas, A.Osvald, J.M.Keyns va J.Rudebsh kabi olimlarining ilmiy³ izlanishlarida o‘z aksini topgan. MDH davlatlari olimlaridan T.I.Zaslavskaya, A.E.Kotlyar, V.V.Adamchuk, I.S.Maslova, L.P.Vladimirova, Yu.G.Odegov, G.G.Rudenko, S.G.Strumilin, V.A.Pavlenkov⁴ M.Yu.Arhipova, N.V.Stroykina, S.A.Ayvazyan, T.V.Sarbycheva, Ye.A.Dolgix, V.S.Mixitaryan, A.L.Orlova,

---

³ Lucas R. E. Tobin and Monetarism: A Review Article. Journal of Economic Literature. – 1981. №6 P. 5439; A.Освальд The Economic the ory of trade unions: an ntroductionary survey. Scandinavian Jornal of Economics. – 1985. V. 67. P. 143 – 183; Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Избр. /Дж.М.Кейнс. – М.:Эксмо, 2007. – 801-886 с; Rudebush C.D. Testing for Labour market disequilibrium with and exact excess demand disequilibrium model. Review of, Economics and Statistics. – 1986. V. 68. P. 468–476;

⁴ Заславская Т.И., Рывкина Р.В. Методологические проблемы системного изучения деревни. – Новосибирск: Наука, 1977. – 315 с.; Котляр А.Э., Трубин В.В. Проблемы регулирования перераспределения рабочей силы. – М.: Экономика, 1978. – 168 с.; Адамчук В.В., Организатсия и регулирование оплаты труда.- М.: Экономика, 1996. – 128 с; Маслова И.С. Российский рынок труда: монография / И.С. Маслова, В.М. Москович, Т.А. Бараненкова, Е.С. Кубишин. [Отв. ред. Маслова И.С.]; РАН. Ин-т экономики. – М.; 1993. - 189 с.; Л.П.Владимирова Кандидатская диссертатсия написана на тему Стимулирующая роль сдельной заработной платы в росте производительности труда работников торговли.; Одегов. Ю. Г. Экономика труда: учебник и практикум для академического бакалавриата / Ю. Г. Одегов, Г. Г. Руденко. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Изд-во. Юрайт, 2015. — 386 с; Струмилин Г.С. Проблемы экономики труда. – М.: Наука, 1982. – 471 с.; В.А. Павленков Рынок труда. Занятость. Безработица : учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальности 060200 "Экономика труда" / В.А. Павленков. - М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004 (ОАО Можайский полигр. комб.). - 366, [1] с.

A.A.Frenkel', A.L.Pereseskiy⁵ kabi olimlar xam mehnat bozori va undagi muammolarni tizimli xal qilish ustida qator ilmiy ishlar olib borishgan. Respublikamizdagi bir qator iqtisodchi olimlari, professor o'qituvchilari tomonidan xam mehnat bozori va uning rivojlanishi borasida juda ko'plab ishlar olib borilgan. Bu olimlar sirasiga quyidagi iqtisodchi olimlarni misol qilib keltirish mumkin: K.X.Abduraxmonov, N.S.Aliqoriev, L.M.Maksakova, G.K.Abduraxmanova, B.B.Berkinov, X.I.Mo'minov, R.A.Ubaydullaeva, Sh.R.Xolmo'minov, K.Z.Xomitov, Z.Akbarova, X.Nabiev, Sh.Yu.Mahkamova, T.Sh.Shodiev, N.Xo'jaev, M.A.Umarova, S.S.G'ulomov kabi⁶ olimlarning ilmiy tadqiqot ishlarida keltirgan fikr-mulohazalari o'rganilgan.

Ammo ushbu olimlar aynan mehnat bozorining hozirgi holatini e'tiborga olib, mintaqalar miqyosidagi holatini statistik jihatdan tahlil qilish va hududlar kesimida mehnat resurslarini rivojlanishi borasidagi muammo va uning echimlarini ekonometrik va statistik o'rganish, prognozlashni va tahlil qilishni o'z oldilariga

---

⁵ Архипова М. Ю. Методология статистического исследования инновационно-технологической деятельности в России: дис. докт. эконом. наук М.,- 2007.- 423 с.; Стройкина Н. В. Статистический анализ и прогнозирование развития рынка труда Оренбургской области Автореф. дисс... канд. эконом. наук М.,-2011; Айвазян С.А., Мхитарян В.С. Прикладная статистика и основы эконометрики: Учебник. - М.: ЮНИТИ, 1998; Сарычева Т. В. Методология комплексного статистического анализа занятости в Российской Федерatsii по видам экономической деятельности. Автореф. дис... докт. эконом. наук. М.,-2017; Долгих Е. А. Статистический анализ занятости и безработицы в Российской Федерatsii. Автореф. дис. канд. эконом. наук. М.,—2010; Мхитарян В.С. Прикладная статистика и основы эконометрики: Учебник. - М.: ЮНИТИ, 1998; Орлова А. Л. Статистическое исследование показателей занятости и безработицы на региональном рынке труда. Автореф. дис... канд. эконом. наук. Орел,-2014; Френкель А.А. , Волкова Н.Н. , Сурков А.А. Повышение точности прогнозирования интегральных показателей на основе объединения прогнозов. Финансы: теория и практика Т. 21, № 5. 2017. ., Пересецкий А. А. Моделирование динамики распределения доходов в России: // Прикладная эконометрика. — 2019. — Т. 54. — С. 105.

⁶ Q.X.Abdurahmonov Mehnat iqtisodiyoti (nazariya va amaliyot). Darslik. – T.: «Fan», 2019 yil. - 598 b.; N.S.Aliqoriev Xarakteristikalar strategiyasida aholi turmush darajasi sifatini oshirishning ustuvor vazifalari. XXI-asr psixologiyasi: istiqbol va muammolari. Toshkent 2017. 54 bet; L.P.Maksakova Проблемы обеспечения занятости трудовых ресурсов Республики Узбекистан в переходный период к рынку. Дис.док. экон. наук. – Т., 1995. – 309 с.; G.K.Abduraxmanova Inson resurslarini boshqarish. Darslik. – T.: Fan, 2021 692 bet; B.Berkinov Institutsional iqtisodiyot. Darslik.-T:Iqtisodiyot,2021.-226 bet; X.I.Mo'minov Buxoro viloyatida mehnat bozorini shakllantirish va uning faoliyatini rivojlantirish. Iqtisod fanlari nomzodi dissertatsiyasi. T., 2008. – 148 b.; RA.Ubaydullaeva ., Atamirzaev O., Umarova N. O'zbekiston demografik jarayonlari va aholi bandligi. Ilmiy o'quv qo'llanma. – T.: Universitet, 2006. – 90 b.; III.P.Xolmuminov Совершенствование планирования трудовых ресурсов АПК региона. Т.: Мехнат, 1989. – 157 с.; K.Z.Xomitov O'zbekiston Respublikasi qishloq mehnat bozorining samarali rivojlanishi muammolari. Iqtisod fanlari doktori darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi. T., - 2012 yil; Z.Akbarova, M.A.Umarova., N.A.Shokirova Mehnat statistikasi. O'quv qo'llanma. Toshkent:- Iqtisodiyot,-2020, 100-185 bet; X.Nabiev, N.M.Soatov, A.H.Ayubjonov. Aholi statistikasi. darslik.-T.:TDIU,2019.- 568 bet; Sh.Yu.Mahkamova Bozor islohotlari chuqurlashayotgan sharoitda aholi bandligini tartibga solish. Iqtisod fanlari nomzodi dissertatsiya. T., 2008. – 150 b.; T.Sh.Shadiev «Экономические модели развития сельского хозяйства». – T.: Fan, 1986. –168 b; N.Xujaev., N.Sattorov “Занятость, моделирование и рынок труда”– T.:Mehnat, 1993–192s.; M.A.Umarova, O'zbekiston Respublikasi mehnat bozorini statistik baholashning uslubiy jixatlari. Iqtisod fanlari doktori darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi T.,-2021 yil; S.S.G'ulomov “Совершенствование планирования трудовых ресурсов АПК региона” T.: Mehnat, 1989. – 157b.

maqsad qilib qo‘ymaganlar. Hali bu borada oxirigacha aniqlanmagan ham nazariy, ham amaliy muammolar kam emas. Shuning uchun mintaqa mehnat bozorini statistik tadqiq etish dolzarb masala hisoblanadi.

Dissertatsiya mavzusining dissertatsiya bajarilayotgan oliy ta’lim muassasasi ilmiy-tadqiqot ishlari rejalari bilan bog‘liqligi. Dissertatsiya tadqiqoti Toshkent davlat iqtisodiyot universitetining ilmiy tadqiqot ishlari rejasiga muvofiq № OT-F1-154 «Milliy iqtisodiyot tarkibiy o‘zgarishining yalpi ichki mahsulot o‘shishiga ta’sirini baholash metodologiyasini takomillashtirish» mavzusidagi fundamental loyiha doirasida bajarilgan.

Tadqiqotning maqsadi mintaqa mehnat bozorini statistik tahlil qilish, mavjud muammo va kamchiliklar bo‘yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

mintaqa mehnat bozori rivojlanishini o‘rganishning ilmiy-uslubiy jihatlarini tahlil qilish va mehnat bozorining iqtisodiyotda tutgan o‘rnini statistik baholash;

mintaqa mehnat bozorida aholi bandligi darajasi va mintaqadagi xotin-qizlarning IT sohalarida bandligini oshirish maqsadida “axborot texnologiyalari” markazlari faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish;

Toshkent viloyatida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish tendensiyalarini, mehnat resurslarining sifat va miqdor o‘zgarishlarini statistik o‘rganish hamda mehnat resurslaridan samarali foydalanish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish;

Toshkent viloyatida ish bilan band aholi tarkibi va dinamikasini statistik o‘rganish natijasida mehnat resurslarini “yashil” iqtisodiyotga o‘tishdagi moslashuvchanligini statistik baholash;

mintaqa mehnat bozori rivojlanishini ekonometrik tahlil qilish hamda mehnat resurslarining istiqboldagi o‘zgarish dinamikasi prognozi bo‘yicha taklif hamda tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning obyekti bo‘lib Toshkent viloyati mehnat bozorining rivojlanish jarayonlarini statistik tahlil qilish va baholash hisoblanadi.

Tadqiqotning predmeti mehnat bozorini statistik tadqiq qilish jarayonida yuzaga chiqadigan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar yig'indisi hisoblanadi.

Tadqiqotning usullari. Dissertatsiya ishida statistik kuzatish, statistik guruhlash, variatsion va korrelyatsion-regression tahlil, statistik modellashtirish, ekonometrik prognozlash kabi usullardan foydalanildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

qo'shimcha bandlik bo'yicha ishlash imkoni mavjud bo'lgan ayollarni axborot texnologiyalaridan foydalanishga o'rgatish (birinchi bosqich) orqali masofadan bajariladigan ish turlarini aniqlash (ikkinchi bosqich) hamda davlat va nodavlat ta'lim muassasalari hamda bandlikka ko'maklashish markazlari tomonidan tegishli bilim va ko'nikmalarga o'qitish va kasbga tayyorlash hisobiga bandligini oshirish taklifi asoslangan;

“yashil” iqtisodiyotga o'tish davrida mintaqa mehnat bozoriga kirib kelishi kutilayotgan yangi kasblarning “yashil” iqtisodiyotga mosligi darajasini aniqlash hamda moslashuvchanligini statistik baholash taklifi asoslangan;

mintaqa mehnat bozorida ishsizlikni kamaytirish hamda aholi turmush darajasini oshirish jarayonlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ifodalovchi ekonometrik modellar ish bilan bandlikning yangi shakllari bo'yicha yaratiluvchi ehtimoliy va nobarqaror daromad omillarini kiritish asosida takomillashtirilgan;

Toshkent viloyati iqtisodiyotida bandlar soni va ishsizlik darajasi o'zgarishining 2027-yilga qadar prognoz ko'rsatkichlari ko'p omilli regressiya tenglamasi asosida ishlab chiqilgan.

Tadqiqotning amaliy natijasi quyidagilardan iborat:

axborot texnologiyalari markazlarining mehnat bozori va undagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ta'siri aniqlangan;

mamlakatning yashil iqtisodiyotga o'tishi natijasida mintaqa mehnat bozorida sodir bo'ladigan jarayonlar hamda mehnat resurslari dinamikasi statistik baholangan;

mintaqa mehnat bozori samaradorligiga ta'sir etuvchi ishsizlar hamda iqtisodiyotda bandlar soni statistik baholangan;

Toshkent viloyatida mehnat bozori rivojlanishini statistik o'rganish va uning asosida istiqboldagi ko'rsatkichlarini takomillashtirish bo'yicha hulosalarga asosan o'rtacha nominal hisoblangan oylik ish haqini 1,0 foizga oshirilsa, Toshkent viloyatidagi ishsizlik darajasi mos ravishda 0,1 foizga, viloyatdagi korxonalar sonini 0,02 foizga, aholi jon boshiga daromadlarni 0,01 foizga qo'shimcha qisqartirish mumkinligi aniqlangan.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi. Dissertatsiya ishida qo'llanilgan ma'lumotlar, aholi soni, mehnatga layoqatli aholi sonining oshib borishini aniqlash va prognozlash usullari, qo'shimcha ish o'rinlarining yaratilishi, aholi bandligini ta'minlash hamda aholi bandligini oshirishning o'ziga xos yangi shakllarini izlab topish, mehnat bozoridagi bandlik muammolarini echish, hal etish va butunlay bartaraf etish uchun ishlab chiqilgan amaliy hamda nazariy tavsiyalarning amaliyotga joriy etilganligi va izlanishlar natijasida olingan ma'lumotlarni vakolatli davlat organlari tomonidan tasdiqlanganligi bilan begilanadi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati. Tadqiqot ishi natijalarining ilmiy ahamiyati mehnat bozori va respublikada taklif qilinayotgan mehnat qiymati va ish haqi darajasi, mehnat resurslariga bo'lgan talab va taklifning ta'sirini optimallashtirish, ular o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish, kerakli mutanosiblik va muvozanatni saqlash, tabiiy mexanizmlarga ko'ra mehnat resurslari narx-navosi bozor kon'yunkturasiga tez va holislik bilan javob berishi, uning haqiqiy ehtiyojiga muvofiq, ko'payishi yoki kamayishi tendensiyalarini prognozlashni har taraflama chuqurroq, aniqroq amalga oshirishni ta'minlashda foydalanish mumkinligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati mintaqa mehnat bozorida mavjud muammo va ularning echimlari, mehnat resurslarini hududlar bo'yicha samarali taqsimlanishi va ularning ijtimoiy-siyosiy manfaatlari vakolatli davlat organlari tomonidan muhofaza etilishi natijasida aholi daromadlarini oshirish va kambag'allikni qisqartirish borasidagi ishlarni takomillashtirish, shuningdek, oliy o'quv yurtlarida tahsil olayotgan talabalar uchun "Mehnat statistikasi",

“Mintaqaviy statistika”, “Inson resurslarini boshqarish” va “Amaliy statistika” kabi fanlardan talabalar bilimini oshirishda va o‘quv adabiyotlari tayyorlashda foydalanish mumkinligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarning joriy qilinishi. Mintaqa mehnat bozorining statistik tadqiqotini takomillashtirish bo‘yicha ishlab chiqilgan ilmiy takliflar asosida:

qo‘shimcha bandlik bo‘yicha ishlash imkoni mavjud bo‘lgan ayollarni axborot texnologiyalaridan foydalanishga o‘rgatish (birinchi bosqich) orqali masofadan bajariladigan ish turlarini aniqlash (ikkinchi bosqich) hamda davlat va nodavlat ta’lim muassasalari hamda bandlikka ko‘maklashish markazlari tomonidan tegishli bilim va ko‘nikmalarga o‘qitish va kasbga tayyorlash hisobiga bandligini oshirish taklifi O‘zbekiston Respublikasi Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi Toshkent viloyat boshqarmasi tomonidan respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqishda foydalanilgan (O‘zbekiston Respublikasi Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligining 2023-yil 4-apreldagi 01/100-04/12-2127-sonli ma’lumotnomasi). Mazkur ilmiy taklifning amaliyotga joriy etilishi Toshkent viloyatidagi uy sharoitida bola parvarishi bilan uziviy bog‘langan holda axborot texnologiyalaridan foydalana oladigan ayollarga masofaviy ish jarayonlarini tashkil etish, bo‘sh turgan bino-inshootlarni nol balans bilan axborot texnologiyalari markazlariga ijaraga berish va tuman markazlaridan uzoqda joylashgan qishloqlarda xam markaz filiallarni ochish orqali qishloq aholisining bandlik darajasini ko‘tarishga imkon yaratgan;

“yashil” iqtisodiyotga o‘tish davrida mintaqa mehnat bozoriga kirib kelishi kutilayotgan yangi kasblarning “yashil” iqtisodiyotga mosligi darajasini aniqlash hamda moslashuvchanligini statistik baholash taklifi O‘zbekiston Respublikasi Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi Toshkent viloyat boshqarmasi tomonidan respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqishda foydalanilgan (O‘zbekiston Respublikasi Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligining 2023-yil 4-apreldagi 01/100-04/12-2127-sonli ma’lumotnomasi).

Mazkur ilmiy taklifning amaliyotga joriy etilishi tabiiy resurslardan samarali foydalanishi bo'yicha har bir mahalla kesimida seminar-treninglar o'tkazish orqali ekotexnologiyalar sohasidagi bilimlarini oshirish, aholiga quyosh panellari va shamol ventilyatorlari o'rnatish uchun imtiyozli kreditlar ajratishni takomillashtirish hamda ularning bu jarayondan foydalanishni qonuniylashtirish imkonini bergan;

mintaqa mehnat bozorida ishsizlikni kamaytirish hamda aholi turmush darajasini oshirish jarayonlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ifodalovchi ekonometrik modellar ish bilan bandlikning yangi shakllari bo'yicha yaratiluvchi ehtimoliy va nobarqaror daromad omillarini kiritish asosida takomillashtirish taklifi O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi Toshkent viloyat boshqarmasi tomonidan respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqishda foydalanilgan (O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligining 2023-yil 4-apreldagi 01/100-04/12-2127-sonli ma'lumotnomasi). Mazkur ilmiy taklifning amaliyotga joriy etilishi Toshkent viloyati yangidan tashkil etilgan korxonalar soni va hodimlarga hisoblangan nominal daromadlarning oshirilishi iqtisodiyotda bandlar sonining ortishiga va ishsizlikning kamayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan;

Toshkent viloyati iqtisodiyotida bandlar soni va ishsizlik darajasi o'zgarishining 2027-yilga qadar ko'p omilli regressiya tenglamasi asosida ishlab chiqilgan prognoz ko'rsatkichlari O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi Toshkent viloyat boshqarmasi tomonidan respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqishda foydalanilgan (O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligining 2023-yil 4-apreldagi 01/100-04/12-2127-sonli ma'lumotnomasi). Mazkur ilmiy taklifning amaliyotga joriy etilishi Toshkent viloyati mehnat bozorini rivojlantirish va bozor muvozanatini saqlashda qisqa, o'rta va uzoq muddatli rejalarining sifat ko'rsatkichlari yaxshilanishiga xizmat qilgan.

Tadqiqot natijalarning aprobatsiyasi. Tadqiqotning asosiy g'oyasi va natijalari bo'yicha jami 18 ta jumladan, 5 ta xalqaro va 8 ta respublika ilmiy-amaliy konferensiyalarida muhokamadan o'tkazilgan va aprobatsiyadan o'tkazilgan.

Tadqiqot natijalarining e'lon qilinganligi. Dissertatsiya mavzusi bo'yicha jami 20 ta ilmiy ish chop etilgan, O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiyalarni asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlarda 8 ta maqola, jumladan, 4 ta respublika va 4 ta xorijiy jurnallarda nashr etilgan, ma'ruza tezislarini 8 ta respublika ilmiy-amaliy konferensiyalari to'plamida nashr etilgan.

Dissertatsiyaning tuzilishi va hajmi. Dissertatsiya kirish, 3 bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati va ilovalardan tashkil topgan. Dissertatsiyaning umumiy xajmi 158 betdan iborat.

I BOB. MINTAQA MEHNAT BOZORINI STATISTIK TADQIQ QILISHNING ILMIIY-USLUBIY ASOSLARI

§1.1. Mehnat bozori rivojlanishini o‘rganishning ilmiy-uslubiy asoslari

Bugungi kunda Respublikamizda, mehnat bozorini rivojlantirish va uni tartibga solish, zamonaviy mehnat bozori ehtiyojlarini hisobga olgan holda yuqori malakaga ega bo‘lgan kadrlarni etishtirish va har tomonlama raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashning bugungi jahon talablariga mos eng samarali tizimini ishlab chiqishni talab etmoqda. Qolaversa yosh mutaxassislarni ishlab chiqarishdagi o‘rnini belgilash va ularning xorijiy mamlakatlar mutaxassislari bilan raqobatbardoshligini oshirish bugunning eng muhim masalalaridan biri bo‘lib kelmoqda. Yuqoridagi masalalardan kelib chiqqan holda, yangi ish o‘rinlarini barpo etish va yoshlarni tadbirkorlikka yo‘naltirishni qo‘llab-quvvatlash natijasida aholi, ayniqsa ijtimoiy muxofazaga muhtoj bo‘lgan aholi qatlamlari farovonligiga erishish borasida izchil tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son farmonining 1-ilovasi “Mamlakatimizda yangi ish o‘rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish va shu orqali 2026-yil yakuniga qadar kambag‘allikni kamida 2 barobarga qisqartirish” nomli 85-maqсадida quydagilar haqida so‘z boradi:

- kambag‘allikni qisqartirish davlat dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish;
- respublikamizda norasmiy ishlayotgan 2,5 million nafar fuqaroning bandligini legallashtirishga yordam berish orqali ularda ijtimoiy kafolat va imtiyozlardan to‘liq foydalanish imkoniyatini yaratish;
- ayollar orasidagi ishsizlik darajasini 2 baravar kamaytirish, 700 mingdan ziyod ishsiz xotin-qizlarni davlat hisobidan kasb-hunarga o‘qitish. Ish bilan band bo‘lmagan xotin-qizlarni tadbirkorlikka jalb qilish va o‘zini o‘zi band qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish;
- hududlar, shaharlar va tumanlar kesimida kambag‘al toifadagi oilalar, ayollar va yoshlarni yagona elektron hisobga olish tizimini yaratish, kambag‘allikning qayta tiklanish xavfini bartaraf etish.

- hunarmandchilik faoliyatini rivojlantirish.
- ijtimoiy nafaqa tayinlash mezonlariga javob beradigan barcha ehtiyojmand aholining kamida 85 foizini ijtimoiy yordam dasturlari bilan qamrab olish.
- ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalar va aholi qatlamlariga, shuningdek, vaqtinchalik og‘ir sharoitga tushib qolgan fuqarolarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri davlat ijtimoiy yordamini ko‘rsatish⁷ kabi aniq chora-tadbirlar belilab berilgan.

Yuqoridagi farmonning ijrosini ta‘minlash maqsadida mamlakatimizda qator ko‘p tarmoqli va tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan bugungi kunda mamlakatimizning ko‘plab xududlarida bo‘lgani singari Toshkent viloyatida xam salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Bunga misol tariqasida Toshkent viloyati hududlarida turizm va ishlab chiqarishga ixtisoslashgan erkin iqtisodiy zonalarning tashkil etilishi, viloyatning ko‘plab xududlarida dehqon xo‘jaliklari klasterlarini barpo etilishi, tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi xotin-qizlarga va yoshlarga berilayotgan turli-xil soliq imtiyozlari va qator hisobotlarning kamaytirilishi Toshkent viloyati aholisining turmush tarzi va farovonligiga o‘zining ijobiy hissasini qo‘shmoqda. Qolaversa viloyat hududiy birliklari va ularda istiqomat qiluvchi aholining imkoniyatlaridan kelib chiqqan xolda ishsiz yoshlarning bandligini ta‘minlash maqsadida qishloq xo‘jaligi, oila tadbirkorligi, kasanachilik, asalarichilik, parrandachilik va pillachilik sohalarini rivojlantirish uchun imtiyozli kreditlar ajratilmoqda. Darhaqiqat aholini ish bilan ta‘minlash va ularni samarali mehnat faoliyati bilan bandligini tashkil etish, kambag‘allikni qisqartirish va aholini ijtimoiy ximoyalash borasida amalga oshirilayotgan ishlar mehnat bozori va undagi ko‘plab muammolarni bartaraf etishni taqazo etmoqda.

Hozirgi davrga qadar ko‘plab iqtisodchi olimlar mehnat bozori va undagi o‘zgarishlarni o‘rganish borasida qator ilmiy izlanishlar olib borishgan. Bugungi kunda mamlakat mehnat bozori bozor iqtisodiyoti va ijtimoiy mehnat sohasining tarkibiy qismidir. Ilmiy va o‘quv adabiyotlarida mehnat bozorining o‘nlab ta‘riflari keltirilgan bo‘lib, yangi ilmiy maktabni yaratuvchilar D.Gidler, A.Laffer, M.Fedstayn, R.Holler⁸ va boshqalar mehnat bozorini ichki bir xil bo‘lmagan va

---

⁷ O‘zbekiston Respublikasi prezidentining 2022 yil 28-yanvardagi PF-60-son farmoniga 1-ilova. LexUZ on-line.

⁸ Павленков В.А. Рынок труда. Занятость. Безработница:Учебник. М.:МГУ,2019. 36 с.

g'oyat tez o'suvchi hamda bozor qonunlariga bo'ysunuvchi tizim sifatida qaraydilar. Shu sababli, mehnat qiymati va ish haqi darajasi mehnat resurslariga talab va taklifiga tasir qiladi, ular o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi hamda kerakli mutanosiblik va muvozanatni saqlaydi, tabiiy mexanizmlarga ko'ra mehnat resurslari narx-navosi bozor kon'yunkturasiga juda tez javob beradi, uning haqiqiy ehtiyojiga muvofik, ko'payadi, yoki kamayadi. Rivojlangan mehnat bozori sharoitlarida ishsizlik mehnatga layoqatli aholining ish bilan band bo'lmagan qismi iqtisodiy jarayonlarda ma'lum bir vazifasini bajaruvchi tabiiy xodisa deb hisoblaydilar.

Keynsianchilik maktabining asoschisi J.Keyns o'z konsepsiyasini «Bandlik, foiz va pullarning umumiy nazariyasi»⁹ nomli kitobida shunday bayon qilgan. U mehnat bozorini sustkash, statistik tizim sifatida ko'rib chiqadi, mehnat resurslari qiymatini etarli darajada qat'iy deb qayd etadi. Majburiy ishsizlikning mavjudligi majmuaviy samarali talabni etishmasligi bilan asoslangan, uni byudjet va kredit, pulni tartibga solishning samarali choralari yo'q, qilishi mumkin. Shu munosabat bilan talabning etishmasligi mehnatga haq to'lashning pasayishi tomoniga egiluvchan emasligi oqibatida vujudga keladi, buning natijasida talab pasayganda ishlab chiqarish hajmi va ish bilan bandlik qisqaradi. Davlat bozorni tartibga solib boruvchi vazifasini o'taydi. U majmuaviy talabni oshirib yoki pasaytirib, ushbu tengsizlikni yo'q qilishi mumkin. Mehnat resurslariga jami talab-investitsiya va ishlab chiqarish hajmlari bilan tartibga solinadi.

Professor A.A.Pavlenko, «bozor iqtisodiyotida mehnat bozori yollanib ishlashga qodir kishilarning barchasini: ham yollanma mehnat bilan band bo'lganlar ham band bo'lmaganlarni kamrab oladi»¹⁰ deb hisoblaydi. A.A.Nikifirova esa boshqacha umumiy ta'rifni taklif etadi. «Mehnat bozori rivojlanishining darajasi va bozorda ishtirok etuvchi kuchlar tadbirkorlar, mehnatkashlar va davlat o'rtasida ma'lum davrda erishilgan manfaatlar balansini aks ettiruvchi ijtimoiy munosabatlar tizimida vujudga kelgan»¹¹ deb ta'kidlaydi. Mehnat bozori borasida olib borilgan tadqiqotlarni tahlil qilish natijasida shu

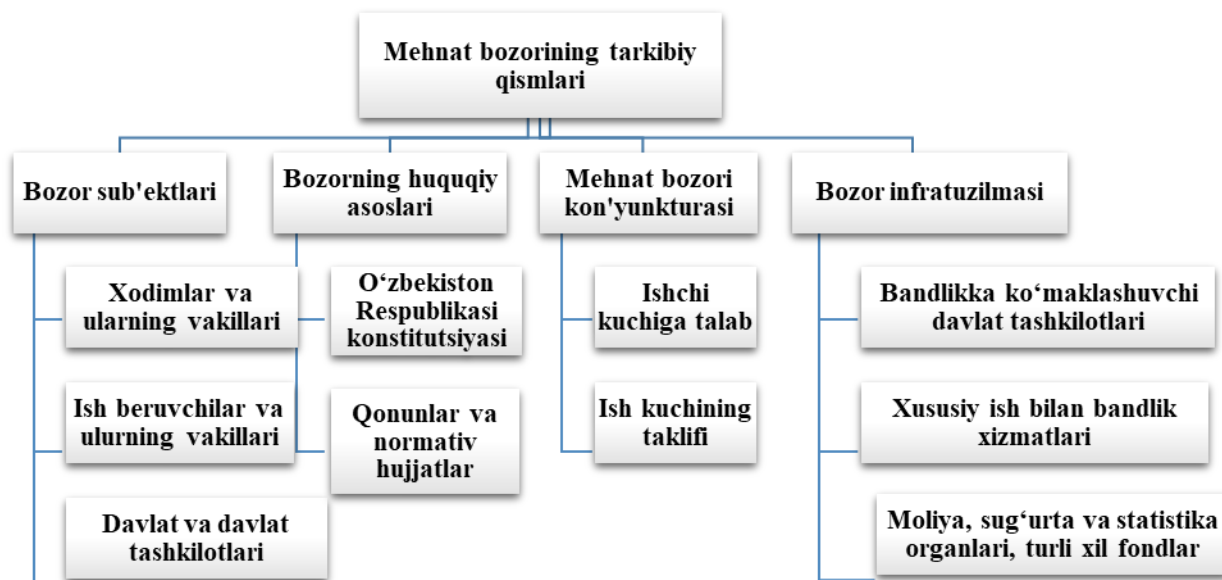
---

⁹ Shodmonov Sh., G'afurov U. Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent,»Mehnat»,2018 123 b.

¹⁰ Pavlenkov V.A. Рынок труда. Москва Общества «Анжел»2018. - 112с

¹¹ Nikifirova A.A. Рынок труда:зануатос и безработица. Москва «Международнауа отношениуа»2017. - 184с

ma'lum bo'ladiki, keyingi yillarda mehnat bozori va uning tuzilmalari haqida aniqroq, yanada to'laroq tushunchalar paydo bo'ldi. Ba'zi bir tadqiqotchilar mehnat bozorini ish haqi va daromadlarning erkin harakati orqali mehnatga talabni va mehnat resurslari taklifini o'zini-o'zi tartibga soluvchi mexanizm sifatida talqin qiladilar.

1.1-rasm. Mehnat bozorining tarkibiy qismlar¹².

Mehnat bozori va uning tarkibiy qismlari asosan 4 ta qismdan iborat bo'lib hisoblanadi. birinchidan: bozor sub'ektlari bu bevosita bozorda ma'lum darajada ishtirok etuvchilardir. Bozor sub'ektlarini esa xodimlar va ular tomonidan tayyorlangan vakillar, ish beruvchilar va ularning vakillari hamda davlat va davlat tashkilotlari bo'lib hisoblanadi. Ikkinchidan esa bozorining huquqiy asoslari bu bozor munosabatlarini tartibga solishdagi asosiy meyyori-xuquqiy xujjatlar bo'lib, O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi hamda mehnat kodeksi va boshqa normativ qonunlar hisoblanadi. Uchinchidan esa mehnat bozori kon'yunkturasi asosiy o'rin egallab, ishchi kuchiga talab va ishchi kuchining taklifi uning asosiy ko'rstakichlari hisoblanadi. To'rtinchidan bozor infratuzilmasi. Bandlikka ko'maklashish, ishga marxamat mono markazlari hamda xususiy ish bilan bandlik xizmatlari va moliya, sug'urta, statistika tashkilotlari bozor infratuzilmasining asosiy qismlari hisoblanadi. Mehnat bozorining mana shu tarkibiy qismlari orqali

¹² Q.X.Abduraxmonov. "Mehnat iqtisodiyoti nazariyasi va amaliyoti" darslik.UzR FA "FAN" nashriyoti, 2019.84b.

bozor munosabatlari tartibga solinadi va mavjud muammo hamda kachiliklarni bartaraf etishda ular tomonidan olib boriladigan ijtimoiy-iqtisodiy chora-tadbirlar etakchi o‘rin egallaydi (1.1-rasm).

Shu sababli, bugungi kunda mehnat bozorida ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning tendensiyalarini aniqlash, undagi mehnat resurslariga talab va taklifning hududlar bo‘yicha parametrlarini tizimli istiqbollashtirish va monitoring qilish, mehnat bozori mexnizmlarini yanada takomillashtirish bugungi kunning dolzarb va echimini kutayotgan aniq masalalaridan biridir. Respublikamiz iqtisodiyotida bozor munosabatlarining shakllanishi va rivojlanishi bevosita mehnat bozorining samarali faoliyatiga, uning tarkibiy-miqdoriy va sifat ko‘rsatkichlariga ta‘sir etmoqda. Mamlakatimiz aholisining dinamikasi, shuningdek, uning tarkibida mehnat resurslari hamda iqtisodiyot tamoqlarida band bo‘lganlar soni kabi ko‘rsatkichlarning so‘nggi yillardagi dinamikasi va jami aholi sonidagi ulushi, uning yillar davomidagi o‘shish ko‘rsatkichlari haqidagi ma‘lumotlar 1.1-jadvalda berilgan.

1.1-jadval

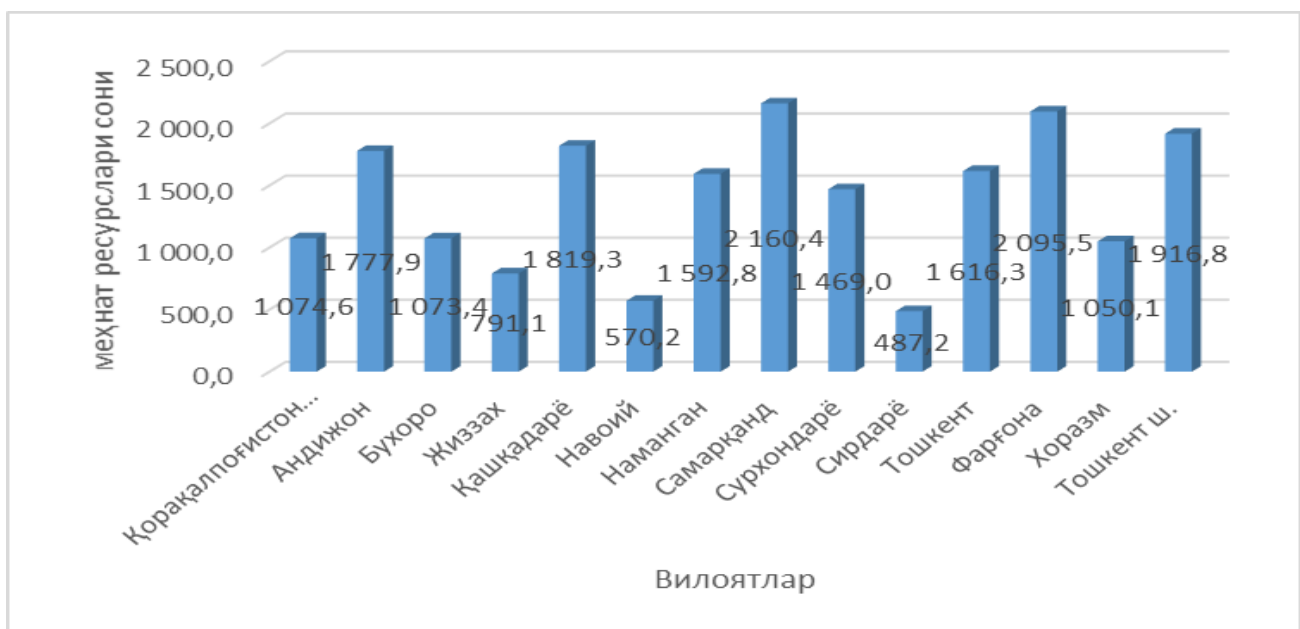
**O‘zbekiston Respublikasi aholisi va mehnat resurslari sonining
o‘zgarish dinamikasi**

Yil	Doimiy aholisining o‘rtacha yillik soni (ming kishi)	Mehnat resurslarining o‘rtacha yillik soni (ming kishi)	Iqtisodiyot tarmoqlarida band bo‘lganlarning o‘rtacha yillik soni (ming kishi)	Mehnat resurslarining doimiy aholi sonidagi ulushi, %	Iqtisodiyot tarmoqlarida band bo‘lganlarning doimiy aholi sonidagi ulushi, %
A	1	2	3	4	5
2010	28001,4	16726,0	11628,4	59,7	41,5
2011	29123,4	17286,4	11919,1	59,4	40,9
2012	29555,4	17564,3	12223,8	59,4	41,4
2013	29993,5	17814,1	12523,3	59,4	41,8
2014	30492,8	18048,0	12818,4	59,2	42,0
2015	31022,5	18276,1	13058,3	58,9	42,1
2016	31575,3	18488,9	13298,4	58,6	42,1
2017	32120,5	18666,3	13520,3	58,1	42,1
2018	32656,7	18829,6	13273,1	57,7	40,6
2019	33255,5	18949,0	13541,1	57,0	40,7
2020	33905,2	19158,2	13236,4	56,5	39,0
2021	34558,9	19334,9	13538,9	55,9	39,2
2022*	36024,9	20462,1	13737,4	56,7	38,1

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma‘lumotlari asosida tuzilgan.

1.1-jadvalda keltirilgan 2010-yildan 2022-yilgacha bo‘lgan ma‘lumotlar o‘rtacha yillik uchun berilgan bo‘lib, 2022-yil uchun berilgan ma‘lumotlar

dastlabki ma'lumotlar hisoblanadi. 2022-yil dastlabki ma'lumotlari asosida shuni ta'kidlash mumkinki, aholi sonining o'sishi 2010-yil boshiga nisbatan 28,7 % ga ko'paygani holda, shu davr mobaynida iqtisodiyot tarmoqlarida ish bilan bandlar soni 18,1 % ga ortgan. O'rganilayotgan davrlarda mehnat resurslari miqdorining o'sishi 2022-yilga kelib, 2010-yilga nisbatan 22,3% iqtisodiyotda ish bilan bandlik darajasining o'sishidan 4,2 % ga ko'proq bo'lgan. Yuqoridagi 1.1-jadval asosida shuni aytish mumkinki mehnat resurslari soni 2022-yil 2010-yilga nisbatan 3736,1 (ming kishi) yani 22,3%; mehnat resurslari jami aholi soniga nisbatan 2022-yil 106,8 (ming kishi) ya'ni 6,8% ; iqtisodiyotda bandlar soni esa 16,4%; o'sgan va jami aholi soniga nisbatan 2022-yilda 14,3% oshganligini ko'rishimiz mumkin.

1.2-rasm O'zbekiston Respublikasi mehnat resurslari sonining hududlar bo'yicha taqsimlanishi (2023 yil, 1- yanvar holatiga, ming kishi)¹³

Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi bo'yicha 2022-yilda mehnat resurslari soni 20462,1 ming kishini tashkil etib, ma'lumotlarni tahlil qilish natijasida quyidagicha fikrlarni ta'kidlashimiz mumkin bo'ladiki, 2020-yilga nisbatan 176,7 ming kishiga, yoki 0,9 % ga o'sishi kuzatildi. Bugungi kunda mehnat resurslari tarkibida iqtisodiy faol

¹³ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

aholi soni 14980,7 ming kishini (jami mehnat resurslarining 77,5 %), iqtisodiy nafaol aholi soni esa 4364,2 ming kishini (22,5%) tashkil etdi. Shuni alohida ta’kidlab o’tish kerakki, respublikada ish bilan band aholi soni 13737,4 ming kishini tashkil etib, 2010 yilning mos davriga nisbatan 16,4 % ga o’sdi.

Quyidagi 1.2-rasm ma’lumotlari asosida 2022-yil yanvar-dekabr holatiga O‘zbekiston Respublikasi mehnat resurslari sonining hududlar bo‘yicha qanchani tashkil etganligi to‘g‘risida tanishib chiqamiz. Yuqoridagi ma’lumotlarini tahlil qilishda statistikada keng qo‘llaniladigan statistik jamlash va svadkalash usulini qo‘llagan holda mehnat resurslari soni bo‘yicha eng yuqori va eng kichik ko‘rsatkichlarini tanlab olib, teng intervalga ega bo‘lgan nisbatan past ko‘rsatkichli, past ko‘rsatkichli hamda yuqori ko‘rsatkichli 3-guruxga ajratishimiz mumkin bo‘ladi. Guruhlash natijasida quyidagi ma’lumotlar olindi.

Mehnat resurslari soni bo‘yicha guruhlanishi	Interval o‘rtacha qiymat bo‘yicha guruhlanishi (ming kishi)	Viloyatlar nomi
<i>Nisbatan past ko‘rsatkichli</i>	487,2 - 1044,9	Sirdaryo v, Navoiy v, Jizzax v.
<i>Past ko‘rsatkichli</i>	1044,9 - 1602,7	Xorazm v, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Buxoro v, Surxondaryo v, Namangan v.
<i>Yuqori ko‘rsatkichli</i>	1602,7 - 2160,4	Toshkent v, Samarqand v, Farg‘ona v, Toshkent shahri, Andijon v, Qashqadaryo v.

Demak 1.2-rasm ma’lumotlaridan ko‘rinib turibiki Toshkent viloyati mehnat resurslari soni 1616,4 ming kishini tashkil etgani xolda respublika bo‘yicha 6-o‘rinni egallab, jamiga nisbatan 8,3 % ni tashkil etmoqda. Ma’lumotlarni taxlil qilish natijasida respublikamiz doimiy aholi soni xamda mehnat resurslari soni muqobil darajada o‘sib borayotganligini ko‘rishimiz mumkin.

Mehnat bozori, bozorning boshqa barcha tizimlari bilan uzviy bog‘langan. Haqiqatdan ham mehnat resurslarining ish bilan band bo‘lishi uchun u jismoniy, aqliy va kasbiy qobiliyatlarning belgilangan majmuasiga ega bo‘lishi lozim. U o‘z iste’mol sifatlarini yo‘qotmasligi uchun ishlab chiqarish jarayoniga bu qobiliyatlarni tatbiq eta bilishi hamda qayta ishlab chiqarishga poydevor bo‘lishi lozim. Bundan tashqari, mehnat resurslari va butun aholining sifat ko‘rsatkichlari

ham yaxshilanishini rag'batlantirib borib, kelajakda qayta ishlab chiqarishga asos solishi kerak. Bundan kelib chiqadiki, mehnat bozoridagi raqobat xodimning mehnat qobiliyatini takomillashtiruvchi asosiy kuch sifatida aks etadi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish natijasida shu ma'lum bo'ladiki, mehnat resurslari o'zining ish kuchini doimiy ravishda takror ishlab chiqarishga bo'lgan ehtiyojlarni his qila bilishi hamda, har doim yangi, eng yuqori sifat darajasida, ish qobiliyatlardan eng foydali sharoitlarda foydalana olishi va ana shu qobiliyatlarni rivojlantiridigan ish beruvchilarni izlashi va aksincha ish beruvchilar xam o'zining ishchi kuchlarida ana shunday qobiliyatlar mujassam bo'lishini talab etadi.

Bundan tashqari, mehnat resurslariga talabni shakllantiruvchi tizimda doimiy ravishda o'zgarishlar sodir bo'lishi, ya'ni xaridorlar-mulkdorlar o'rtasida raqobat paydo bo'lishi kerak. Faqat shunday sharoitlarda bir tomondan xodimning iqtisodiy faolligiga va boshqa tomondan ishlab chiqarish vositalari egasining bozordagi iqtisodiy faolligiga asoslangan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga umid bog'lash mumkin.

Shu sababli, mehnat bozorining yana bir boshqa nazariy qoidasi – o'z-o'zini hududiy ifodalash haqidagi tassavuri: hodim hatto yollanganda xam, o'zini "mehnatga qobiliyatlari"ni qayta ishlab chiqarishga bo'lgan ehtiyojlarini doimiy ravishda qondirib borishi va bunga bo'lgan intilishlari, mehnat resurslarini bozor bilan bo'lgan aloqasini uzmaydi.

Hozirgi vaqtda mehnat bozori tushunchasi bo'yicha aniq bir qarash mavjud emas. Nazariy qarama-qarshiliklar markazida ikkita muammo mavjud: 1) mehnat bozorini chegarasini aniqlab olish; 2) bozordagi oldi-sotdi predmeti nimadan iborat: mehnat yoki mehnat resurslari.

Birinchi muammoni ko'rib chiqish uchun hozircha "mehnat" va "mehnat resurslari" atamalarini har jihatdan teng deb qaraymiz. Mehnat bozorini va uning chegarasi haqida ikki guruh olimlari orasida doimiy ravishda bahs-munozaralar bo'lib kelgan.

Shu sababli, birinchi guruh olimlari (Yu.Odegov, L.A.Kostin, A. Rofe va boshqalar) mehnat bozorida faqatgina mehnat resurslarini oldi-sotdisi amalga oshiriladi degan fikrni ilgari surishgan. Bunda iqtisodchi olimlar mehnat bozori

ish beruvchi va yollanma ishchi o'rtasidagi oldi-sotdi munosabatlaridan iborat va ish boshlangan jarayon (mehnatdan foydalanish)dan boshlab bozor tugaydi deb hisoblaydilar.

Shu sababli, mehnat bozorini o'rganishdagi ikkinchi muammo, oldi-sotdi predmetini aniqlashtirib olish: mehnat qilish qobiliyatimi yoki mehnat? Demak, zamonaviy iqtisodiyot nazariyasida ta'kidlanishicha, mehnat bozorida aynan mehnatni o'zi sotiladi va sotib olinadi, ish haqi esa – mehnatga to'langan haq. (1.3-jadval) Shuning uchun mehnat bozorida mehnatni o'zi emas balki, mehnat resurslarining mehnat qilish qobiliyati sotiladi. Haqiqatdan ham, ish beruvchi va yollanuvchi mehnat bozorida uchrashishganda mehnatni o'zini sotolmaydi va sotib ololmaydi. Mehnat- bu ishlab chiqarish yoki xizmat sohasidagi ishchining maqsadli faoliyatidir.

Shu sababli, mehnat bozori - bu mehnatga qobiliyatli aholining ish bilan band bo'lgan va band bo'lmagan qismlari va ish beruvchilar o'rtasidagi munosabatlarni hamda ularning shaxsiy manfaatlarini xisobga oluvchi kontraktlar (mehnat kelishuvlari) asosida «mehnatta qobiliyatlarini» xarid qilish - sotishni amalga oshiruvchi hamda mehnat resurslariga talab va taklif o'rtasidagi nisbatlarni bevosita tartibga soluvchi bozor iqtisodiyotining murakkab, ko'p jihatli, o'suvchi va ochiq ijtimoiy-iqtisodiy tizimidir.

Aholi toifalari, shu jumladan:								
Ish bilan bandlar			Ishsizlar	Mehnat zaxiralari				
O'z-o'zini ish bilan band qilganlar	Yollanib ishlovchilar	Vaqtincha ish bilan band bo'lmaganlar	Faol ish qidiruvchilar	O'quvchi va ishlamayotgan talabalar	Qarilik va imtiyozli nafaqa oluvchilar	Ish qidirib umidsizlikka tushganlar	Uy xo'jaligi, bola yoki qariya parvarishi bilan bandlar	Hozirgi vaqtda davolanayotgan bemorlar

1.3-rasm. Mehnat bozorining tuzulmasi¹⁴.

1.3-rasm ma'lumotlari asosida shuni ta'kidlash mumkinki, bugungi kunda ish bilan bandlar toifasiga: O'zini-o'zi ish bilan band qilganlar, yollanib ishlovchilar, vaqtincha ish bilan band bo'lmaganlar kiritiladi. Ishsizlarga esa faol

¹⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida tuzulgan.

ish qidiruvchilarni kiritamiz. Mehnat rezervlari esa, o'quvchi va ishlamayotgan talabalar, qarilik va imtiyozli nafaqa oluvchilar, bola yoki qariya parvarishi bilan bandlar qolaversa hozirgi vaqtda davolanayotgan bemorlarni misol qilishimiz mumkin bo'ladi.

Yana shuni ta'kidlab o'tish kerakki, mehnat bozori turli elementlardan tuzilgan. Ulardan eng asosiylari: talab, taklif, raqobat, ish haqi, bandlik, ishsizlik, iqtisodiy faol va nafaol aholidan iborat. Shu sababli, metodologik nuqtai nazardan yuqoridagi eng asosiy tushunchalarni aniqlab olish lozim, ayniqsa, bularni sharhlash va hisoblash mehnat bozorida turli tushunmovchilik va noaniqliklarga olib keladi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilgan, mehnat resurslariga talab va uni taklifini eng oddiy aniqlash usuli "Kambag'allikni qisqartirish va bandlik" vazirligining hisobotlarida uchrab turadi ya'ni, bo'sh ish o'rinlari - bu mehnat resurslariga talab, rasmiy ishsizlik maqomini olganlar - mehnat resurslarining taklifi. Ba'zi manbalarda yozilishicha, mehnat resurslariga talabni bo'sh ish o'rinlari, korxonalar va tashkilotlarda yangi kiritilayotgan ish o'rinlari va o'zi ish joyidan qoniqmasdan yangi ish izlayotgan ishchilar egallab turgan ish o'rinlari tashkil etadi. Shu sababli, prof. L.A. Kostinning fikricha, yuqorida ta'kidlab o'tilgan, mehnat resurslarining taklifi mehnatga layoqatli aholi (MLA) sonidan iqtisodiy faol aholi (IFA) soni ayirmasi orqali aniqlanadi, deb ta'kidlaydi: **Taklif = MLA – IFA [1.1]**

Iqtisodiy faol aholiga o'zini-o'zi ish bilan ta'minlaganlar ham kiradi va ularni bandligi mehnat bozoridan tashqarida amalga oshiriladi. Shuning uchun ular mehnat resurslarining taklifi hisoblanmaydi va ish beruvchilar ularga murojat qilishmaydi. Natijada, mehnat resurslarining taklifiga faqatgina yollanib ishlashni xohlovchilar qoladi. Tadqiqot natijasida, mehnat resurslari taklifini yana ikkiga ajratib ko'rsatish mumkin: aktiv va passiv. Birinchi qismiga – bandlar, ishdan bo'shaganlar, faol ish izlayotgan ishsizlar va oliy o'quv yurtlarini bitirgan bitiruvchilarni kiritsak, ish izlashdan umidsiz bo'lganlar, uzoq vaqt ishsiz yurganlar – mehnat resurslari taklifining passiv qismiga kiritish mumkin. Bunda mehnat resurslariga bo'lgan talabni 3 qismga ajratish mumkin:

- qondirilgan talab – aniq bir muddatga ishga yollangan ishchilar soni;
- qondirilmagan talab – bo‘sh ish o‘rinlari;
- uzoq yoki yaqin kelajakda yaratilayotgan yangi ish o‘rinlari.

Natijada, yuqoridagi fikrlarda ko‘rinib turganidek, talab va taklif atamasiga qayta ta’rif berish g‘oyat muhimdir. Qisman to‘g‘ri bo‘lgan bu fikrlarda aniqlik etishmaydi, ya’ni, qaysi xollarda talab, qaysi xollarda taklif nazarda tutilgan: ular qondirilganmi yoki qondirilmagan.

Shunday qilib, mehnat resurslariga talab va uning taklifiga quyidagicha ta’rif berish mumkin. Mehnat resurslarining taklifi – ish bilan bandlar va ish izlayotganlarni yig‘indisiga teng, ya’ni, iqtisodiy faol aholi soni. Kerak bo‘lsa, ushbu ta’rifni yanada kengroq olib, “mehnat resurslari” va “mehnatga layoqatli aholi” deb ham o‘zgartirish mumkin. Mehnat resurslariga talab esa, bo‘sh ish o‘rinlarini yig‘indisiga teng.

Joylashishi va ma’muriy-hududi bo‘yicha mehnat bozorini quyidagicha ajratish mumkin: milliy, shaxar va qishloq mehnat bozorlari.

Respublikamiz uchun mehnatga qobiliyatli aholining ish bilan bandligini oshirish bo‘yicha muammoni hal qilishning eng samarali qurollaridan biri bo‘lgan qishloq mehnat bozori tushunchasi, tarkibi, xususiyatlari va vazifalarini tadqiqot qilish katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Ularni o‘rganish quyidagi demografik va ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarining inobatga olinishini taqazo etadi:

- respublikada mehnatga qobiliyatli aholining 50% iga yaqini qishloq joylarda yashaydi va yalpi ichki mahsulotning (YaIM) 40% dan ko‘prog‘ini ishlab chiqaradi¹⁵;

- respublikamizda iqtisodiyot tarmoqlarida yaratilayotgan yangi ish o‘rinlarining etishmasligi sababli ish bilan band bo‘lmagan qishloq mehnat resurslarining ulushi respublikaning ish bilan band bo‘lmagan butun aholisining 60% dan ortig‘ini tashkil qiladi¹⁶;

---

¹⁵ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari asosida tuzilgan.

¹⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari asosida tuzilgan.

- mehnatga qobiliyatli ish bilan band bo'lmagan qishloq mehnatkashlarining malakasi va safarbarligini pastligi ularning yashash joylaridan shaharga va mamlakatning kam mehnat bilan ta'minlangan hududlariga hamda xorijiy davlatlar ob'ektlariga qarab xarakat qilishlariga asosiy to'siq bo'lmoqda;

- Toshkent viloyati mehnat resurslarining mehnatni tadbiiq etishi, mintaqalarda nisbatan tezroq o'sishni, yashirin ishsizlikni, ayniqsa qishloq xo'jaligida mehnat resurslarini taklif etishda unga talabdan oshib ketadigan darajada ko'payishiga bevosita yordam beradi;

- qishloq joylarida qayta ishlash sanoati, qurilish va xizmat ko'rsatish korxonalari hamda xususiy xo'jaliklarda yangi ishchi joylarini yaratish yo'li bilan mehnat resurslari talabi va taklifi o'rtasidagi rasional nisbatni ta'minlash uchun haqiqiy imkoniyatlar mavjud.

Shunday qilib, iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitlarida mehnat bozorini, mehnat resurslarini mehnatga qobiliyatini xarid qilish yoki sotishni amalga oshiruvchi tizim sifatida ko'rib chiqish o'rinli emas.

Shuning uchun u ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti va ijtimoiy mehnat sohasining ochiq, murakkab, ko'p qirrali va o'sib boruvchi tizimi bo'lib, mehnat resurslariga talab va taklifning hajmi, tarkibi va nisbatini shakllantiradi. Mazkur bozor mehnat resurslari talab va aholining taklifini tartibga solishda bevosita ishtirok etadi va oqilona bandligini shakllanishi hamda ishsizlikni kamaytirishga ko'maklashadi¹⁷. Shunday qilib, respublika mehnat bozorida mehnat resurslari taklifining o'sishi ko'p jihatdan aholining iqtisodiy faol qismining holati bilan belgilanadi. U esa mazkur bozordagi raqobatga ham ko'p jihatdan bog'liq hisoblanadi. Mehnat bozoridagi mehnat resurslariga talab va taklif uning asosiy tarkibiy qismlaridir. Chunki, mehnat bozori- mehnat resurslarining taklifi, unga bo'lgan talab va mehnat resurslaridan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar tizimidir.

---

¹⁷ Eshmuxamedov A. va boshqalar. Bozor munosabatlari sharoitida Milliy iqtisodiyotning rivojlanishi. T.: O'qituvchi, 2016 yil. 135-bet.

Mehnat resurslari taklifi – mehnatga qobiliyatli aholining o‘z kasbiy tayyorgarligi, mahorati va boshqa xususiyatlariga mos ravishda ishlashga tayyor ekanligi, ya’ni faol ish qidirish jarayonidir. Bu aholining demografik va kasb tayyorgarligi hususiyatlari bilan chambarchas bog‘liqdir.

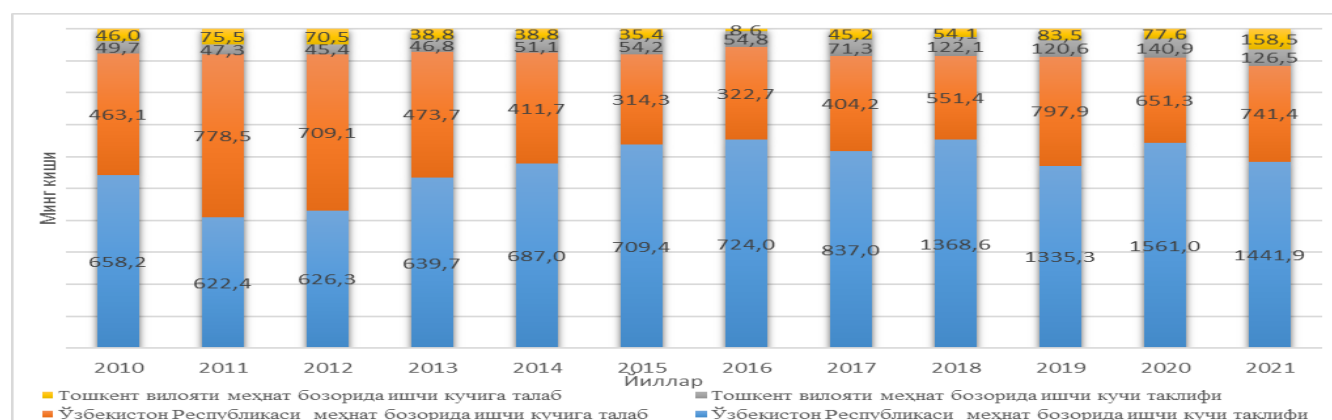
Mehnat resurslariga talab – iqtisodiyot sohalari va korxonalar uchun zarur bo‘lgan mehnat resurslari miqdoridir. Mehnat bozorining ana shu tarkibiy qismlari unga ta’sir etuvchi omillar o‘zgartirib turadi va shunga mos holda ish kuchiga bo‘lgan talab va taklif hajmi aniqlanadi.¹⁸ Bunda esa qo‘shimcha manbalar mehnat nafaqasi oluvchilar, talabalar, o‘quvchilar hisoblanadi. Ishga joylashtiruvchi idora va tashkilotlarning faoliyatlari kuchaytiriladi va takomillashtiriladi, boshqa hududlardan qo‘shimcha ish kuchining kelishi rag‘batlantiriladi, shuningdek ishsizlar shaxsiy hisobga olinadi.

Shunday qilib, agar mehnat bozorida mehnat resurslariga bo‘lgan talab taklifdan kam bo‘lsa, mehnat bozorida qo‘shimcha ish joy(o‘rin)larini yaratish, ish smenasini ko‘paytirish, ish bilan bandlikning noan’anaviy yo‘llaridan foydalanish, shuningdek, boshqa hududlarga ishsizlarning ortiqcha harakatini rag‘batlantirish mexanizm va vositalaridan foydalaniladi. Shunday qilib, agar mehnat bozorida mehnat resurslariga bo‘lgan talab taklif bilan teng bo‘lsa, ya’ni ular orasida muvozanat o‘rnatilsa, ishlab chiqarish vositalarini rekonstruksiya (qayta jihozlash) va modernizasiya (yangilash) qilish, ish vaqtidagi yo‘qotishlarni pasaytirish, ishchilarni muntazam ravishda malakalarini oshirib borish, mehnat faoliyatini rag‘batlantirish va ish haqini samarali tashkil etish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Bu holat ish bilan bandlikning samaradorligini oshirish bilan makroiqtisodiyotning o‘sish sur‘atlarini jadallashtiradi. Yuqoridagi mehnat bozori faoliyatidagi uch xil yo‘nalish unga ta’sir etuvchi omillar ta’siri bilan vujudga keladi. Unga bir qancha omillar ta’sir ko‘rsatib, uning shakllanishi, rivojlanishi, taqsimlanishi, boshqarilishi va tartibga solinishini turli xil darajalarda o‘zgartirib yuboradi. Shunday qilib, mehnat bozorining kon’yunkturasini miqdor va sifat nuqtai nazardan tadqiq qilish

---

¹⁸ Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti (nazariya va amaliyot). Darslik. – T.: «Fan», 2019 yil. - 598 b

maqsadga muvofiqdir. Respublikamiz mehnat bozorida mehnat resurslariga talabning miqdori uning taklifiga nisbatan 1,6 marta kam.

1.4-rasm. O‘zbekiston Respublikasi va Toshkent viloyati mehnat bozori kon’yunkturasi (ming kishi)¹⁹

1.4-rasm ma’lumotlarini tahlil qilish natijasida shu ma’lum bo‘ldiki, O‘zbekiston Respublikasi mehnat bozoriga talab 2010-yilda 463,1 ming kishini, taklif esa 658,2 ming kishini tashkil etgan bo‘lsa, 2021-yilda ushbu ko‘rsatkichlar talab 62,5% ga oshib 741,4 ming kishini tashkil etgan. Taklif 45,7 % ga oshib 1441,9 ming kishini tashkil etgan holda 2021-yilda respublikamizda ishsizlik 9,6 % ni tashkil etgan. Toshkent viloyatida 2010-yilda mehnat bozoriga talab 46,0 ming kishini takil etib, taklif 49,7 ming kishiga teng bo‘lgan. 2022-yilda bu ko‘rsatkichlar mos ravishda talab 158,5 ming kishini, taklif esa 126,5 ming kishini tashkil etib, ishsizlik darajasi 9,4 % ni tashkil etgan. Jadval ma’lumotlari asosida shuni ta’kidlash mumkinki, Respublikamiz bo‘yicha mehnat bozoriga talab o‘rtacha 65,3 ming kishiga ortgan. Taklif esa 23,2 ming kishiga oshgan. Toshkent viloyatida ham mehnat bozorida ishchi kuchiga talab o‘rtacha 10,0 ming kishiga oshgani holda mehnat bozoriga ishchi kuchi taklifi 6,2 ming kishiga o‘sganligini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi.

Toshkent viloyati mehnat bozorida mehnat resurslari taklifining shakllanishi demografik vaziyatning o‘zgarishiga bevosita aloqadordir. Aholi sonining muntazam yuqori darajada o‘sishi mehnat bozorida mehnat resurslari taklifining

¹⁹ O‘zbekiston Respublikasi kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi ma’lumotlari asosida tuzulgan.

ortib borishiga olib keladi. Quyida O‘zbekiston Respublikasi mehnat resurslarining iqtisodiy faol va nafaol aholi bo‘yicha taqsimlanishi bilan tanishib chiqamiz (1.2-jadval).

1.2-jadval

O‘zbekiston Respublikasi mehnat resurslarining iqtisodiy faol va nafaol aholi bo‘yicha taqsimlanishi (ming kishi)

Ko‘rsatkichlar	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 yil 2017 yilga nisbatan o‘zgarishi	
							(+:-)	(%)
jami mehnat resurslari soni	18666,3	18829,6	18949	19158,2	19334,9	19517,5	851,2	104,6
shahar	9949,5	10032,5	10052,7	10471,7	10252,6	10394,1	444,6	104,5
jamiga nisbatan foizda	53,3	53,3	53,1	54,7	53	53,3	0,0	99,9
qishloq	8716,8	8797,1	8896,3	8686,5	9082,3	9123,4	406,6	104,7
jamiga nisbatan foizda	46,7	46,7	46,9	45,3	47	46,7	0,0	100,1
iqtisodiy faol aholi	14357,3	14641,7	14876,4	14797,4	14980,7	15038,9	681,6	104,7
shahar	7474,4	7682	7838,2	8189,8	7979,3	7945,3	470,9	106,3
jamiga nisbatan foizda	52,1	52,5	52,7	55,3	53,3	52,8	0,7	101,4
qishloq	6882,9	6959,7	7038,2	6607,6	7001,4	7093,6	210,7	103,1
jamiga nisbatan foizda	47,9	47,5	47,3	44,7	46,7	47,2	-0,7	98,5
iqtisodiy nafaol aholi	4309	4187,9	4072,6	4360,8	4354,2	4478,6	169,6	103,9
shahar	2475,1	2350,5	2214,5	2281,9	2273,3	2448,8	-26,3	98,9
jamiga nisbatan foizda	57,4	56,1	54,4	52,3	52,2	54,7	-2,7	95,3
qishloq	1833,9	1837,4	1858,1	2078,9	2080,9	2029,8	195,9	110,7
jamiga nisbatan foizda	42,6	43,9	45,6	47,7	47,8	45,3	2,7	106,4

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari asosida tuzilgan.

1.2-jadval ma’lumotlari asosida ta’kidlash mumkinki 2022-yil O‘zbekiston Respublikasida jami mehnat resurslari soni 19517,5 ming kishini tashkil etgan bo‘lib 2017-yilning mos davriga nisbatan 851,2 ming kishiga yoki 4,6 % o‘sgan. Shundan: shaharda 444,6 ming kishiga yoki 4,5 % o‘shib jamiga mehnat resurslariga nisbatan o‘zgarishsiz qolgani kuzatilgan. Qishloqlarda esa 406,6 ming kishiga yoki 4,7 % o‘shish kuzatilag bo‘lsa, jami mehnat resurslariga nisbatan ham o‘garmaganligi kuzatilagn. Iqtisodiy faol aholi 2022-yilda 15038,9 ming kishini tashkil etib, 2017-yilga nisbatan 681,6 ming kishiga yoki 4,7 % o‘shib, shahar joylarda 470,9 ming kishiga yoki 6,3 % o‘sgan bo‘lsa, jami faol aholiga nisbatan

0,7 ming kishiga ko‘paygan yoki 1,4 % o‘sgan. Iqtisodiy nafaol aholi esa 2022-yilda 4478,6 ming kishini tashkil etib, 169,6 ming kishiga yoki 3,9 % o‘sgan bo‘lsa, shaxar joylarda 26,3 ming kishiga yoki 1,1 % kamayganligini, qishloq joylarida 195,9 ming kishiga yoki 10,7 % ga o‘sganligini ko‘rsatadi. Quyidagi jadval ma’lumotlari asosida O‘zbekiston Respublikasi mehnat resurslari tarkibi to‘g‘risida tanishib chiqamiz.

1.3-jadval

O‘zbekiston Respublikasi mehnat resurslarining tarkibi (*ming kishi*).

Ko‘rsatkichlar	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 yil 2017 yilga nisbatan o‘zgarishi	
							(+:-)	(%)
mehnat resurslari	18666,3	18829,6	18949	19158,2	19334,9	19517,5	851,2	104,6
doimiy aholiga nisbatan, foizda	57,6	57,1	56,4	56	55,4	54,8	-2,8	95,1
<i>shu jumladan:</i>								
Mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi	18549	18712,1	18857,6	19075,7	19237,6	19393,0	844,0	104,6
doimiy aholiga nisbatan, foizda	57,3	56,8	56,2	55,7	55,1	54,4	-2,9	94,9
mehnat resurslariga nisbatan, foizda	99,4	99,4	934	99,6	99,5	99,4	0,0	100,0
mehnatga layoqatli yoshdan kichik va katta yoshdagi ishlovchilar	117,3	117,5	91,4	82,5	97,3	124,5	7,2	106,1
doimiy aholiga nisbatan, foizda	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,0	116,4
mehnat resurslariga nisbatan, foizda	0,6	0,6	0,5	0,4	0,5	0,6	0,0	100,0

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari asosida tuzulgan.

Yuqorida ta’kidlaganimizdek O‘zbekiston Respublikasida mehnat resurslari 2022-yil 2017-yilga nisbatan 4,6% o‘sgan bo‘lib, jami aholi soniga nisbatan 2,8 % ga kamaygan. Mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi soni 2022-yilda 19393,0 ming kishini tashkil etib, 2017-yilga nisbatan 844,0 ming kishiga yoki 4,6 % o‘sgan bo‘lib doimiy aholiga nisbatan 2,9 % ga kamaygan. Mehnat resurslariga nisbatan esa o‘zgarishsiz qolgan. Mehnatga layoqatli yoshdan kichik va katta yoshdagi ishlovchilar 2022-yilda 124,5 ming kishini tashkil etib, 2017-yilga nisbatan bu ko‘rsatkich 7,2 ming kishiga yoki 6,1 % ko‘paygan.

Doimiy aholi soniga nisbatan o'zgarishsiz qolgan bo'lib, mehnat resurslari soniga nisbatan ham o'zgarishsiz qolgan.

Qishloqda mehnat bozorining shakllanishi va rivojlanishiga qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining mavsumiyliги keskin ta'sir ko'rsatadi, zotan bu jihat qishloqda to'liq ish bilan band bo'lmaganlar sonining o'zgarib turishi bilan izohlanadi. Mavsumiy ishsizlar sonining keskin o'zgarib turishi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida mehnat jarayonlarining mexanizasiyalashganlik darajasining pastligi oqibatidir. Vaholanki, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida ilg'or texnologiyalarni qo'llash va mehnatni samarali tashkil etish sohadan ortiqcha ishchi kuchlarini bo'shatish jarayonini tezlashtiradi. Buning natijasida yuqori malakaga ega bo'lgan mehnatga talab yanada ortadi va malakasiz ishsizlar sonining ortishiga olib keladi.

Buning natijasida yuqorida ta'kidlab o'tilgan, mehnat bozorining kon'yunkturasi mehnat resurslari taklifining miqdori unga ehtiyojning talablariga to'liq mos kelmaydi. Shuning uchun mehnat bozori kon'yunkturasini ifodalaydigan ikkita o'zaro bog'langan guruhlardagi omillar va shart-sharoitlar holatini ta'riflovchi miqdor va sifat ko'rsatkichlarni ajratish zarur. Bunda **birinchi** guruhga quyidagilar kiradi: iqtisodiyotni agrosanoat sektorining holati; moddiy-texnik ta'minotining darajasi; ishlab chiqarish va ijtimoiy infrastruktura, qishloq qurilishi sanoati, shaxsiy-yordamchi xo'jaliklar va uyda ishlovchilar mehnatining holati; ko'p tarmoqli iqtisodiyotni rivojlanishi sharoitlarida jamoa-shirkat, ijara, hissadorlik, xususiy, qo'shma va boshqa xo'jaliklarni isloh qilinish darajasi; tovarlar va xizmatlar, sarmoyalar, qimmatbaho qog'ozlar va ilmiy ishlanmalar bozorining shakllanishi darajasi; tabiiy boyliklarning mavjudligini kiritadigan bo'lsak, **ikkinchi** guruhga mehnat bozorining shakllanish va rivojlanish bilan bog'liq jarayonlarni kiritishimiz mumkin va ularga quyidagilar kiradi:

-ma'lumot, malaka va kasbni egallaganlik darajasi;

-yuqori malakali qishloq kadrlarini tayyorlash bilan shug'ullanuvchi o'quv yurtlarining holati;

-mehnatga layoqatli band bo'lgan va band bo'lmagan qishloq aholisining jinsi va yoshi bo'yicha tuzilishi;

-ish haqi va boshqa manbalardan, ayniqsa shaxsiy-yordamchi xo'jaliklardan olinadigan mehnat daromadlarining darajasi;

- ishsizning ijtimoiy va ruhiy holati;

- yollanib ishlash bo'yicha ish taklif qiluvchi mehnat jamoasidagi ijtimoiy-ruhiy muhit;

- millatlararo munosabatlar va siyosiy ahvolning holati;

- milliy-etnik a'nanalar va qishloq aholisining mobilligi (safarbarligi) va boshqalar.

Mehnat bozorida mehnat resurslariga talab va taklifning nisbatini aniqlovchi omillar va shart-sharoitlar aholini ish bilan bandligi siyosatining ijtimoiy-iqtisodiy yo'nalishlari va tamoyillari bilan raqobatga (yohud ziddiyatga) kirishishi mumkin.

Bu holda mehnat bozorida salbiy tendensiyalarga qarshi harakat qiluvchi tadbirlarni o'z vaqtida ishlab chiqish va o'tkazish alohida o'ringa ega. Xududiy mehnat bozorlarining omillari va kon'yunkturasidagi farqlarni hisobga olgan bandlik siyosati davlat tomonidan ishlab chiqiladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 37-moddasida va «Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida»gi Qonunda aks ettirilgan. Davlat tomonidan qo'llaniladigan tartibga soluvchilarning (iqtisodiy, ijtimoiy, tashkiliy va huquqiy) o'rnini mehnat bozorida ziddiyatlarni yumshatish, mehnat resurslariga talab va taklif kon'yunkturasidagi nomuvozanatlikdan va ularni inqiroziy buzilish oqibatlaridan (yalpi ishsizlikni paydo bo'lishi, ijtimoiy xo'jalikda ishga joylashishga imkoniyat yo'qligi, daromadlarni pasayishi va boshqalardan) ogohlantirish yo'li bilan belgilanadi.

§1.2. Mehnat bozorining iqtisodiyotda tutgan o'rnini statistik baholash

Bozor munosabatlarining ijtimoiy oqibatlari natijasida ba'zida shunday sharoitlar shakllanadiki, viloyat aholisining bir qismi ish topish va doimiy daromad olish imkoniyatiga ega bo'lishida jiddiy qiyinchiliklar vujudga kelishi oqibatida

aholi turmush darajasi pasayadi. Davlat tomonidan iqtisodiyotni tartibga solish va aholi turmush darajasini oshirish maqsadida soliq imtiyozlari, mehnat haqining oshirilishi, moliya-kredit vositalari, investitsiyalar (sarmoyalar)ni jalb etilishi, bandlikka koʻmaklashish makazlari va jamgʻarmalari tomonidan ijtimoiy-iqtisodiy muhitni yaxshilashga qaratilgan dasturlar ishlab chiqishni talab etadi. Natijada viloyat mehnat resurslarining harakati talab va taklifga muvofiq har qanday vaziyatda xam ish beruvchilar hamda hodimlar oldiga quyilgan maqsad va vazifalarni amalga oshirish imkoniyatini yaratadi. Bozor muvozanatini tartibga solishda eng muhim yoʻnalish shundan iboratki, ishlab chiqilgan dasturlar majmuasi orqali mehnat bozorida nisbiy muvozanatga erishish mumkin. Shuni taʼkidlash joizki, «mehnat bozori» tushunchasining ijtimoiy-iqtisodiy mazmuni va uni tarkibiy qismlarining mintaqadagi tadqiqoti mazkur bozorni oʻtish davrida bajariladigan asosiy vazifalarni ham aniqlashga imkon beradi:

- mehnat resurslariga talab va taklifning hajmi, tarkibi va nisbatini shakllantirish;
- bozor uslubida xoʻjalik yuritishining iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy mexanizmlari yordamida mehnat resurslariga talab va taklifni tartibga solish;
- mehnat resurslarining oqilona bandligini taʼminlashga bevosita taʼsir koʻrsatish;
- ishsizlarni ish topishga yoki bozor talablariga muvofiq malakasi va raqobat qobiliyatini oshirishga koʻmaklashish;
- ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirish va mehnat taqsimotini oʻzgartirish kabi qator vazifalarni amalga oshiradi.

Davlat organlari tomonidan sanoat, xizmat koʻrsatish va qishloq xoʻjaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishida xodimlarni oʻzaro raqobat asosida jalb qilinishi mehnatning samaradorlik koʻrsatkichlarini oshiradi, hamda shuning bilan muomala sohasida mehnat resurslari rezervini shakllantirib, mehnat bilan samarali band boʻlish imkon beradi. Yana shuni taʼkidlab oʻtish kerakki, bu nuqtai nazardan eng aniq xulosa Oʻzbekiston Respublikasining prezidenti Sh.M.Mirziyoev tomonidan

30-avgust 2022-yildagi: «**Norasmiy bandlik ulushini qisqartirish hamda mehnat resurslari balansini zamonaviy yondashuvlar asosida shakllantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida**»gi PQ-366-son qarorida aniq vazifalar belgilab berilgan. Qarorda quyidagilar xaqida so‘z boradi: 2022-yil 1-noyabrdan boshlab yana 10 ta faoliyat turi o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar shug‘ullanishi mumkin bo‘lgan faoliyat (ishlar, xizmatlar) turlari ro‘yxatiga kiritildi.

2023-yilning 1-yanvardan boshlab: yakka tartibdagi tadbirkorlar bilan mehnat munosabatlarida bo‘lgan jismoniy shaxslar uchun ijtimoiy soliq summasining eng kam miqdori oyiga BHMning 50%idan yiliga BHMning 1 baravarigacha kamaytiriladi (bundan savdo majmualari va bozorlarda faoliyat yuritayotgan yakka tartibdagi tadbirkorlar bilan mehnat munosabatlarida bo‘lgan jismoniy shaxslar mustasno); o‘zining shaxsiy tomorqa er uchastkasida shug‘ullanayotgan fuqarolar tomonidan yiliga BHMning kamida 1 baravari miqdorida ijtimoiy soliq to‘langan taqdirda, ular rasmiy band bo‘lgan aholi toifasiga kiritiladi va ushbu davr ularning mehnat stajiga qo‘shiladi.

2022-yil 1-noyabrdan boshlab tomorqa er uchastkalari egalarini kooperasiya va kasanachilik asosida ish bilan band qilgan tadbirkorlik sub’ektlariga Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasi hisobidan:

- parranda (tovuq, bedana, o‘rdak, g‘oz, kurka), parrandani saqlash uchun katak, ozuqa emi hamda dori vositalari;
- uzum ko‘chatlari va tok so‘risi;
- asalari oilasi, asalari uyasi uchun quti hamda ozuqa emi;
- quyon, quyon katagi va ozuqa emi;
- baliq chavoqlari, sun‘iy hovuz va ozuqa emini xarid qilish hamda keyinchalik tomorqa er egalariga taqdim etish uchun subsidiya ajratildi.

Bunda, mazkur subsidiya bir nafar tomorqa er uchastkasi egasi uchun BHMning 20 baravarigacha miqdorda hokim yordamchilarining tavsiyasiga asosan ajratiladi.

Shuningdek, qaror bilan 2023-yil 1-yanvardan boshlab quyidagilarga ruxsat etiladi:

- yakka tartibdagi tadbirkorlarga murakkab bo‘lmagan umumiy qurilish va qurilish-ta’irlash ishlari (beton quyish, bo‘yoqchilik, suvoqchilik ishlari, g‘isht va kafel terish, perforasiya, duradgorlik, chilangarlik va boshqa umumiy qurilish ishlari)ni, shu jumladan, yuridik shaxslar uchun ham bajarishga;

- qurilish-pudrat tashkilotlariga umumiy qurilish ishlarini bajarish uchun shartnoma asosida yakka tartibdagi tadbirkorlarni jalb qilishga;

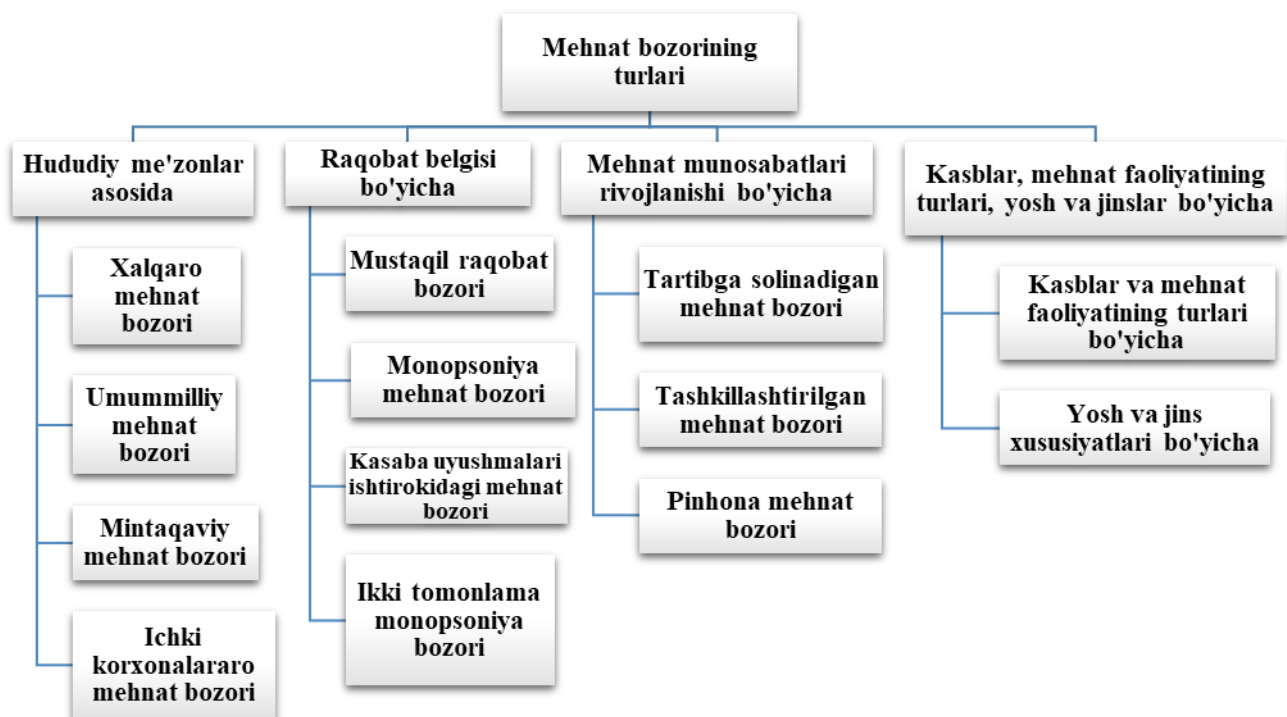
Bunda yakka tartibdagi tadbirkorlarga umumiy qurilish ishlarini bajarish uchun besh nafargacha xodimlarni yollashga ruxsat etiladi. Kamida uch nafar xodimni yollagan yakka tartibdagi tadbirkorga Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan mehnat qurollari va asbob-uskunalarni sotib olishga subsidiya ajratiladi. Bunda, subsidiya miqdori bitta xodim uchun BHMning 15 baravaridan oshmasligi lozim²⁰.

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha chora-tadbirlar uzoqni ko‘zlangan va samarali davlat dasturlari asosida tizimli ravishda amalga oshirilmoqda. Mehnat resurslarining ishlab chiqaruvchi hamda iste’molchi sifatidagi moddiy va manaviy manfaatlarini mos kelishini ta’minlashga urinishlari mehnatga qiziqishi bilan birgalikda mehnat faoliyatini xam tartibga solishni taqazo etmoqda. Mehnat bozorini quyidagi mezonlar orqali bir qancha turlarga ajratish mumkin.

Mehnat bozori yuqoridagi mezonlar asosida bir qancha turlarga ajratiladi va natijada, mehnat bozorining asosiy vazifalari va tarkibiy qismlari mazmunini chuqur o‘rganish uning rasional shakllanishi va rivojlanishi yo‘lini ravshanroq ko‘rishga va ish kuchiga talab va taklif o‘rtasidagi nisbatni tenglashtirishning samarali usullarini topishga imkon beradi.

---

²⁰ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 30 avgustdagi “Norasmiy bandlik ulushini qisqartirish hamda mehnat resurslari balansini zamonaviy yondashuvlar asosida shakllantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-366-son qarori. <https://president.uz>.

1.5-pasm. Mehnat bozori turlari.

Avvalambor, shuni ta’kidlab o’tish kerakki, aholi soni, tarkibi va boshqa o’zgarish ko’rsatkichlari tendensiyasi mehnat resurslari, tarmoqlar va hududlar bo’yicha bandlik statistikasi orqali amalga oshiriladi. Ushbu jarayonda qishloq aholisini ish bilan bandligini ifodalovchi statistik ko’rsatkichlar tizimini asoslashda, shuni alohida ta’kidlab o’tish kerak, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining "Malakalarni baholash tizimini tubdan takomillashtirish va mehnat bozorini malakali kadrlar bilan ta’minlash chora-tadbirlari to’g’risida" 2020-yil 31-dekabrda PQ-4939-son qarori va O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Mehnat bozorida talab yuqori bo’lgan malakali kadrlarni kasbga tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risi” dagi 2019-yil 13-maydagi 394-son qarori muhim ro’l o’ynaydi.

Ishga joylashtirishga muhtoj mehnat bilan band bo’lmagan aholi sonini hisoblab chiqish va aholining mehnat bilan bandligini o’rganish tartiblari, mehnat resurslari balanslari, ishga joylashtirishga muhtoj mehnat bilan band bo’lmagan

aholi (ishsizlar) toifalarini hisobga olish hamda mehnat resurslari balansi va uning ko'rsatkichlarini hisoblash masalalari asosiy manba bo'lib xizmat qiladi²¹.

Buning uchun mintaqa aholisini ish bilan bandligini ifodalovchi statistik ko'rsatkichlar tizimi sifatida – aholi soni, qishloq aholisi va uning tarkibi, ish bilan band bo'lganlar, iqtisodiy faol aholi, iqtisodiy nafaol aholi, mehnat resurslari, mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi, mehnat resurslari balansi, mehnat resurslarining prognoz balansi kabi ko'rsatkichlarni tahlillarini amalga oshirish talab etiladi.

Mamlakat aholisi asosan, uning hududida va undan tashqarida istiqomat qilayotgan va fuqarosi hisoblangan odamlardan tarkib topgan bo'lib, qishloq aholisi esa qishloq joylarda yashovchilarni o'z ichiga oladi.

Demak ish bilan band bo'lganlarga:

- yollanib ishlayotganlar, shu jumladan ishlarni to'liq bo'lmagan ish vaqti mobaynida yoki uyda ish haqi olib bajarayotgan, shuningdek haq to'lanadigan boshqa ishga, shu jumladan vaqtinchalik ishga ega bo'lgan fuqarolar;

- kasallik, ta'til, qayta tayyorgarlik, malaka oshirish, ishlab chiqarishning to'xtab turishi tufayli, shuningdek qonun hujjatlariga muvofiq vaqtinchalik ishda bo'lmagan xodim uchun ish joyi saqlanib qoladigan boshqa hollarda ish joyida vaqtinchalik bo'lmagan fuqarolar;

- o'zini mustaqil ravishda ish bilan ta'minlovchi fuqarolar, tadbirkorlar, shu jumladan yuridik shaxs bo'lmasdan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlar, kooperativlar a'zolari, fermerlar, shaxsiy yordamchi va dehqon xo'jaliklarida mehnat bilan band bo'lganlar, bevosita mol o'stiruvchilar, chorvachilik va boshqa qishloq xo'jaligi mahsulotlari etishtiruvchilar va sotuvchilar, shuningdek ko'rsatib o'tilgan fuqarolar toifalarining ishlab chiqarishda qatnashadigan oila a'zolari;

---

²¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Malakalarni baholash tizimini tubdan takomillashtirish va mehnat bozorini malakali kadrlar bilan ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" 2020 yil 31 dekabrda PQ-4939-son qarori. <https://president.uz>

- Qurolli kuchlar, Milliy xavfsizlik hamda Ichki ishlar organlari va qo‘riqlash qo‘shinlarida xizmatni, shuningdek muqobil xizmatni o‘tayotgan fuqarolar;

- jamoat birlashmalarida va diniy tashkilotlarda ishlayotgan, o‘z faoliyatini qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshirayotgan fuqarolar.

Iqtisodiy faol aholi - mehnat bilan band bo‘lgan fuqarolar va ishsizlar.

Iqtisodiy faol bo‘lmagan aholi - mehnat bilan band va ishsiz deb hisoblanmaydigan shaxslar, shu jumladan:

– ishlab chiqarishdan ajralgan holda ta‘lim olayotgan hamda ish haqiga yoki mehnat daromadiga ega bo‘lmagan o‘quvchilar va ishlamayotgan talabalar;

– uy bekalari hamda bolalarni parvarish qilish bilan band bo‘lgan ishlamayotgan ayollar;

– ko‘char va ko‘chmas mulkdan daromad olayotgan ishlamayotgan shaxslar;

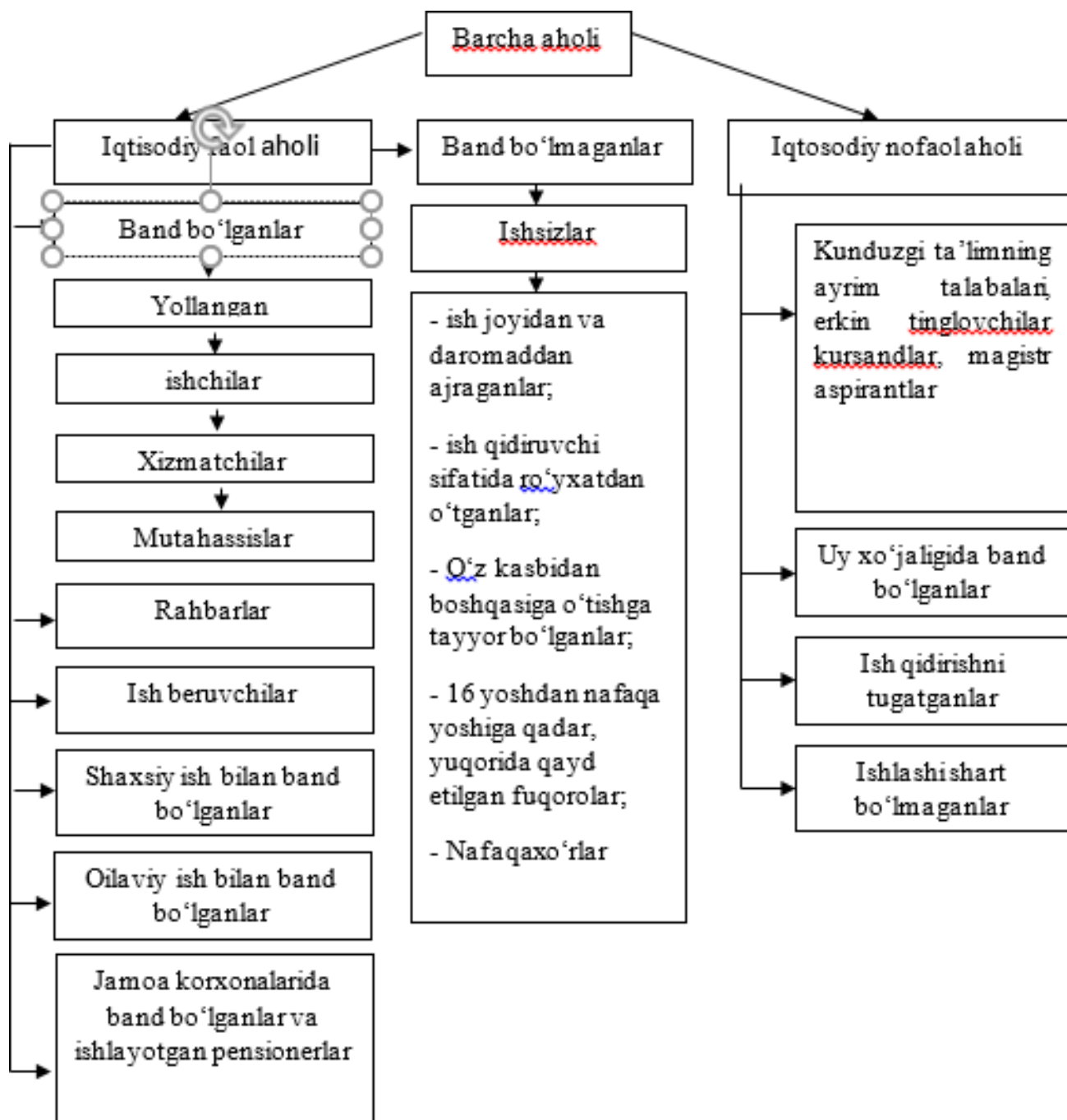
– ixtiyoriy ravishda mehnat bilan band bo‘lmagan shaxslardir.

1.6-rasmda O‘zbekiston Respublikasi doimiy aholi sonini 2 turga ajratgan holda: iqtisodiy faol va nafaol aholi ajratib, ular tarkibiy-sinflar to‘g‘risida ma‘lumotlar berib o‘tilgan.

Mehnat resurslari - mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi hamda mehnatga layoqatli yoshdan kichik va katta yoshdagi ishlayotgan shaxslar.

Mehnatga layoqatli yoshdagi aholi - ishlamayotgan birinchi va ikkinchi guruh nogironlaridan hamda va yoshiga ko‘ra imtiyozli shartlarda pensiya oluvchi shaxslardan tashqari, mehnatga layoqatli yoshdagi shaxslar (16 yoshdan 60 yoshgacha bo‘lgan erkaklar va 16 yoshdan 55 yoshgacha bo‘lgan xotin-qizlar).

Mehnat resurslari balansi - mehnat resurslari soni hamda ularning iqtisodiyot tarmoqlari va iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha taqsimlanishini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar tizimidan iborat.

1.6-rasm. Iqtisodiy faol va nafaol aholining tarkibi

Ushbu ko'rsatkichlarni hisoblash uchun bevosita dunyo miqyosida amal qiladigan va mamlakatimizda mavjud sharoit va holatlardan kelib chiqqan holda hisoblash uslubiyatidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun mamlakat miqyosida ushbu jarayonlarni hisoblash uslubiyatini qishloq aholisi bandligini hisoblashda qo'llash nafaqat nazariy, amaliy jihatdan ham to'g'ri yo'l hisoblanadi. Yuqorida ta'kidlab o'tilgan ko'rsatkichlarni quyidagi 1.4-jadval ketma-ketligida hisoblash maqsadga muvofiqdir:

1.4-jadval

O‘zbekiston Respublikasi iqtisodchi olimlari tomonidan mehnat bozori holatini aniqlashdagi aypim ko‘rsatkichlari²²

№	Ko‘rsatkichlar nomi	X.Nabiev exemasi bo‘yicha hisoblanishi	Sh.P.Xolmo‘minov, N.T. Shoyusupova, S.E.Xolmupatov exemasi bo‘yicha	Q.X.Abdupaxmonov exemasi bo‘yicha
1	Ishga joylashtirishga muhtoj mehnat bilan band bo‘lmagan aholi (ishsizlar)soni:	$MM = MRA - B - IFA$	$I(t)=R_{hq}(t)-R_{ni}(t)$,	$U=LR-E-EIP$
2	Mehnat resurslari soni:	$MR = MY_o - (N + BB) + PO'$	$MR=MY_oM + IO'P$	$LR=WAPM-WTP$
3	Mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi soni	$MLA = Ye(16-60) + X(16-55) - Nog - Pi$	$MY_oM = E_{(16-60)} + A_{(16-55)} - Nog$	$WAPM=Mp(16-59)+Wp(16-54)-Ip-PP$
4	Mehnat bilan bandlar soni	$IT = ITr + ITnr + MM$	$IB=Ir +Idx +Inr$	$E=Eos+Eis+LM$
5	Iqtisodiyotning norasmiy sektorida faoliyatning aniq turi bilan shug‘ullanuvchi so‘rab chiqilganlar salmog‘i	$SCHSi = SSi : SS \times 100$	$SSi = SMi : SM \times 100$	$RDIi=Nii : NI \times 100$
6	Iqtisodiyotning norasmiy sektorida faoliyatning aniq turi bilan shug‘ullanuvchilar soni	$ITNRi = \frac{MLA \times SCHSi}{100}$	$NRBi = MY_oT \times SSi : 100$	$Eisi = WAP * RDIi : 100$
7	Iqtisodiy faol bo‘lmagan aholi soni	$IFA = O' + A + IN + IBB$	$INA=MR-IF$	$EIP = PS + IW + VUP$
8	Ish bilan band bo‘lmaganlar, mustaqil ravishda ish qidirayotganlar	$IM = IB - RR$	$IQm=IJM - IQ - RI$	$US = U - UO$

1.4-jadvalda keltirilgan formulalar sharxi 1-ilovada keltirilgan. Demak yuqoridagi jadval ma’lumotlari asosida shuni aytishimiz mumkinki, mamlakatimizda mehnat bozori va uning rivojlanishi borasida bir qator ilmiy izlanishlar olib borgan tadqiqotchi olimlarining mehnat bozori ko‘rsatkichlarini hisoblashda aynan qanday formulalar yordamiga tayanganliklari va ularning hisoblash usullaridagi farqlarni ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. Misol uchun mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi soni (MLA)ni hisoblashda X.Nabiev va Sh.R.Xolmo‘minovlar $Ye(16-60) + X(16-55)$ lar soni bo‘yicha hisob kitobni amalga oshirgan bo‘lsa, Q. Abdurahmonov esa ushbu ko‘rsatkichni $Mp(16-59)+Wp(16-54)$ orqali amalga oshirgan.

²² Nabiev X., Nabiev D.,X. Iqtisodiy statistika .Darslik. – T.: iqtisodchi, 2016. 496 bet; Sh.R.Xolmo‘minov, N.T. Shoyusupova, S.E.Xolmupatov Mehnat bozori iqtisodiyoti. O‘quv ko‘llanma 2006. 316 bet; Q.X.Abduraxmonov. Mehnat iqtisodiyoti nazariyasi va amaliyoti. Darslik 2019.590 bet;

Mustaqil ravishda ish izlayotganlar soni ishga joylashtirishga ehtiyojmand aholining hisoblangan sonidan hisobot davri oxiridagi holati bo'yicha bandlikka ko'maklashish tuman (shahar) markazlarida rasman ishsizlar sifatida ro'yxatdan o'tkazilgan shaxslar sonini chiqarib tashlash yo'li bilan quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi: $IM = IB - PP$ [1.2],

Bu epda: **IM**- mustaqil ravishda ish izlayotganlar soni, **IB**-ishga joylashtirishga muxtoj aholi soni, **PP**- rasman ishsizlar ro'yxatidan o'tgan shaxslar.

Bandlik (tuman,shahar) markazlari tomonidan berilgan ma'lumotlar rasman ro'yxatdan o'tkazilgan ishsizlar soni bo'yicha axborot olish manbai hisoblanadi.

Qishloq aholisining mehnat bilan bandligini hisoblash, aholini ish bilan bandligini o'rganish maxsus tanlab olingan uy xo'jaliklari a'zolaridan so'rab chiqish yo'li bilan amalga oshiriladi.

Uy xo'jaliklarini so'rovnoma o'tkazish har choraklik asosida kambag'allikni qisqartirish va bandlikka ko'maklashish tuman (shahar) markazlari xodimlari tomonidan har chorakning oxirgi oyi ikkinchi o'n kunligi mobaynida o'tkaziladi.

So'rovnoma o'tkazilishi ko'zda tutilgan uy xo'jaliklarini tanlash har bir tuman bo'yicha ma'lumotlarning reprezentativligini ta'minlaydigan, uy xo'jaliklarining kamida bir foizini so'rov bilan qamrab olish hisobga olingan holda proporsional tanlov bo'yicha o'tkaziladi.

Uy xo'jaliklarida so'rovnoma o'tkazish kambag'allikni qisqartirish va bandlikka ko'maklashish tuman (shahar) markazlari tomonidan hamda tuman (shahar) statistika bo'limlari bilan birgalikda to'rt bosqichda o'tkaziladi:

a) bpinchi bocqichda har bir tuman bo'yicha o'rganilishi kerak bo'lgan uy xo'jaliklari soni quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi: $UXC = UX \times 1\%$ [1.3],

Bu epda: **UXC**- uy xo'jaliklari soni, **UX**- tanlab olingan aholi punktlari soni.

b) ikkinchi bocqichda uy xo'jaliklari o'rganiladigan aholi punktlari aniqlanadi, bunda:

- tanlab olingan aholi punktlari yonma-yon chegaralarga ega bo'lmisligi kerak;

- tuman markazlari va ulardan yiroqda joylashgan aholi punktlari majburiy tartibda o'rganilishi kerak;

- har bir tumanda kamida 5 ta aholi punkti (tuman markazi ham shu jumlagi kiradi) o'rganilishi kerak;

- har bir xududda yonma-yon chegaralarga ega bo'lmagan kamida 5 ta mahalla o'rganilishi kerak.

O'rganilishi lozim bo'lgan hududlarni tanlash tuman (shahar) statistika bo'limi bilan kelishgan holda kambag'allikni qisqartirish va bandlikka ko'maklashish tuman (shahar) markazlari tomonidan amalga oshiriladi;

v) uchinchi bosqichda har bir aholi punktida o'rganilishi kerak bo'lgan uy xo'jaliklari soni aniqlanadi;

g) to'rtinchi bosqichda aholi punktlarida (mahallalarda) mavjud bo'lgan uy xo'jaliklari ro'yxatlari asosida o'rganilishi kerak bo'lgan uy xo'jaliklarining aniq ro'yxati aniqlanadi.

Bunda tanlashning quyidagi tartib-qoidasini nazarda tutadigan "proporsional bosqichma-bosqich tanlash" usulidan foydalaniladi:

- mazkur aholi punktida (mahallada) joylashgan uy xo'jaliklarining hisoblangan sonini o'rganilishi kerak bo'lgan uy xo'jaliklarining hisoblangan soniga bo'lish yo'li bilan "tanlash bosqichi" aniqlanadi (masalan, tanlab olingan aholi punktida 300 ta uy xo'jaligi mavjud bo'lib, o'rganiladigan uy xo'jaliklari soni esa 30 tani tashkil etishi kerak bo'lsa, "tanlash bosqichi" "10" ni (300:10) tashkil etadi);

- uy xo'jaliklarining umumiy sonidan "tanlash bosqichi"ga bir karra har bir uy xo'jaligiga tartib raqami beriladi va tanlab olinadi.

Pasmiy sektorda band bo'lganlar soni ni aniqlash

Rasmiy sektorda band bo'lganlar davlat statistika hisoboti ma'lumotlari bo'yicha yollanib (mehnat shartnomasi bo'yicha), shu jumladan saylanadigan

lavozimlarda ishlayotgan doimiy, vaqtinchalik va mavsumiy xodimlar; harbiy xizmatchilar, ichki ishlar organlari va boshqa tashkilotlar xodimlari; kooperativlar va shirkatlar a'zolari; xususiy korxonalar egalari (ish beruvchilar), shu jumladan fermerlar; yuridik shaxs bo'lmagan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxs sifatida rasman ro'yxatga olingan fuqarolar; yuridik shaxs sifatida ro'yxatdan o'tkazilgan dehqon xo'jaliklari a'zolari hamda shaxsiy yordamchi xo'jaliklarda va dehqon xo'jaliklarida qoramol o'stirish bilan band bo'lgan shaxslar; nodavlat notijorat tashkilotlari xodimlari soni bo'yicha hisoblanadi.

Norasmiy sektorda band bo'lganlar sonini aniqlash va hisoblab chiqish esa, xalqaro mehnat tashkiloti normalaridan kelib chiqib hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi tomonidan hisobga olish va tasniflash amaliyotiga muvofiq iqtisodiyotning norasmiy sektorida band bo'lganlar jumlasiga ijtimoiy sug'urta va soliq organlarida hisobga turmagan quyidagi shaxslar kiradi:

- yuridik shaxs sifatida ro'yxatdan o'tkazilmagan dehqon xo'jaliklari a'zolari; uyda pulli xizmatlar ko'rsatish bilan band bo'lgan shaxslar (enagalar, uy xizmatchilari, uy oshpazlari, avtomobil haydovchilar, qorovullar va boshqalar); jismoniy shaxslarda haq olib ishlovchi shaxslar; oila boshliqlariga ularning tadbirkorlik faoliyatida yordam beruvchi oila a'zolari; tegishli ro'yxatdan o'tmay ishlovchi tadbirkorlar.

Iqtisodiyotning norasmiy sektorida ish bilan band shaxslar soni mehnat organlari tomonidan bandlik masalalari bo'yicha har chorakda amalga oshiriladigan o'rganib chiqish asosida aniqlanadi.

Mehnat faoliyatini chet elda amalga oshirayotgan shaxslar soni quyidagi tartibda bosqichma-bosqich aniqlanadi:

1) birinchidan, ishga joylashtirishga muhtojlarni aniqlash maqsadi uchun mehnat organlari tomonidan mehnat emigrasiyasi bo'yicha savolnomaga muvofiq, mehnat bilan bandlik masalalari bo'yicha o'rganishlarni o'tkazish paytida migrant mehnatchilar sifatida chet-elda turganlar soni aniqlanadi. Buning uchun: a) uy

xo'jaliklarini mehnat bilan bandlik masalalari bo'yicha (mehnat emigrasiyasi moduliga binoan) har chorakdagi o'rganishlar ma'lumotlari asosida mehnat faoliyatini chet elda amalga oshirayotgan shaxslarning so'ralganlar umumiy sonidagi salmog'i quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi:

$$\text{MMC} = \text{KMMC} : \text{CC} \times 100 \text{ [1.4]}$$

Bu yerda: MMC- migrant mehnatchilar sifatida chet-elda turganlar soni, KMMC- nat faoliyatini chet elda amalga oshirayotganlar soni, CC- mehnatga layoqatli yoshdagi so'ralganlar soni.

Migrant mehnatchilarning so'ralganlarning umumiy sonidagi salmog'i quyidagi formula orqali aniqlanadi. $\text{MM} = \text{MMC} \times \text{MLA} : 100$ [1.5]

Bu yerda: MM- Ishga joylashtirishga muhtoj band bo'lmagan aholi (ishsizlar), MMC- migrant mehnatchilar sifatida chet-elda turganlar soni, MLA- mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi soni.

O'rganishlar natijasida har qaysi mamlakatdagi mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan migrant mehnatchilarning so'ralganlar umumiy sonidagi salmog'i aniqlanadi. Mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi umumiy soniga nisbatan salmoqni proporsional ravishda hisoblab chiqish va jamlash yo'li bilan muayyan mamlakatlarda mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan migrant mehnatchilar soni aniqlanadi²³.

2) ikkinchidan, umuman respublika bo'yicha mehnat resurslarini hisoblab chiqishda mehnat faoliyatini amalga oshirish uchun chet elga ketgan shaxslar soni hisobga olinadi. Ularning soni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xavfsiz, tartibli va qonuniy mehnat migrasiyasi tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2020-yil 15-sentyabrdagi PQ-4829-son qarori bilan tasdiqlangan Sxema bo'yicha, quyidagilarni o'z ichiga oluvchi integrasiyalashgan axborotlar moduli asosida aniqlanadi: a) chet elga ketganlarning soni va maqsadi to'g'risida bojxona deklarasiyasining takomillashtirilgan shakli asosidagi har choraklik statistika hisoboti ma'lumotlari;

---

²³ Nabiev X., Nabiev D., X. Iqtisodiy statistika .Darslik. – T.: iqtisodchi, 2019. 512 bet

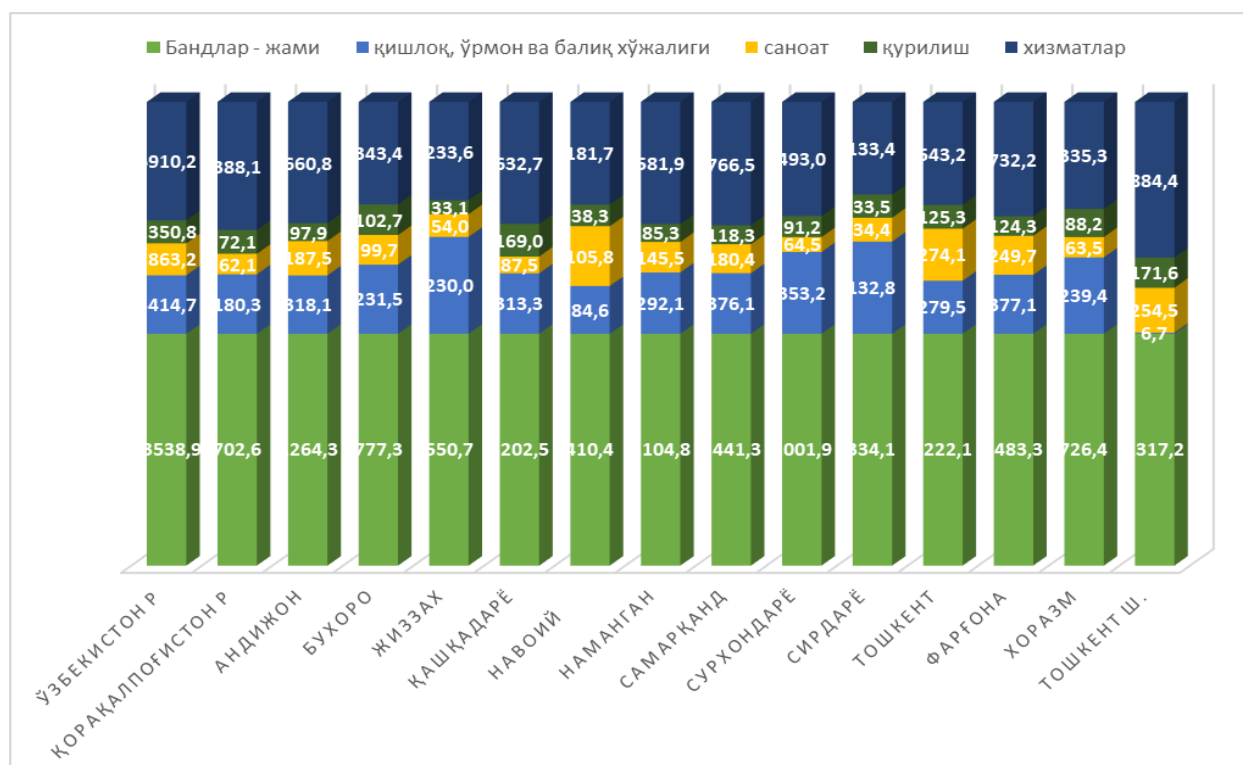
b) mehnat emigrasiyasi masalalari bo'yicha har yilgi sosiologik o'rganishlar ma'lumotlari;

v) mehnat faoliyatini chet elda amalga oshirish uchun fuqarolarga Tashqi mehnat migrasiyasi masalalari agentligi tomonidan berilgan ruxsatnomalar ma'lumotlari;

g) Tashqi ishlar vazirligining chet eldagi konsullik muassasalaridan olingan ma'lumotlar;

d) uy xo'jaliklarini mehnat bilan bandlik masalalari bo'yicha har choraklik o'rganishlar ma'lumotlari.

Buning natijasida uy xo'jaliklari haqida to'liq ma'lumotlar to'plash va ularni tahlil qilish imkoniyatlarini yaratiladi. Qolaversa aholining qaysi qatlami iqtisodiyotning qanday sohalarida ish bilan band ekanliklarini xam ochiqalaydi. Qo'yida ko'rib chiqadigan jadvallarimiz ham aynan mamlakat aholisining iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha bandligini ko'rsatadi.

1.7-rasm. Ish bilan band aholi sonining hududlar va iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha taqsimlanishi²⁴

²⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Bu ma'lumotlarni aniqlashtirish bugungi kunda iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha ish bilan band aholining sonini va ularning bugungi kundagi asosiy daromad manbalari to'g'risida ham ma'lumotlar to'plash imkonini yaratadi va qaysi sohalarni rivojlantirish orqali yanada ko'proq bo'sh ish o'rinlarini yaratishimiz mumkinligi to'g'risida tahlillar olib borish imkonini beradi.

Ish bilan band aholi soni hududlar va iqtisodiy faoliyat turlari kesimida tahlil etilganda, 2021-yil O'zbekiston Respublikasida jami bandlar 13538,9 (ming kishi)ni tashkil etib, bunda qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligida 3414,7 (ming kishi)ni, sanoatda 1863,2 (ming kishi)ni, qurilish sohasida 1350,8 (ming kishi)ni va xizmatlar sohasida 6910,2 (ming kishi)ni tashkil etmoqda.

Respublikamiz hududlarida esa Farg'ona viloyati jami ish bilan bandlarning qarib 11% ni tashkil etgani xolda 1483,3 (ming kishi)ga teng bo'lib eng yuqori o'rinni egallamoqda. Keyingi o'rinlarda Samarqand viloyati (viloyat bo'yicha jami bandlar soniga nisbatan ulushi 10,7 %) va Toshkent viloyati (9,7 %), Andijon (9,3 %), Toshkent shahrida (9,0 %) va Qashqadaryo viloyatida (8,9 %), Namangan (8,2 %) va Surxondaryo viloyatida (7,5 %), Buxoro (5,7 %), Xorazm (5,3 %), Qoraqalpog'iston Respublikasi (5,2 %), va Jizzax viloyati (4,0 %), Navoiy viloyati (3,1%) va Sirdaryo viloyati esa (2,6 %) ni tashkil etdi. Qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligida xam Farg'ona viloyati etakchilik qilib 377,1 (ming kishi) sohadagi umumiy ish bilan bandlarning 11,04% ni tashkil qilgan bo'lsa oxirgi o'rinlarda Toshkent shaxri 6,7 (ming kishi) tarmoqdagi 0,2% ni tashkil etmoqda. Sanoat tarmoqlarida Toshkent viloyati 274,1 (ming kishi) ya'ni 14,7 % bilan etakchilik qilayotgan bo'lsa, Sirdaryo viloyati 34,4 (ming kishi) 1,8% bilan so'nggi o'rinni egallamoqda. Yuqoridagi ma'lumotlar asosida qurilish va xizmatlar sohasida xam Toshkent viloyati salmoqli o'rinlarni egallaganini ko'rishimiz mumkin. (1.7-rasm)

1.5-jadval

O‘zbekiston Respublikasi aholi jon boshiga yalpi ichki (hududiy) mahsulot hajmi (ming so‘m)²⁵

Hududlar	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2021 yil 2017 yilga nisbatan o‘zgarishi	
							(+:-)	(%)
O‘zbekiston Respublikasi	9 802,1	12 945,7	15 863,8	17 688,5	21 149,2	24 919,7	15 117,6	254,2
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	5 932,1	8 417,4	10 380,0	11 335,4	13 264,7	15 249,4	9 317,3	257,1
Andijon	6 612,8	8 889,4	10 842,1	12 036,0	13 454,0	16 564,0	9 951,2	250,5
Buxoro	9 257,9	11 605,0	14 645,0	16 189,2	19 546,4	22 975,6	13 717,7	248,2
Jizzax	7 373,0	9 498,5	11 743,8	13 207,6	16 309,9	18 596,0	11 223,0	252,2
Qashqadaryo	6 925,3	8 312,3	9 924,9	10 687,0	12 622,0	14 372,6	7 447,3	207,5
Navoiy	15 447,7	23 240,3	36 653,1	49 513,0	57 370,6	63 832,1	48 384,4	413,2
Namangan	5 721,7	6 899,6	8 542,4	9 814,0	11 794,3	13 864,4	8 142,7	242,3
Samarqand	7 335,8	8 693,1	10 100,3	10 996,3	13 258,2	15 323,2	7 987,4	208,9
Surxondaryo	5 788,9	7 313,8	8 574,0	9 275,2	10 948,8	12 561,6	6 772,7	217,0
Sirdaryo	8 399,8	10 369,1	14 157,3	14 999,7	17 327,5	20 433,5	12 033,7	243,3
Toshkent v	10 225,2	13 885,9	18 751,9	21 833,1	28 206,4	31 499,2	21 274,0	308,1
Farg‘ona	5 775,7	7 537,1	8 747,6	9 830,0	12 379,0	14 219,1	8 443,4	246,2
Xorazm	6 705,4	8 734,9	10 333,9	11 338,6	13 865,1	16 465,7	9 760,3	245,6
Toshkent sh	20 151,0	25 532,4	33 344,0	36 051,4	43 166,0	50 675,3	30 524,3	251,5

Shuni ta’kidlab o‘tish kerakki, ma’lumotlarni tahlil qilish natijasida shu ma’lum bo‘ladiki, respublikamizda aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot hajmi 2022-yilda 24919,7 ming so‘mni tashkil etib, 2021-yilga nisbatan 15117,6 ming so‘mga yoki 154,2 % o‘sgan. O‘rganilayotgan davrda eng yuqori o‘sish ko‘rsatkich Navoiy viloyatiga tegishli bo‘lib 2022-yilda 2017-yilga nisbatan 43384,4 ming so‘mga yoki 413,2 % ga o‘sgan. Keyingi o‘rin Toshkent viloyati xissasiga to‘g‘ri kelib, 2022-yil 2017-yilga nisbatan 21274,0 ming so‘mga yoki 308,1 % ga o‘sgan. Eng past ko‘rsatkich esa Qashqadaryo viloyatiga to‘g‘ri kelib, 7447,3 ming so‘mga yoki 207,5 % o‘sgan.

§1.3. Mintaqa mehnat bozori tarkibiy tuzilishini statistik ko‘rsatkichlari tizimi

Mehnat bozori uning tarkibiy tuzilishi va ko‘rsatkichlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar asosan yuqorida ta’kidlab o‘tganimizdek, uy xo‘jaliklari

²⁵ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari asosida tuzilgan.

so'rovnomasini o'tkazish orqali aniqlanadi. Avvalambor, shuni ta'kidlab o'tish kerakki, uy xo'jaliklari so'rovi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi bilan kelishgan holda Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi tomonidan tasdiqlanadigan maxsus so'rovnoma bo'yicha amalga oshiriladi.

Mehnat resurslari soni, ishsizlar va pensionerlar, nogironligi bo'lgan shaxslar sonini aniqlashda so'rovnoma asosida uy xo'jaliklarining mehnatga layoqatli yoshdagi barcha a'zolaridan so'rab chiqilishi kerak, uy xo'jaliklari a'zolari so'rovnoma davrida bo'lmagan taqdirda esa hozir bo'lmagan uy xo'jaliklari a'zolariga tegishli javoblarni uy xo'jaligining boshqa vakolatli a'zosidan olish mumkin.

So'rovni amalga oshirgan xodimlardan uy xo'jaliklari so'rovining to'ldirilgan so'rovnomalarini qabul qilish kambag'allikni qisqartirish va bandlikka ko'maklashish markazining ishga joylashtirishga muhtoj bo'lgan aholini hisobga olish va ular bo'yicha ma'lumotlar bankini shakllantirish bo'limi boshlig'i tomonidan amalga oshiriladi.

To'ldirilgan so'rovnomalarni qabul qilishda:

- so'rab chiqqan xodim tomonidan uy xo'jaliklari so'rovining aniq tarzda tanlanishiga rioya qilinganligi;
- so'rovnoma savollari to'liq to'ldirilganligi;
- so'rovnoma savollariga javoblarning mantiqliligi va bir-biriga zid emasligini tekshirish ta'minlanishi kerak.

Uy xo'jaliklari so'rovi o'tkazilishining sifati uchun javobgarlik uy xo'jaliklari so'rovini o'tkazgan xodimga va so'rovnomani qabul qilib olgan shaxsga yuklanadi.

So'rovnoma materiali qabul qilib olingandan keyin uni qayta ishlash maxsus dasturi yordamida amalga oshiriladi. Ma'lumotlar bazasini shakllantirish (ma'lumotlarni komp'yuterga kiritish) Qoraqalpog'iston Respublikasi kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar

kambag'allikni qisqartirish va bandlik bosh boshqarmalari tomonidan amalga oshiriladi.

Ma'lumotlar to'planayotgan bazaga to'liq kiritilgandan keyin ma'lumotlar bazasi har bir tuman bo'yicha alohida fayllar shaklida, keyinchalik uzil-kesil puxta ishlash va tahlil qilish uchun O'zbekiston Respublikasi kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligiga yuboriladi.

Ma'lumotlarni puxta ishlash va tahlil qilish quyidagi muddatlarda amalga oshiriladi:

- ma'lumotlar bazasini shakllantirish (to'planma ma'lumotlar bazasiga kiritish) - hisobot choragi oxirgi oyidan keyingi oyning 1-kunigacha;
- har bir tuman bo'yicha yig'ma jadvallarni puxta ishlash va olish - hisobot choragi oxirgi oyidan keyingi oyning 10-kunigacha;
- tekshirish natijalari bo'yicha tahliliy ma'lumotnoma va tahliliy jadvallar tayyorlash - hisobot choragi oxirgi oyidan keyingi oyning 15-kunigacha.

Iqtisodiyotni modernizasiya qilish davrida jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy hayotimizda yuz berayotgan tub o'zgarishlar statistika oldiga mehnat bozorini o'rganish bo'yicha yangi talablarni qo'yimoqda. Jumladan, bandlik va ishsizlik darajasi, mehnat resurslarini kasbiy tayyorlash va uning xarajatlari qiymati, aholining majburiy migrasiyasi kabi masalalarni o'rganish O'zbekiston Respublikasi statistika uslubiyatini xalqaro andozalar darajasiga etkazishni taqazo etadi. Bularni o'rganish uchun axborotlarning quyidagi yangi manbalaridan foydalaniladi va ular kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi hududiy idoralarining statistik hisobotlarida o'z aksini topadi:

- fuqarolarning ish qidirib qilgan murojaatlari, bo'sh ish o'rinlari va ishsizlik darajasi va ishsizlar soni to'g'risidagi ma'lumotlar;
- aholi bandligi darajasini o'rganish maqsadida har chorakda o'tkazilgan (oxirgi haftada) tanlama kuzatish ma'lumotlari;
- migrasiya xizmatlari organlarining O'zbekiston Respublikasi mehnat bozorida faoliyat yuritayotgan xorij fuqarolari haqidagi ma'lumotlari.

Mehnat resurslarining soni, tarkibi va joylashishi haqida to'liq ma'lumotlarni aholi ro'yxati ma'lumotlaridan olish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi va uning hududiy birliklarida mehnat bozori holatini baholash uchun quyidagi nisbiy ko'rsatkichlardan foydalaniladi:

1. Mehnatga layoqatli yoshdagi aholi koeffitsienti – umumiy aholi sonida mehnatga layoqatli aholi salmog'ini ifodalaydi.

2. Mehnatga layoqatli yoshdagi aholining mehnatga layoqatlilik koeffitsienti – mehnatga layoqatli aholining mehnatga layoqatli yoshdagi aholidagi salmog'ini ifodalaydi.

3. Aholini bandlilik koeffitsienti – band aholini umumiy aholi sonidagi salmog'ini ifodalaydi.

4. Mehnatga layoqatli yoshdagi aholini bandlilik koeffitsienti - mehnatga layoqatli yoshdagi aholini shu yoshdagi umumiy aholi sonidan salmog'ini ifodalaydi.

5. Mehnat resurslarini bandliligi koeffitsienti – band aholini umumiy mehnat resurslaridagi salmog'ini ifodalaydi.

6. Umumiy yuklama koeffitsienti – har 1000 ta mehnatga layoqatli yoshdagi kishilarga to'g'ri kelgan mehnatga layoqatsiz yoshdagi kishilar sonini ifodalaydi.

7. Mehnat resurslari o'rnini qoplash koeffitsienti – har 1000 ta mehnatga layoqatli yoshdagi kishilarga to'g'ri kelgan 16 yoshgacha bo'lgan bolalar va o'smirlar soni.

8. Nafaqa yuklamasi koeffitsienti – har 1000 ta mehnatga layoqatli yoshdagi kishilarga to'g'ri kelgan nafaqaxo'rlar soni.

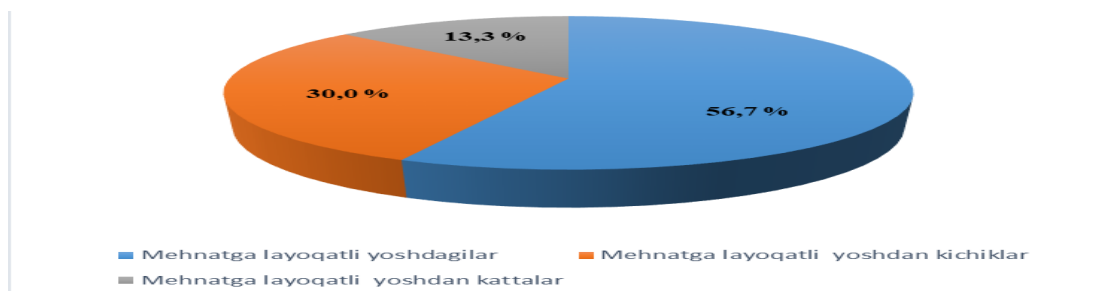
9. Ishsizlik darajasi – ishsizlar sonini iqtisodiy faol aholi soniga nisbati bo'lib, u foizlarda ifodalanadi.

10. Aholini iqtisodiy faollik darajasi – iqtisodiy faol aholini umumiy aholi sonidagi salmog'ini ifodalaydi.

Mehnatga layoqatli aholi - yoshi va sog'ligi bo'yicha mehnat qila oladigan kishilar hisoblanadi. Mavjud bo'lgan qonuniyatga asosan bizning mamlakatimizda mehnatga layoqatli yosh: erkaklar uchun 16 dan 60 yoshgacha va ayollar uchun 16

dan 55 yoshgacha hisoblanadi. Shu yoshdagi kishilar sog‘lig‘i bo‘yicha: mehnatga layoqatli va layoqatsiz guruhlarga ajratiladi. Layoqatsiz guruhga ishlamayotgan I va II guruh nogironlar, shuningdek mehnat yoshida bo‘lib, ishlamayotgan nafaqaxo‘rlar (ular imtiyozli shartlar bilan nafaqa olayotganlar). Quyidagi rasmda O‘zbekiston aholisining yosh guruhlari bo‘yicha taqsimlanishi keltirilgan.

1.8-rasm. O‘zbekiston Respublikasi aholisining yosh guruhlari bo‘yicha taqsimlanishi²⁶

1.8-rasm ma‘lumotlari asosida shu ma‘lum bo‘ladiki, 2023-yil 1-aprel holatiga ko‘ra, Toshkent viloyati doimiy aholi soni yil boshiga nisbatan 0,5 % ga yoki 13,5 ming kishiga ko‘payib, 3007,0 ming kishini tashkil etmoqda. Shu jumladan, shahar aholisi soni 1504,6 ming kishini, jami aholi soniga nisbatan 50,04 % ni, qishloq aholisi soni 1502,4 ming kishini, jami aholiga nisbatan 49,96% ni tashkil etmoqda. Viloyatning doimiy aholisini 13,3 % ni yoki 399,9 ming kishini mehnatga layoqatli yoshdan kattalar, 902,3 ming kishini yoki 30,0 % ini mehnatga layoqatli yoshdan kichiklar tashkil etgan bo‘lsa, mehnatga layoqatli yoshdagilar 56,7 % ni yoki 1704,8 ming kishini tashkil etmoqda.

1.6-jadval ma‘lumotlari shuni ko‘rsatadiki, respublikamizda 1.1-jadvalda ko‘rganimizdek yillar mobaynida aholi sonining o‘shishi hududlarimizda mehnat munosabatlariga xam o‘zining ta‘sirini ko‘rsatib kelmoqda. Toshkent viloyatida 2021-yilda mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi soni 1608,4 ming kishini tashkil etib 2018-yilga nisbatan 5,3 ming kishiga yoki 0,3 % ga kamaygan. Ushbu ko‘rsatkich bo‘yicha Toshkent viloyatida eng yuqori o‘shish Nurafshon tumaniga 12,0 ming kishi yoki 44 % bilan to‘g‘ri kelib, eng past ko‘rsatkich O‘rtachirchiq tumaniga to‘g‘ri kelib, 6,6 ming kishiga yoki 8,4 % kamayganligini ko‘rsatmoqda.

²⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma‘lumotlari asosida tuzilgan.

1.6-jadval

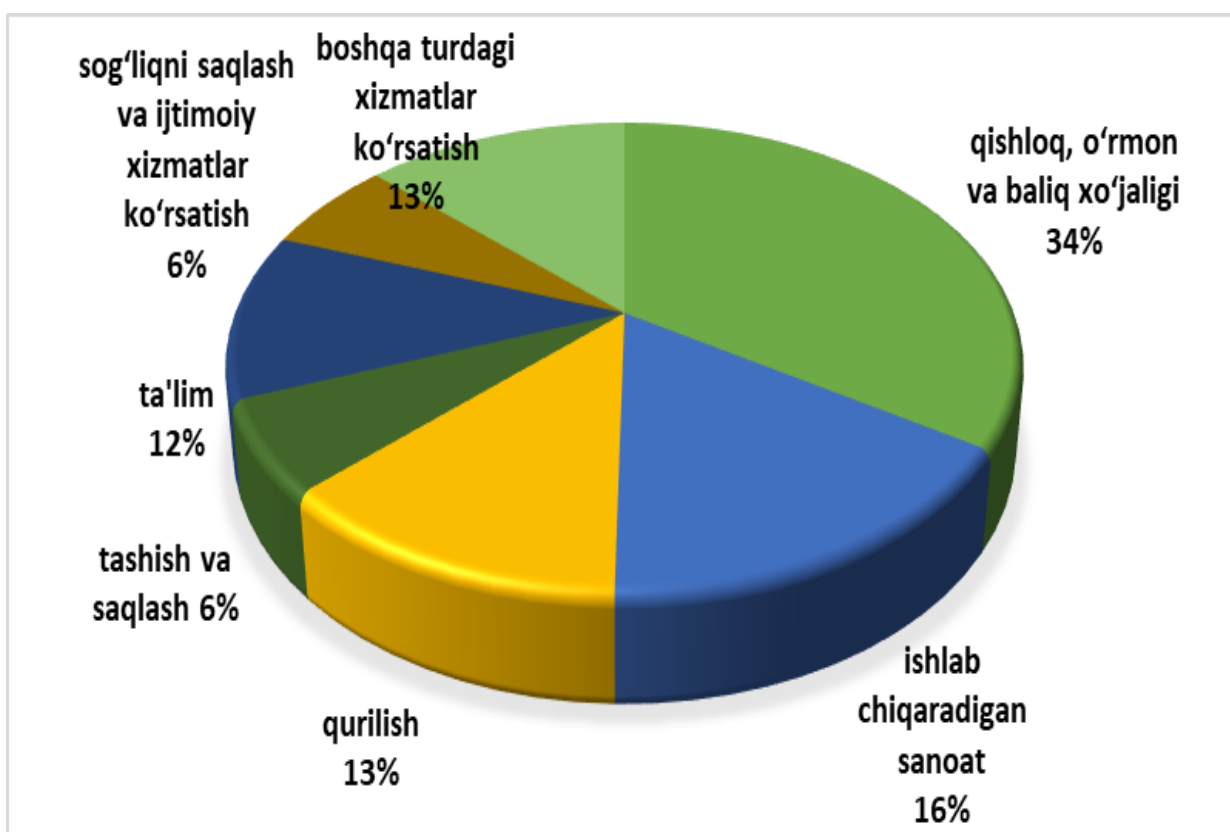
Toshkent viloyati bo'yicha mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi soni va dinamikasi²⁷

Yillar	2018	2019	2020	2021	2021 yil 2017 yilga nisbatan o'zgarishi	
					(+;-)	(%)
Jami	1613,7	1597,2	1601,9	1608,4	-5,3	99,7
Olmaliq sh.	98,7	99,0	98,2	97,3	-1,4	98,6
Angren sh.	97,1	97,5	102,8	102,8	5,7	105,9
Bekobod sh.	54,6	53,8	53,9	55,1	0,5	100,9
Chirchiq sh.	90,6	90,9	100,9	96,1	5,5	106,0
Yangiyo'l sh.	31,3	30,4	33,0	32,4	1,1	103,6
Nurafshon sh.	27,2	37,6	39,7	39,2	12,0	144,0
Ohangaron sh.	19,5	20,2	21,7	23,4	3,9	120,1
<i>tumanlar:</i>						
Oqqo'rg'on	57,0	57,2	56,3	57,9	0,9	101,5
Ohangaron	49,7	53,5	48,5	47,8	-1,9	96,2
Bekobod	80,9	84,7	79,9	79,3	-1,6	98,0
Bo'stonliq	92,6	90,9	89,2	90,6	-2,0	97,9
Bo'ka	67,3	66,6	68,2	67,9	0,6	100,9
Zangiota	107,4	99,8	103,1	103,0	-4,4	95,9
Qibray	111,9	104,3	104,1	106,8	-5,1	95,5
Quyichirchiq	56,3	52,3	56,0	57,1	0,8	101,5
Parkent	82,8	81,0	83,3	83,2	0,4	100,4
Piskent	56,8	55,2	56,2	55,1	-1,7	97,1
O'rtachirchiq	79,3	74,1	73,3	72,7	-6,6	91,6
Chinoz	70,5	69,1	68,0	69,3	-1,2	98,3
Yuqorichirchiq	71,4	68,1	70,3	70,7	-0,7	99,0
Yangiyo'l	112,3	109,7	96,2	105,9	-6,4	94,3
Toshkent	98,5	101,3	99,1	94,8	-3,7	96,2

Respublikamiz hududlar bo'yicha Toshkent shahri aholisi eng zich hudud hisoblanib, Toshkent viloyatida esa 1 kv.km.ga 197,7 kishi to'g'ri kelib, o'tgan yilning mos davriga nisbatan aholi zichligi 1,8 % ga o'sganligini ko'rishimiz mumkin. Aholi zichligini oshishi bu bevosita aholi sonining ortishi bilan bog'liq bo'lgani bois, Respublikamiz aholisining zichlik darajasi yuqori bo'lgan hududlarda barcha infrastrukturallarni rivojlantirish, oshib borayotgan aholi ehtiyojlarini qondirish, aholi o'rtasida "yashil" iqtisodiyot tushunchasini keng targ'ib etishni talab etmoqda. Respublikada, qolaversa Toshkent viloyati hududlarida mehnat resurslaridan oqilona foydalanish imkoniyatlarini yaratish

²⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

hamda ishsizlik va aholining oqilona bandligini ta'minlash zaruratini keltirib chiqaradi. Aholi zichligining oshishi Toshkent viloyati hududlarida bir qator iqtisodiy tarmoqlarini rivojlantirish imkonini yaratadi. Toshkent viloyatida aholi bandligi va samaradorligini oshirishning katta ulushi bugungi kunga qadar qishloq ho'jaligini rivojlantirish hisobiga amalga oshirilgan bo'lsa, bugungi kunda aholi sonining ortishi va aholining savodxonlik darajasini ko'tarilishi natijasida bugun viloyatda turizm, maishiy xizmat ko'rsatish, ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirish, qishloq xo'jaligida innovasion loyihalarni amalga oshirish hisobidan aholi bandligini boshqa tarmoqlardagi bandlik ulushlarini oshirish imkoniyatlari yaratilmoqda. Qolaversa viloyat hududlarning iqtisodiy imkoniyatlaridan kelib chiqqan holatda viloyat aholisini, ayniqsa bugungi kunda ishsiz hisoblanayotgan yoshlar va xotin-qizlar bandligini oshirishda "Ishga marxamat mono markazlar"i faoliyatlarni keng yo'lga qo'yish, "yashil" iqtisodiyot davridagi yangi kasb ko'nikmalarini oshirish maqsadga muvofiqdir.

1.10-rasm. O'zbekiston Respublikasida ish bilan band aholi sonining iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha taqsimlanishi²⁸

²⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Ma'lumotlarni tahlil qilish natijasida shuni aloxida ta'kidlash mumkin bo'ladiki, O'zbekiston Respublikasida 2000-yilda ish bilan band aholi soni 8983,0 (ming kishi)ni tashkil etgan bo'lsa, 2021-yilda ushbu ko'rsatkich 13538,9 (ming kishi)ni tashkil etib, 66,4 % ga oshganligini ko'rishimiz mumkin. 2021-yilda ish bilan band aholining 34% i qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligida, 16% i sanoatda, 13% i qurilish sohasida, 6% i tashish va saqlash, 12% i ta'lim tizimida, 6% i sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish va qolgan 13% i boshqa turdagi xizmatlar ko'rsatish sohasida faoliyat yuritayotganligi va yillar davomida ushbu ko'rsatkichlar sezilarli ravishda ko'tarilganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. (1.10-rasm)

1.7-jadval

Toshkent viloyati bo'yicha iqtisodiyot tarmoqlarida bandlarning taqsimlanishi va dinamikasi²⁹

Yillar	2018	2019	2020	2021	2022	2021 yil 2018 yilga nisbatan o'zgarishi	
						(+;-)	(%)
Bandlar - jami	1227,7	1232,9	1177,2	1 222,1	1 206,7	-21,0	98,3
<i>shu jumladan:</i>							
Qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi	322,9	322,2	304,2	279,5	280,7	-42,2	86,9
Sanoat	255,1	258,4	263,3	274	275,2	20,1	107,9
Qurilish	112,8	124,6	119,5	125,3	126,4	13,6	112,1
Savdo	138,4	141,8	129,8	141,5	142,7	4,3	103,1
Tashish va saqlash	63,9	63,8	58,7	60,9	56,2	-7,7	87,9
Ta'lim	80,7	81,6	80,5	88,1	88,9	8,2	110,2
Sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish	49,8	49,1	49,9	57,1	55,4	5,6	111,2
Boshqalar	204,1	191,4	171,3	195,7	191,3	-12,8	93,7

Toshkent viloyatida 2022-yilda jami bandlar soni 1206,7 ming kishini tashkil etgan bo'lib 2018-yilning mos davriga nisbatan 21,0 ming kishiga yoki 1,7% ga kamaygan. Asosiy kamayish qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligiga to'g'ri kelib 2022-yil 2018-yilga nisbatan 42,2 ming kishiga yoki 13,1 % ga kamaygan bo'lsa, sanoatda 20,1 ming kishiga yoki 7,9 % o'sish kuzatilgan. Qurilish sohasida esa 13,6 ming kishiga yoki 12,1 % ga o'sish kuzatilgan bo'lsa savdoda 3,1 %,

²⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

ta'limda 10,2 % , sog'liqni saqlashda 11,2 % o'sish kuzatilgan bo'lib, tashish va saqlashda 7,7 ming kishiga yoki 12,1 % ga va boshqa sohalarda 6,3 % kamayish kuzatilgan.

Ishlab chiqaruvchi kuchlar rivojlanishining hozirgi darajasi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarda mehnat resurslarining o'rni va ahamiyatini tubdan o'zgartirib yubordi, davlatlararo aloqalar madaniyatini sifat jihatdan yangi pog'onaga ko'tardi. Xalqaro mehnat bozori bu mehnat resurslari iste'molchilari va ularni etkazib beruvchilar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi mexanizm hisoblanadi. O'zbekistonning mustaqil davlat sifatida halqaro iqtisodiy munosabatlar tizimiga qo'shilishi uni jahon mehnat bozorida ham faol qatnashishini taqazo etadi. Iqtisodiy isloh qilishning dastlabki yillaridagi o'zgarishlar, demografik vaziyatning murakkabligi O'zbekistonni mehnat resurslarini eksport qiluvchi davlatga aylantirishi mumkin. Shu bilan birga xorijiy mamlakatlardan yuqori malakali mehnat resurslarini jalb qilish imkoniyatlari ham mavjud bo'ladi.

Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, mehnat resurslarining hisob-kitob balansi mehnat bozorining holati va mehnat bilan bandlik to'g'risida tezkor va xolisona axborot olish hamda tumanlar va shaharlar bo'yicha alohida, viloyatlar bo'yicha, shuningdek umumiy respublika bo'yicha ishga joylashtirishga muhtoj bo'lgan shaxslar sonini aniqlash maqsadida mehnat, statistika va iqtisodiyot organlari tomonidan birgalikda ishlab chiqiladi. O'zbekiston Respublikasi kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi hamda mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruv organlari tomonidan aholini ish bilan ta'minlash bo'yicha aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqish, shu jumladan, hududlar bo'yicha ish o'rinlari tashkil etish parametrlarini ishlab chiqish va zarurat bo'lganda, unga tuzatishlar kiritish, shuningdek, ishsizlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlariga yo'naltiriladigan moliyaviy resurslar hajmini aniqlash amalga oshiriladi.

Mehnat resurslarining hisob-kitob balansi quyidagilardan kelib chiqqan holda yilning har choragida ishlab chiqiladi:

- ish bilan band bo'lganlar toifalarining soni to'g'risida davlat statistika hisobotining dastlabki ma'lumotlari;

- norasmiy sektorda ish bilan band bo'lgan shaxslar soni va chet elda mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan shaxslar soni;

- iqtisodiy faol bo'lmagan aholi soni;

- ish bilan band bo'lmagan aholi soni; emigrant mehnatchilar soni.

Shu bilan birga bunda tumanlar, shaharlar va viloyatlar bo'yicha mehnat resurslari balansi hisob-kitobida ish bilan bandlik bo'yicha uy xo'jaliklarini o'rganib chiqishga kiritilgan mehnat emigrasiyasi yuzasidan modul savollariga javoblar bo'yicha olingan chet eldagi migrant mehnatchilar to'g'risidagi ma'lumotlar hisobga olinadi. Mehnat resurslarining hisob-kitob balansi hududlar bo'yicha ishlab chiqiladi.

Mehnat resurslari hisob-kitob balansini O'zbekiston Respublikasi kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi bilan birgalikda ishlab chiqadilar.

Shu bilan birga tumanlar (shaharlar) bo'yicha mehnat resurslarining hisob-kitob balansi kambag'allikni qisqartirish va bandlikka ko'maklashish markazlari tomonidan hisobot choragining oxirgi oyidan keyingi oyning 20 kundan kechikmay ishlab chiqiladi va Qoraqalpog'iston Respublikasi kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligiga, viloyatlar va Toshkent shahar kambag'allikni qisqartirish va bandlik bosh boshqarmalariga hamda Statistika agentligining hududiy boshqarmalariga yuboriladi. Hududiy boshqarmalarga taqdim etiladigan hisob-kitob balansiga tumanlar va shaharlar bo'yicha uy xo'jaliklarini o'rganib chiqish natijalarining tartibga solingan ma'lumotlari (jadval shakllarida) ilova qilinadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar kambag'allikni qisqartirish va bandlik bosh boshqarmalari, Iqtisodiyot va moliya vazirligi va Statistika agentligining hududiy boshqarmalari bilan birgalikda olingan ma'lumotlar asosida va mazkur metodikada

nazarda tutilgan tartib-qoidalarga muvofiq har bir tuman (shahar) bo'yicha hisob-kitob balanslarini ishlab chiqadilar. Bunda umuman respublika bo'yicha mehnat resurslari yig'ma balansini ishlab chiqishda takomillashtirilgan bojxona deklarasiyasi bo'yicha statistika hisoboti ma'lumotlari, mehnat emigrasiyasi masalalari bo'yicha o'rganishlar materiallari hamda Tashqi mehnat migrasiyasi masalalari agentligi va Tashqi ishlar vazirligining chet eldagi konsullik muassasalari ma'lumotlari asosida olingan emigrant mehnatchilar to'g'risidagi ma'lumotlar hisobga olinadi.

Aholini oqilona ish bilan ta'minlashda birinchi navbatda ishga joylashishga muhtoj bo'lgan shaxslarni to'la hisobga olish g'oyat muhimdir. Ushbu muammolarni hal qilishda mehnat resurslarini shakllanishi va ularni ishga joylashish borasidagi haqiqiy ehtiyojini aniqlash imkoniyatini beradigan balans usulidan foydalanib, aholining ish bilan bandligini hisobga olishni to'g'ri takomillashtirilishi muhim ahamiyatga egadir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Aholi bandligini ta'minlash borasidagi ishlarni takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori yuzasidan ham Respublikamizda har yili aholi bandligini ta'minlash bo'yicha tasdiqlanadigan dasturlarni amalga oshirish, bo'sh ish o'rinlariga ishga joylashtirish mexanizmlarini takomillashtirish, o'zini-o'zi band qilishning samarali shakllarini rivojlantirish borasida ta'sirchan chora-tadbirlar ko'rilmoqda.

Aholining ishchanligini, faolligini va tadbirkorlik tashabbuslarini rag'batlantirishga, ijtimoiy zaif qatlamlar bandligini ta'minlashga, aholi bandligini ta'minlash bo'yicha davlat xizmatlaridan foydalanish imkoniyati, sifati va tezkorligini oshirishga qaratilgan bir qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinmoqda³⁰.

O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 28-aprelda qabul qilingan, Senat tomonidan 2020-yil 7-avgustda ma'qullangan

---

³⁰ O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2018 yil 17-iyuldagi "Aholi bandligini ta'minlash borasidagi ishlarni takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.

“Aholi bandligi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonunida xam ijtimoiy ximoyaga muxtoj bo‘lgan va ish topishda qiynalayotgan xamda mehnat bozorida teng sharoitlarda raqobatlasha olmaydigan, band bo‘lmagan aholi, bo‘sh ish o‘rinlari milliy bazasi, ishsizlik, ishsizlik nafaqalari, ish qidirayotgan shaxs, kasbiy malaka va bilimlarni rivojlantirish milliy tizimi, kasbiy standart, malakani baholash, mehnat resurslari, mehnat resurslari balansi, xaq to‘lanadigan jamoat ishlari, “yagona milliy mehnat tizimi” idoralararo dasturiy-apparat kompleksi va aholini ish bilan band qilish sohasini tartibga solish borasida bir qator ustuvor vazifalar belgilab olingan va hozirgi kunda ushbu dasturlar yuzasidan qator vazifalar amalga oshirilmoqda.

Tarmoqlararo balans - iqtisodiyotning barcha sektorlari va tarmoqlarida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish va taqsimlash hamda ular o‘rtasidagi mehnat mutanosibligini to‘g‘ri aniqlash imkonini beradi. Funktsional yondashish asosida mehnat sarflari tarmoqlararo balans tuzilishining ekonometrik modellari qishloq hududida iqtisodiyot tarmoqlari o‘zaro bog‘langan beshta sektor: qishloq xo‘jaligi (dehqonchilik va chorvachilik); qayta ishlash sanoati (go‘sht-sut, meva sabzovot, nonvoychilik, oziq-ovqat, paxta tozalash, qurilish materiallari); xizmat ko‘rsatish (qishloq va suv qurilish, qishloq xo‘jaligi texnikasining moddiy-texnik ta‘minoti va uni ta‘mirlash, aholiga maishiy xizmat ko‘rsatish, savdo va umumiy ovqatlanish, qishloq xo‘jalik ilmiy-ekperemental institutlari, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy ta‘minot, boshqaruv, moliya-kredit xizmatlari, ta‘lim, madaniyat tarmoqlari); shaxsiy mehnat sektori (shaxsiy yordamchi xo‘jaliklar, dehqon xo‘jaliklari) va boshqa tarmoqlar sektori orqali amalga oshirilishi mumkin.

Mehnat sarflarining tarmoqlararo hisobot balansini tuzishda ta‘kidlab o‘tilgan sektorlar istiqbol balansiga ham tegishlidir. Bunday turdagi balansni tuzish mahsulotlarni ishlab chiqish va taqsimlashning istiqboldagi tarmoqlararo balans axborotlari hamda mehnat sarflarining koeffitsentlari yordamida amalga oshiriladi. Bu jarayonda mehnat sarflarining tarmoqlararo hisobot balans ma‘lumotlaridan, mehnat va moliyaviy resurslardan foydalanish bo‘yicha me‘yorlardan, qishloq

hududi rivojlanashining makroiqtisodiy va ijtimoiy ko'rsatkichlaridan hamda mehnat resurslariga talab va taklifning belgilangan istiqbol rejalaridan keng foydalaniladi.

1-bob bo'yicha xulosalar

1. Bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodchi olimlari tomonidan O'zbekiston Respublikasi aholisi va mehnat resurslarini tadqiq etish borasida qator ilmiy ishlar olib borilgan. Ammo, shiddat bilan rivojlanayotgan bugungi davirda, mehnat bozoridagi muammo va kamchiliklarni bugungi kundagi holatini, hududlardagi ko'rsatkichlarini statistik jihatdan tahlil qilish va ulardagi mavjud muammolarni bartaraf etish borasida aniq, tizimli chora-tadbirlar amalga oshirishni taqazo etmoqda

2. Olib borilgan tahlillar natijasi shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasi aholisi va mehnat resurslari soni yillar davomida o'rtacha 2% ga o'sganligini ko'rishimiz mumkin. Bu esa o'z navbatida mehnat bozoriga har yili o'rtacha 200,0 (ming kishi)ga yaqin mehnat resurslari qo'shilib borayotganini bildiradi. Pirovardda bu mamlakatda yangi ish o'rinlarini yaratish va aholi bandligiga ko'maklashish borasida amalga oshirilayotgan ishlarning yakuniy natijalariga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

3. Mehnat bozorining boshqa bozorlardan farq qiladigan tomoni shuki, unda oldi sotdi ob'ekti ish kuchidan yoki mehnatga bo'lgan qobiliyatdan foydalanish xuquqidir. Mehnat bozorining asosiy vazifalaridan biri mehnat resurslariga talab va taklifning hajmi, tarkibi va nisbatini oqilona tartibga solish hisoblanadi. Chunki, mehnat bozori mehnat resurslarining talab va taklifi bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy –iqtisodiy munosabatlar tizimidir.

4. O'zbekiston Respublikasi doimiy aholi tarkibi, aholining iqtisodiy faol va nafaol qatlamlari orasidagi o'zgarishlarni statistik o'rganildi. Ish bilan band bo'lgan aholi sonini hududlar kesimida tadqiq qilindi. Mamlakatimizda mehnat bozorining ahamiyati va bu boradagi davlat dasturlari, amalga oshirilayotgan islohotlarining samarasi o'rganildi.

5. Mehnat bozorida fuqarolarning o'zlari emas, balki mehnat qobiliyati oldi-sotdi qilinadi. Mehnat bozoridagi mehnat resurslariga talab va taklif uning asosiy tarkibiy qismlaridir. Mehnat bozorining to'g'ri shakllanishi alohida korxonalarining va tegishli iqtisodiy sohalarning rivojida, shuningdek, hududiy va mamlakat miqyosidagi taraqqiyotida katta ahamiyat kasb etadi.

6. Respublikamiz mintaqalarida mehnat resurslari mehnatda band bo'lgan aholi sonini tavsiflaydi va mamlakat iqtisodiy salohiyatining zarur elementini ifodalaydi. Amalga oshirilayotgan tadqiqotlarda qo'llaniladigan ekonometrik va statistik usullar, mehnat resurslari va uning tarkibiy qismlarini hisoblashda qo'llaniladigan formulalar, kuzatish usullari, hisoblash yo'nalishlari va mehnat bozorining istiqboldagi ko'rsatkichlarini aniq va xar taraflama to'liq tadqiq etishning statistik ahamiyati keng yoritilgan.

II BOB. TOSHKENT VILOYATI MEHNAT BOZORINI HOZIRGI HOLATINI STATISTIK TAHLILI

§2.1. Viloyatda mehnat bozori rivojlanishi va “yashil” iqtisodiyotga o‘tish tendensiyalarini statistik tahlili

Milliy iqtisodiyotni erkinlashtirish va tadbirkorlikni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri aholi bandligini ta‘minlash va uning turmush darajasini yuksaltirish hisoblanadi. Ushbu sohadagi munosabatlarning bozor iqtisodiyoti sharoitida shakllanish qonuniyatlari va rivojlanish tendensiyalarini miqdoriy tahlil qilishda zamonaviy fan-texnikaning samarali qurollaridan sanalgan statistik modellashtirish va kompyuter texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Statistik tahlillar natijasida mehnat bozoridagi muvozanatlikni va uni boshqarish, tartibga solish va muvofiqlashtirishda qo‘llanishi natijasida aholi bandligining haqiqiy holati, rivojlanish dinamikasi va yo‘nalishi, bozor sharoitidagi dolzarb muammo hisoblangan ishsizlik va uni bartaraf etish yuzasidan qaror qabul qilish uchun zarur bo‘lgan aniq va ishonchli axborotlarga ega bo‘lish imkonini beradi.

“Eng muhimi, mamlakatimiz iqtisodiy siyosatida noreal raqamlar ortidan quvish, amalga oshmaydigan xom-xayollarni haqiqat sifatida taqdim etishdek noma‘qul ish uslubi tanqidiy qayta ko‘rib chiqildi. Amaliy natijadorlik, inson manfaati va yana bir bor inson manfaati islohotlarning bosh maqsadi etib belgilandi³¹”, deb takidladilar Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev. Ma‘lumki, mehnat bozori faoliyati mehnat resurslariga talab, uning taklifi, ish haqi, yollanma xodimlar va ish beruvchilar o‘rtasidagi erkin raqobat kabi bozor kategoriyalari bilan bir qatorda hududning ijtimoiy-iqtisodiy holati va kelgusidagi taraqqiyotini ifodalovchi ko‘rsatkichlariga ham bog‘liq. Shu boisdan ham, mehnat bozori va uning asosiy segmentlarini modellashtirishda mehnat bozoriga ta‘sir etuvchi

---

³¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy majlis va parlamentga navbatdagi murojaatnomasi. 29-dekabr 2020-yil. <https://president.uz>

omillar va shart-sharoitlarni hisobga olish lozim. Mazkur bozorni tadqiq qilishga yondashuv, viloyat miqyosida mehnat resurslari taklifi va unga bo'lgan talabning miqdoriy parametrlarini statistik majmuaviy modellashtirishni taqozo etadi.

Mehnat bozori o'z amaliy faoliyatida «Statistikaning umumiy nazariyasi» ishlab chiqqan usullardan foydalanadi. Avvalo shuni ta'kidlash lozimki, mehnat munosabatlari sohasidagi barcha hodisa va jarayonlar dinamikada hamda o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqiladi.

Mehnat bozori zarur axborotni to'plashda oldindan ishlab chiqilgan dasturlarga ko'ra, belgilangan muddatda zarur axborotni olish imkonini beradigan statistik kuzatish usulidan foydalanadi. Bu axborotni olish uchun statistik kuzatishning barcha turlaridan foydalaniladi. Kuzatish usulini tanlash ko'p sonli omillar: tadqiqot maqsadi; tadqiqot dasturi, moddiy, moliyaviy va mehnat resurslariga bog'liq.

Axborot olingandan so'ng uning nazorati amalga oshiriladi. Bunda mehnat bozori nazoratning quyidagi turlaridan foydalanadi:

-statistik nazorat, bunda kuzatish ob'ektlari qamrovining to'laligi, barcha zarur ustun va qatorlar to'liq to'ldirilganligi, zarur ko'rsatkichlari: manzil, sana, imzo, muhrlarning borligi tekshiriladi;

-arifmetik nazorat, u miqdoriy bog'langan ko'rsatkichlarga asoslanadi (masalan, tashkil etuvchi elementlar yig'indisidan katta bo'la olmaydi);

-mantiqiy nazorat, u sifat bog'lanishiga asoslanadi (masalan, 5-6 yoshli bola oliy ma'lumotga ega bo'la olmaydi).

Olingan statistik axborotning sifati tekshirilgach, uni jamlash va guruhlash jarayoni amalga oshiriladi. Jamlash va guruhlashning ahamiyatli tomoni kuzatuvchi tomonidan olingan ma'lumotlar, kuzatish dasturiga qo'yilgan asosiy maqsadlarni hisobga olgan holda ularni alohida belgisi orqali sinf, tur, tip va bo'limlarga ajratgan holda tadqiq etish imkonini berishi bilan ham ahamiyatli hisoblanadi. Natijada guruhlash oldiga qo'yilgan maqsadlarga qanchalik

erishilganligi va gurihlardagi o'zgarishlar qay darajada rivojlanganligi borasida aniq fikr-mulohazalar yuritiladi.

2.1-jadval

Toshkent viloyatiga mehnat qilish va boshqa maqsadda ko'chib kelganlar soni va tarkibi dinamikasi (kishi)

Yillar bo'yicha	2021			2022			2022 yil 2020 yilga nisbatan o'zgarishi					
	Jami	Erkak	Ayol	Jami	Erkak	Ayol	Jami		Erkak		Ayol	
							(+;-)	(%)	(+;-)	(%)	(+;-)	(%)
Toshkent viloyati	35265	14002	21263	27350	11436	15914	-7915	77,6	-2566	81,7	-5349	74,8
Nurafshon sh.	1003	381	622	639	255	384	-364	63,7	-126	66,9	-238	61,7
Olmaliq sh.	1422	557	865	1470	606	864	48	103,4	49	108,8	-1	99,9
Angren sh.	1637	670	967	976	373	603	-661	59,6	-297	55,7	-364	62,4
Bekobod sh.	841	255	586	670	235	435	-171	79,7	-20	92,2	-151	74,2
Ohangapon sh.	953	395	558	775	320	455	-178	81,3	-75	81,0	-103	81,5
Chipchiq sh.	3433	1512	1921	2604	1133	1471	-829	75,9	-379	74,9	-450	76,6
Yangiyo'l sh.	1489	562	927	846	351	495	-643	56,8	-211	62,5	-432	53,4
<i>tumanlar:</i>												
Oqqo'rg'on	411	100	311	346	88	258	-65	84,2	-12	88,0	-53	83,0
Ohangaron	793	268	525	869	343	526	76	109,6	75	128,0	1	100,2
Bekobod	681	209	472	466	140	326	-215	68,4	-69	67,0	-146	69,1
Bo'stonliq	870	321	549	999	367	632	129	114,8	46	114,3	83	115,1
Bo'ka	762	271	491	391	144	247	-371	51,3	-127	53,1	-244	50,3
Quyichirchiq	1062	407	655	836	323	513	-226	78,7	-84	79,4	-142	78,3
Zangiota	3084	1263	1821	2721	1235	1486	-363	88,2	-28	97,8	-335	81,6
Yuqorichirchiq	3275	1357	1918	1896	846	1050	-1379	57,9	-511	62,3	-868	54,7
Qibray	3639	1584	2055	2665	1129	1536	-974	73,2	-455	71,3	-519	74,7
Parkent	373	105	268	410	164	246	37	109,9	59	156,2	-22	91,8
Piskent	730	297	433	461	198	263	-269	63,2	-99	66,7	-170	60,7
O'rtachirchiq	2070	832	1238	1519	603	916	-551	73,4	-229	72,5	-322	74,0
Chinoz	1377	427	950	980	391	589	-397	71,2	-36	91,6	-361	62,0
Yangiyo'l	2441	1048	1393	1991	921	1070	-450	81,6	-127	87,9	-323	76,8
Toshkent	2919	1181	1738	2820	1271	1549	-99	96,6	90	107,6	-189	89,1

Manba: Statistika agentligining Toshkent viloyat boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

2.1-jadval ma'lumotlari asosida shuni ta'kidlash mumkinki, Toshkent viloyati aholisi o'rganilayotgan davrda ya'ni 2010-yil 2585,9 ming kishini tashkil etgan bo'lsa shu davrda aholining 50,01 % ni shahar aholisi 49,99 % ni qishloq aholisi tashkil etgan. Qolaversa ayollar soni erkaklar soniga nisbatan 0,09 % (1,1 ming kishi) ga ustinlik qilgan. Ushbu jadval orqali aytishimiz mumkinki, yillar davomida viloyat aholisi soni ham viloyatdagi shaharlar aholisi va erkaklar soni xam o'rganilayotgan davr mobaynida o'sib borgan. 2022-yilning dastlabki ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, viloyatning doimiy aholisi 2992,6 (ming kishi) ni

tashkil etgani holda shahar aholisi 1463 ((49,7%) (ming kishi) ni tashkil etib, qishloq aholisiga nisbatan - 15,6 (ming kishi) ga kam ekanligini ko'rsatadi. Ammo 2022-yilga kelib, viloyatda ayollar soniga nisbatan erkaklar soni 11,8 (ming kishi) ga ko'payganini ko'rishimiz mumkin. Bugungi kunda viloyatda olib borilayotgan islohotlar viloyat aholisining umumiy statistik ko'rsatkichlariga o'zining ijobiy ta'sirlarini ko'rsatmoqda.

Statistik ma'lumotlarni jamlash oldindan tuzilgan dastur bo'yicha guruhiiy va umumiy yakunlarni olishdir. Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, guruhlash o'rganilayotgan birliklar majmuini o'rganilayotgan belgilariga muvofiq, miqdoriy va sifatiy guruhlarga taqsimlashdan iborat. Shunday qilib, miqdoriy guruhlash miqdoriy ifoda (masalan, iqtisodiyotda ish bilan band bo'lganlar soni, ishsizlar soni, daromad hajmi va boshqalar bo'yicha guruhlash)ga ega bo'lgan belgilar (ko'rsatkichlar)ga asoslanadi, sifatiy guruhlash asosida esa miqdoriy ifodaga ega bo'lishi mumkin bo'lmagan ko'rsatkichlar (masalan, mehnatga layoqatli aholi sonining jinsi va yoshi hamda ijtimoiy-kasbiy guruhlari va h.k.) yotadi.

2.2-jadval

Toshkent viloyati mehnat resurslari tarkibining o'zgarish dinamikasi (ming kishi)³²

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 yilda 2017 yilga nisbatan o'zgarishi	
								(+;-)	(%)
Doimiy aholi soni	<i>ming kishi</i>	2829,3	2861,2	2898,5	2941,9	2975,9	2992,6	163,3	105,8
Mehnat resurslari	<i>ming kishi</i>	1624,1	1627,2	1607,3	1615,4	1627	1696,8	72,7	104,5
Band bo'lgan aholi soni	<i>ming kishi</i>	1289,6	1227,7	1232,9	1177,2	1246,9	1206,7	-82,9	93,6
Ishsizlik darajasi	<i>% da</i>	5,2	9	8,9	10,5	9,4	8,8	3,6	169,2

Toshkent viloyati doimiy aholisi soni 2017-yilda 2829,3 ming kishini tashkil etgan bo'lsa, ushbu ko'rsatkich 2022-yil 2992,6 ming kishini tashkil etib 163,3

³² Statistika agentligining Toshkent viloyat boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

ming kishiga yoki 5,8 % ga o'sgan, mehnat resurslari soni esa 2022-yil 2017-yilga nisbatan 72,7 ming kishiga yoki 4,5% ga o'sgan, band bo'lgan aholi esa 82,9 ming kishiga yoki 6,4 % ga kamayganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Ishsizlik darajasi esa 3,6 % ga yoki 2017-yilga nisbatan 69,2 % ortganligini ko'rishimiz mumkin. Band bo'lgan aholi sonining kamayishi jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki 2020-yildan pasayish ko'zatilgan bo'lib, bu albatta SOVID-2019 pandemiyasi bilan bog'liq, ishsizlik darajasining ortishi esa O'zbekiston Respublikasida mehnat bozori ko'rsatkichlarini hisoblash tartibida Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) standartlarini joriy qilinishi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2017-yil 22-dekabrdagi "Ishga joylashtirishga muhtoj aholi sonini aniqlash, shu jumladan, uy xo'jaliklarini mehnat bilan bandlik masalalari bo'yicha o'rganishlar o'tkazish, shuningdek, mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansini shakllantirish metodikasini takomillashtirish to'g'risida" karori³³da ko'rsatilgan o'zgarishlar natijasida ishsizlik ko'rsatkichlarida ma'lum o'zgarishlar sodir bo'lgan. Mehnat bozori bo'yicha axborotni jamlash va guruhlash keyingi tahlil uchun boshlang'ich material xizmatini o'taydigan ko'rsatkichlarning ma'lum tizimiga ega bo'lish imkonini beradi. Bunda ham statistika umumiy nazariyasi ishlab chiqadigan usullardan foydalaniladi.

Sodir bo'layotgan hodisa va jarayonlarning hajm va darajalarini ifodalaydigan mutlaq ko'rsatkichlar bilan birga quyidagilarga kiradigan nisbiy kattaliklar ham hisoblanadi:

- dinamikaning nisbiy kattaligi hodisa vaqtidagi o'zgarish yo'nalishini ifodalaydi va bu o'zgarish tezligini o'lchaydi (masalan, o'sish va qo'shimcha o'sish sur'ati);

- tuzilmaning nisbiy kattaligi o'rganilayotgan ko'rsatkich umumiy hajmda har bir komponent (tarkibiy qismi)ning ulushi yoki salmog'ini ifodalaydi (masalan, iqtisodiy faol aholi sonida iqtisodiyotda band bo'lganlar sonining o'sishi);

---

³³ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2017 yil 22 dekabrdagi "Ishga joylashtirishga muhtoj aholi sonini aniqlash, shu jumladan, uy xo'jaliklarini mehnat bilan bandlik masalalari bo'yicha o'rganishlar o'tkazish, shuningdek, mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansini shakllantirish metodikasini takomillashtirish to'g'risida" karori

- qiyoslashning nisbiy kattaligi turli ob'ektlarga tegishli bo'lgan bir va ayni o'sha davrdagi ikki yoki undan ortiq bir nomdagi kattaliklar nisbatini ko'rsatadi (masalan, ishsizlarning jahon mamlakatlari bo'yicha soni);

- muvofiqlashtirish (koordinasiya)ning nisbiy kattaliklari, bir va o'sha yig'indining turli elementlari nisbatini ifodalaydi (masalan, shu mamlakatda iqtisodiyotda band bo'lgan erkaklar va ayollar sonining nisbati);

- intensivlikning nisbiy kattaliklari, u berilgan hodisaning ma'lum muhitda tarqalish darajasini aks ettiradi (masalan, aholi zichligi ko'rsatkichi).

Mehnat sohasidagi hodisa va jarayonlarni ifodalashda o'rtacha kattaliklar hisob-kitobi juda muhim hisoblanadi. U o'rganilayotgan yig'indining (masalan, xodimlar ish haqining o'rtacha darajasi) barcha birliklar uchun xos bo'lgan, ko'rib chiqilayotgan umumiy belgining qiymatini aniqlash imkonini beradi.

Variasiya ko'rsatkichlari hisob-kitobi o'rganilayotgan belgining o'zgaruvchanlik darajasini aniqlaydi, ya'ni berilgan yig'indining berilgan belgi munosabatida o'zgaruvchanligini ifodalaydi. Variasiyalarni o'rganishda dispersiya va o'rtacha kvadratik tafovut muhim statistik ko'rsatkich hisoblanadi.

Toshkent viloyat statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida ta'kidlash mumkinki, 2022-yilning yanvar-dekabr holatiga viloyatda doimiy aholi soni 2992,6 ming kishini tashkil qildi va yil boshidan 52,9 ming kishiga yoki 1,8 % ga ko'paydi. Shundan 1495,8 ming kishi - shahar joylarida (jami aholi sonining 49,98 %) va 1 496,8 ming kishi - qishloq joylarida (50,02 %) istiqomat qiladi.

Demak, viloyatning xududiy birliklar doimiy aholisidan kelib chiqqan holda va rivojlanishdan ortda qolayotgan tumanlarda amalga oshirilishi lozim bo'lgan tezkor tadbirlar rejasi ishlab chiqilishi, hududlarning iqtisodiy salohiyatini hisobga olib, ularni aniq maqsadga yo'naltirilgan ijtimoiy-iqtisodiy dasturlar yordamida aholi bandligiga ko'maklashish va turmush farovonlilini oshirish, kambag'allikni qisqartirish uchun keng qamrovli ishlar amalga oshirish bugungi kunning eng asosiy va dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Aholining demografik ko'rsatkichlari yuqori hududlarda mavjud barcha infratuzulmalarni rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va tumanlar salohiyatidan kelib chiqib, erkin iqtisodiy

zonalar tashkil etish, turizmni rivojlantirish, yirik ishlab chiqarish korxonalarining bo'limlarini ochish bu xudularda aholi bandligini ta'minlashga katta ta'sir o'tkazadi.

2.3-jadval

Toshkent viloyati shahar va tumanlari kesimida mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi soni³⁴

Yillar	2018	2019	2020	2021	2021 yil 2018 yilga nisbatan o'zgarishi	
					(+;-)	(%)
Toshkent viloyati	1613,7	1597,2	1604,6	1608,4	-5,3	99,7
<i>shaharlar</i>						
Olmalik	98,7	98,8	95,3	97,3	-1,4	98,6
Angren	97	97,3	101,9	102,8	5,8	106
Bekobod	54,5	53,7	53,6	55,1	0,6	101,1
Chirchiq	90,5	90,9	91,5	96,1	5,6	106,2
Nurafshon	27,3	37,6	39,7	39,2	11,9	143,6
Yangiyo'l	31,3	30,3	33,1	32,4	1,1	103,5
Ohangapon	19,5	20,1	20,8	23,4	3,9	120
<i>tumanlar:</i>						
Oqqo'rg'on	57	57,1	54,6	57,9	0,9	101,6
Ohangaron	49,7	53,4	47,6	47,8	-1,9	96,2
Bekobod	80,9	84,5	77,8	79,3	-1,6	98
Bo'stonliq	92,7	90,7	91,4	90,6	-2,1	97,7
Bo'ka	67,3	66,3	66,3	67,9	0,6	100,9
Zangiota	107,5	99,5	100,8	103	-4,5	95,8
Qibray	111,9	104,2	102,3	106,8	-5,1	95,4
Quyi chirchiq	56,4	52,2	58,1	57,1	0,7	101,2
Parkent	82,8	80,9	83,4	83,2	0,4	100,5
Piskent	56,8	55,1	57,2	55,1	-1,7	97
O'rta chirchiq	79,3	73,9	78,5	72,7	-6,6	91,7
Chinoz	70,5	69	71,1	69,3	-1,2	98,3
Yuqori chirchiq	71,4	67,9	70,3	70,7	-0,7	99
Yangiyo'l	112,3	109,5	111	105,9	-6,4	94,3
Toshkent	98,5	101,2	98,3	94,8	-3,7	96,2

2.3-jadval ma'lumotlar asosida quydagicha izox berishimiz mumkin bo'ladi, mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi soni shahar tumanlar kesimida statistik ma'lumotlarga asosan, 2018-yilda Toshkent viloyatida 1613,7 ming kishini tashkil etgan bo'lsa, 2021-yilning mos davriga nisbatan ushbu ko'rsatkich 1608,4 ming kishini tashil etib, -5,3 ming kishiga yoki 1,4 % kamaygan. Toshkent viloyat hududlari ichida eng yuqori o'sish ko'rsatkichi

³⁴ Statistika agentligining Toshkent viloyat boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan. (2021 yil holatiga (ming kishi))

Nurafshon shahriga to‘g‘ri keclib, 11,9 ming kishiga yoki 43,6 % o‘sgan bo‘lsa, eng past ko‘rsatkich O‘rtachirchiq tumaniga -1,2 ming kishiga yoki 8,3 % ga kamyish bilan to‘g‘ri kelmoqda. Mehnat bozorida bandlik va ishsizlik ko‘rsatkichlarining boshqa iqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan o‘zaro aloqasi ya’ni korrelyatsiyasi, yalpi ichki mahsulot, asosiy kapital, investitsiyalar, tovar va xizmatlar eksporti, importi va boshqalar ko‘rsatkichlar bilan aloqasini miqdoriy baholash imkonini beradi. Regressiya ko‘rsatkichlari natijasi faktorli ko‘rsatkichga (masalan, mehnat unumdorligi 1% oshganda ish haqqi necha % ga o‘sishi) bog‘liqligining miqdoriy bahosiga ega bo‘lish imkonini beradi.

2.4-jadval

Toshkent viloyati shahar va tumanlari kesimida band aholi soni to‘g‘risida ma’lumot (ming kishi)³⁵.

Yillar	2018	2019	2020	2021	2021 yil 2018 yilga nisbatan o‘zgarishi	
					(+;-)	(%)
Toshkent viloyati	1227,7	1232,9	1195,6	1222,1	-5,6	99,5
<i>Shaharlar:</i>						
Olmalik sh.	80,8	81,1	75,4	75,6	-5,2	93,6
Angren sh.	74,4	74,5	76,3	78,9	4,5	106
Bekobod sh.	42,6	41,5	40,7	42,6	0	100
Chirchiq sh.	72,6	72,6	71,4	66,2	-6,4	91,2
Nurafshon sh.	20,6	31,4	32,6	32,5	11,9	157,8
Yangiyo‘l sh.	22,3	23,5	24,8	24,3	2	109
Ohangapon sh.	14,2	15,7	15,8	18,5	4,3	130,3
<i>Tumanlar:</i>						
Oqqo‘rg‘on	42,9	43,5	39	44	1,1	102,6
Ohangaron	36,5	41,3	33,7	36	-0,5	98,6
Bekobod	60,7	63,7	55,1	59,6	-1,1	98,2
Bo‘stonliq	72,8	70,9	68	70,8	-2	97,3
Bo‘ka	49,7	50,5	47,5	50,9	1,2	102,4
Zangiota	83,2	76,9	74,4	80,9	-2,3	97,2
Qibray	87,8	81,2	76,2	79,9	-7,9	91
Quyichirchiq	40,8	38,1	42,4	43,2	2,4	105,9
Parkent	61,2	61,5	61,7	62	0,8	101,3
Pskent	41,2	42,8	43	42,6	1,4	103,4
O‘rtachirchiq	58	54,7	57,8	53,9	-4,1	92,9
Chinoz	53,1	52,6	51,6	52,4	-0,7	98,7
Yuqorichirchiq	54,2	51,4	51,6	53,7	-0,5	99,1
Yangiyo‘l	83,8	84,4	82,5	80,2	-3,6	95,7
Toshkent	74,3	79,1	74,1	73,4	-0,9	98,8

2.3-jadvaldan farqli ravshda 2.4-jadvalda Toshkent viloyatida band aholi soni shahar va tumanlar kesimida 2021-yil holatiga ma’lumotlar keltirilgan bo‘lib,

³⁵ Toshkent viloyat statistika boshqarmasi ma’lumotlari asosida tuzilgan. 2021 yil holatiga

ular orqali 2018-yildan 2021-yilgacha bo'lgan oraliqda Toshkent viloyatining shahar va tumanlarida band aholi soni qay darajada o'zgarganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. 2018-yilda Toshkent viloyatida band aholi soni 1227,7 ming kishini tashkil etgan bo'lsa 2021-yilda 5,6 ming kishiga yoki 0,5 % ga kamayganligini ko'rishimiz mumkin. Toshkent viloyatining shahar va tumanlarida band aholi soni eng ko'p o'sgan shahar Nurafshon shahriga to'g'ri kelib, 11,9 ming kishiga yoki 57,8 % ga ko'paygan. Keyingi o'rinlarda Ohangaron shahriga to'g'ri kelib 4,3 ming kishiga yoki 30,3 % ga o'sganligini ko'rsatadi. Yangiyo'l shahrida esa 2 ming kishiga 9% ga ortgan. Shahar va tumanlar kesimida kamayish ko'rsatkichlari esa Qibray tumani 7,9 ming kishiga yoki 9 % ga kamaygan, Chirchiq shahrida esa 6,4 ming kishiga yoki 8,8 % ga kamayganligini ko'rishimiz mumkin. Band aholining kamayishi ham o'z navbatida COVID-2019 pandemiyasi va uning sal'biy ta'sirlari natijasida viloyatdagi korxonalar va tashkilotlarning faoliyati qisqarganligi keyinchalik esa bu ko'rsatkichlar biroz ko'tarilganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Mehnat bozori o'rganilayotgan yig'indi birliklarni bir necha belgilari bo'yicha tasniflashni amalga oshirishda bu birliklarni (masalan, mamlakatlar yoki iqtisodiy mintaqalar) har bir birlik o'rtacha guruhlashga yaqin ko'rsatkichlarga ega bo'lgan (masalan, mintaqalarning bandlik darajasi, ish haqi va aholi daromadlari bo'yicha guruhlash), nisbatan bir xil guruhlarga birlashtirish imkonini beradigan klasterli tahlildan foydalanadi. Statistik axborotni to'plash, ishlov berish va tahlil qilish natijalari odatda statistik jadval va grafiklar (diagramma va statistik kartalar) tuzishning umumiy tamoyillarini ishlab chiqadi. Ulardan mehnat statistikasi ko'rsatkichlari tahlilining oraliq yoki pirovard yakunlarini bayon qilishda foydalanadi.

XXI asrdan boshlab jahon mamlakatlarida ekologik iqtisodiyotni rivojlanishi bilan bog'liq qarashlar va fikr-mulohazalar negizida "yashil iqtisodiyot", "yashil bandlik", "yashil ish joyi", "yashil ish o'rni" kabi tushunchalar paydo bo'ldi. Bundan ko'rinib turibdiki bugungi kunda dunyo mamlakatlari o'zi hoxlamagan tarzda ekologik muammolar bilan kurashmoqda va imkon qadar bu muammolarni iqtisodiyotga va aholi turmush darajasiga ta'sirlarini kamaytirish yo'llarini

izlamoqda. Ta'kidlash mumkinki, bugungi kun zamonaviy mehnat bozorining oldida turgan asosiy vazifalardan biri bu "yashil" iqtisodiyotga o'tish davrida "yashil" iqtisodiyot tamoyillari asosida aholini samarali bandligiga erishish, iqtisodiyotning barcha sohalarini tabiatga, atrof-muxitga salbiy tasirlarini maksimal darajada kamaytirish va bu yo'lda ekologik vaziyatni yaxshilash uchun xizmat qiladigan yashil ish o'rinlarini joriy etishdan iborat bo'lib hisoblanadi. Bu borada qator rivojlangan davlatlarda ekologik dasturlar hamda chora-tadbirlar paketlarini ishlab chiqishgan. Ekologik muammolarni iqtisodiyotimizga ta'sirini kamaytirish, aholining tabiiy resurslardan oqilona va uzluksiz foydalanishini ta'minlashda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda "2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-436-sonli qarori dasturulamal bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu qarorda 2030-yilgacha amalga amalga oshirish uchun qator vazifalar belgilab berilgan bo'lib, ular quyidagicha:

- issiqhona gazlarining ajratmalarini 2010-yildagi darajadan 35% ga qisqartirish;

- qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ishlab chiqarish quvvatini 15 GVt ga oshirish va ularning ulushini elektr energiyasini ishlab chiqarish umumiy xajmining 30%idan ko'proqqa etkazish;

- sanoat sohasida energiya samaradorligini kamida 20% ga oshirish;

- yalpi ichki mahsulot birligiga to'g'ri keladigan energiya sarfi hajmini, shu jumladan, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish hisobiga 30%ga kamaytirish;

- iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida suvdan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshirish, 1 mln hektargacha maydonda suv tejoychi sug'orish texnologiyasini joriy etish;

- yiliga 200 mln ko'chat ekish va ko'chatlarning umumiy sonini 1 mlrd dan oshirish orqali shaharlardagi yashil maydonlarni 30%dan ortiqroqqa kengaytirish;

- qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasini 65%dan oshirish va boshqalar³⁶ kabi aniq vazifalar belgilab olingan.

Mamlakatimiz aholisi yillar davomida o'sib borayotganligi, mehnat resurslari sonining ham shiddat bilan o'sib borayotganligini ko'rsatadi. "yashil" iqtisodiyotga o'tish davrida o'sib borayotgan mehnat resurslarni ham cheklangan resurslardan samarali foydalangan holda ish bilan bandligini ta'minlash, doimiy daromad mabaalarini yaratish hamda aholining "yashil" iqtisodiyot borasidagi bilimlarini oshirish muhim va dolzarb hisoblanadi. Toshkent viloyati aholisi o'rtasida kichik bir kuzatuv jarayoni shuni ko'rsatadiki, viloyat aholisining ko'p sonli qismi "yashil iqtisodiyot", "yashil bandlik", "yashil ish joyi", "yashil ish o'rni" kabi tushunchalardan juda past darajada habardordir. Toshkent viloyati aholisiga yoshlar kesimi: 16 yoshdan 18 yoshgacha, 19 yoshdan 25 yoshgacha, 25 yoshdan 35 yoshgacha, 35 yoshdan 60 yoshgacha va 60 dan yuqori bo'lgan 5 guruhga ajratgan holda yashil iqtisodiyot tushunchalari to'g'risida quyidagi savollar berildi:

- iqtisodiyot deganda nimani tushunasiz va iqtisodiyotning cheklanganlik muammosi nima;

- "yashil" iqtisodiyot va uning bugungi turmush-tarzimizga ta'siri qanday deb o'ylasiz;

- "yashil" iqtisodiyotga o'tish davrida kasbingizni qanday himoya qilasiz, agarda kasbingizni yo'qotsangiz qaysi iqtisodiy faoliyat turi bilan shug'ullangan bo'lar edingiz;

- bilamizki Toshkent viloyati aholisining aksariyat qismi dehqonchilik va chorvachilik bilan shug'ullangan holda o'zini-o'zi band qiladi. Agar mana shu faoliyat turi bilan shug'ullanishingizda tabiiy resurslar bilan bog'liq muammolarga duch kelsangiz (suv taqchilligi, elektr energiya, tabiiy gaz, havoning ifloslanishi) qanday yo'l tutasiz kabi bir nechta savollar natijasida olingan hulosalarga tayanib

---

³⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 02.12.2022 yildagi «2030 yilgacha O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-436-sonli qarori.

Toshkent viloyatida amalga oshirish zarur bo'lgan quyidagi fikrlarni ilgari surishimiz mumkin bo'ladi;

-avvalambor, Toshkent viloyati aholisining iqtisodiy bilim darajasini oshirish, qolaversa ekologik madaniyatini shakillantirish;

-tabiiy resurslardan samarali foydalanishi to'g'risida xar bir maxalla kesimida seminar-treninglar o'tkazish va mintaqa yoshlarini ekotexnologiyalar sohasidagi bilimlarini oshirish;

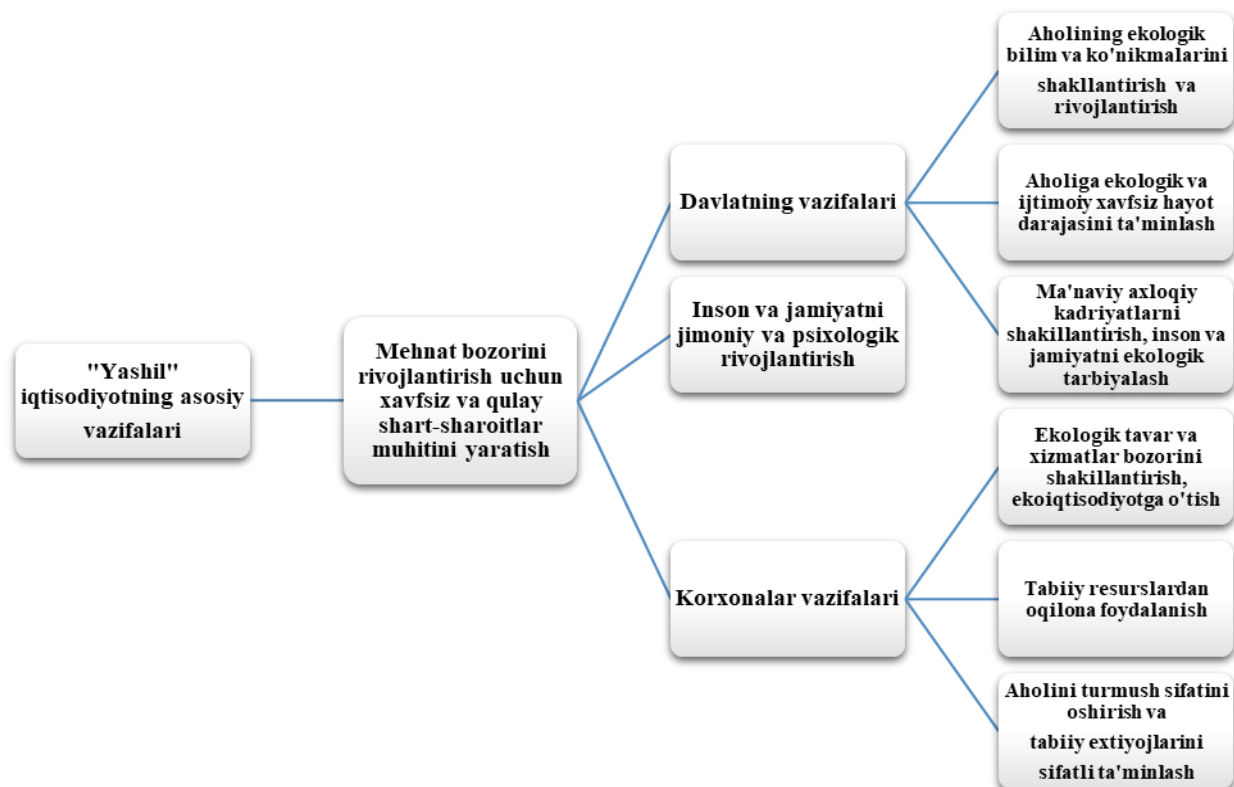
-aholiga quyosh panellari va shamol vintelyatorlari o'rnatish uchun imtiyozli kreditlar ajratish hamda ularning bu jarayondan nafliylilik darajasini tushuntirish;

-jismoniy shaxslar tomonidan o'rnatilgan ekotexnologiyalar tomonidan olinadigan daromad manbaalarini qonuniylashtirish va davlat ro'yxatidan o'tkazish;

-organik dehqonchilik tushunchalarini oshirish, fermer xo'jaliklaridan ajralgan holda dehqonchilik, polizchilik va sobzavotchilik kabi faoliyat bilan shug'ullanuvchilar qatlamiga ekin maydonlarini tomchilab sug'orish texnologiyalarini joriy qilishlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish va imtiyozli kreditlar ajratish uchun tegishli muassasalar tomonidan dastur ishlab chiqish kabi takliflarni ilgari surishimiz mumkin bo'ladi.

“Yashil” iqtisodiyotga o'tish jarayonidagi o'zgarishlar nafaqat aholi bandligining umumiy darajasida va uning tarkibidagi o'zgarishlarni keltirib chiqarishi, balki ish bilan bandlikning sifat tomonlariga ham ta'sir qilishi mumkin. Yani, yangi texnika-texnologiyalar, jarayonlar, amaliyotlarning vujudga kelishi natijasida ishning mazmun-mohiyati va kasblarning funksiyalari, mehnatga yaratilgan shart-sharoitlar o'zgarishi kutilmoqda va ayrim jihatlarda kuzatilmoqda xam. Bu jarayonlar orqali yaratilayotgan ish joylari nafaqat yashil, balki munosib bo'lishi, ya'ni bandlik samarali bo'lishi, tegishli daromad manbai va ijtimoiy himoyani ta'minlashi, mehnat resurslarining huquqlari himoyalaniishi va ularning sog'lig'i hamda hayotiga aloqador qarorlar qabul qilishda mehnat resurslarining hohish-istaklari inobatga olinishi darkor.

Demak, “yashil” iqtisodiyotga o‘tish davrida ham aniq va funksional vazifalarni belgilab olishimiz maqsadga muvofiq bo‘ladi.

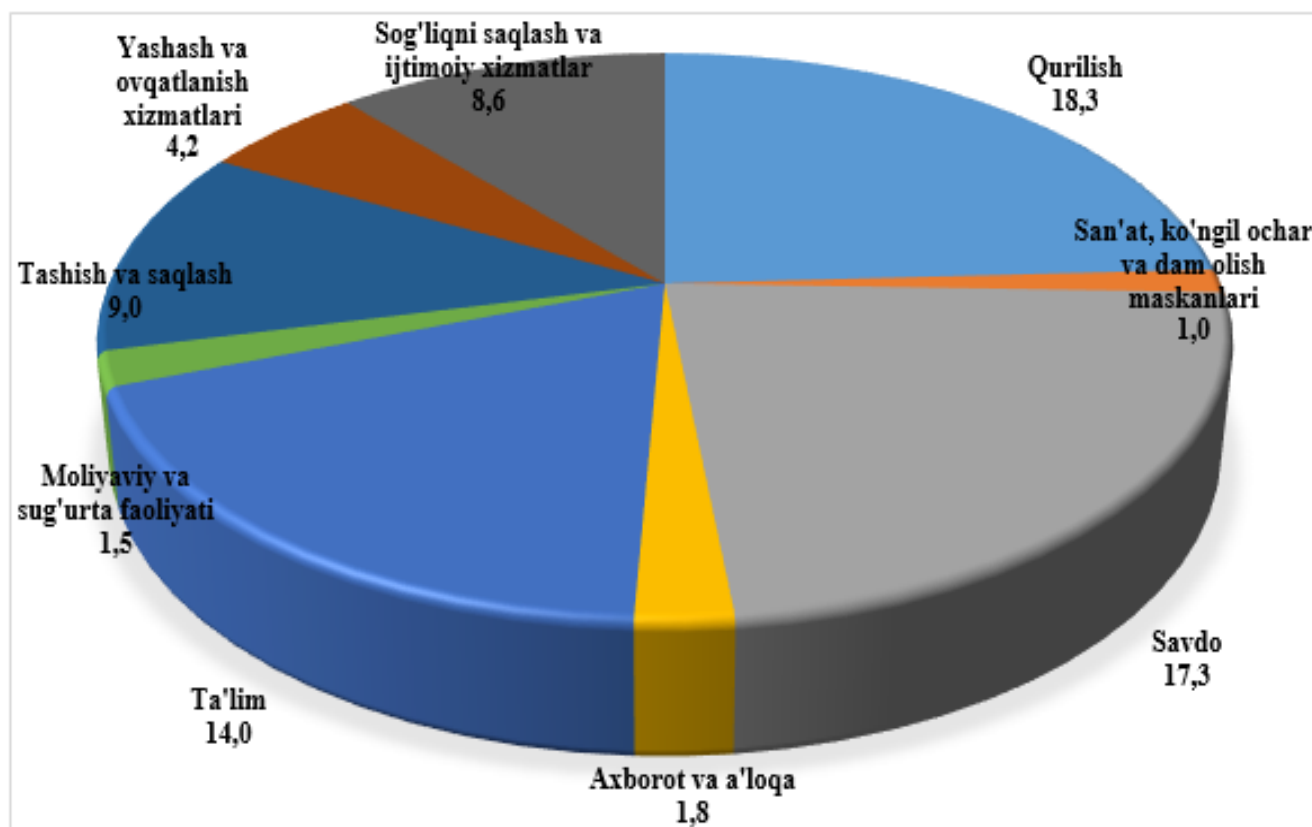

2.2-rasm. Iqtisodiyotni “yashil” iqtisodiyotga o‘tkazish tamoyillari³⁷

Demak, “yashil” iqtisodiyotga o‘tishda aniq vazifalarni belgilab olish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham “yashil” iqtisodiyotning asosiy vazifasi bu mehnat bozorini rivojlantirish uchun qulay va xavfsiz shart-sharoitlarni yaratishdan iboratdir. Bunda esa davlat va korxonalar vazifalari alohida ahamiyat kasb etadi. O‘tish davrida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammo va kamchiliklarni davlatchilik asosida xal qilinsa, uning samarali amal qilinishi korxonalar faoliyati bilan chambarchas bog‘liq hisoblanadi. Mehnat bozori mehnat va mehnat munosabatlari sohasida sodir bo‘layotgan hodisa va jarayonlar tendensiyalarini o‘rganish maqsadida dinamik qatorlar tahlili usulidan foydalanadi. Bunday tahlil natijasida aniqlangan mehnat bozori ko‘rsatkichlarining o‘shirish dinamikasidagi tendensiyalar ularning interpolyatsiyasi (tadqiq qilinayotgan

³⁷ Зеленауа зануатост и рынок труда в условиуах формировауиуа экологишески ориентировауиуа эконоуиуа. Е. А. Войкина, И. М. Потравный Российский экономический университет им. Г. В. Плеханова, Российскауа Федератсиуа, 117997, Москва, Стремуаный переулок, 227 ст.

dinamika qatorlari ichida noma'lum darajalarni topish) va trend ekstrapolyatsiyasi (bashorat qilish) uchun boshlang'ich material xizmatini o'taydi. Mehnat bozorida bir yo'la tadqiqotlar o'rtasidagi davrda (aholini ro'yhatga olish davrda) oraliq ko'rsatkichlarga ega bo'lish imkonini beradigan balans usuli alohida o'rinni egallaydi. Bundan tashqari, u mehnat potensialining mavjudligi va undan foydalanish (jumladan, band aholi balansi va undan iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha foydalanish)ni ifodalaydi. Balans usuli mavjud mehnatga layoqatli aholi va undan foydalanish orasidagi bog'liqlikni aniqlash imkonini beradi.

2.3-rasm. Yashil iqtisodiyotga o'tish davrida 2026-yilgacha sanoat tarmoqlarida band bo'lganlar hisobidan ortishi kutilayotgan ish o'rinlari³⁸

Mintaqa mehnat bozorida amalga oshirilgan statistik tadqiqotlar va hisob-kitoblar natijasida shuni ta'kidlashimiz mumkinki, mamlakatimizda yashil iqtisodiyotga o'tish talablariga to'liq rioya qilinishi natijasida 2030-yilga qadar 6 mln ortiq ish yoq bo'lib ketishi hamda 9 mlndan ortiq yangi ish o'rinlar yaratilishi kutilmoqda. Yuqoridagi jadvalda esa 2026-yilga kelib sa'noat

³⁸ <http://evrostat.org> sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

tarmoqlarida paydo bo'lishi kutilayotgan kasblar (raqamlarda) ko'rsatilgan. Eng ko'p qurilish sohasiga tegishli bo'lib 18,3 ming ta, eng kam esa san'at sohasiga tegishli bo'lib 1,0 ming ta yangi ish o'rinlari paydo bo'lishi kutilmoqda.

Taqidlab o'tish kerakki, iqtisodiyotni "yashil" iqtisodiyotga o'tkazish jarayonida yaratiladigan barcha ish o'rinlari soni investitsiyalar va talab hajmiga, bandlik elastikligiga va savdo ta'siriga bog'liq. Yalpi hududiy mahsulot va yo'qotishlar yig'indisi ish joyini o'zgartirishga majbur bo'lgan ishchilar soniga teng. Iqtisodiyotni "yashil iqtisodiyot" talablariga moslashtirish jarayoni aholi bandligiga ta'siri ijobiy bo'ladimi yoki sal'biy, degan savolga javob ushbu ish oqimlari va davlatning aralashmasi o'rtasidagi murakkab o'zaro munosabatlarga bog'liq hisoblanadi.

Bundan tashqari, aholi bandligini ta'minlash sohasidagi natijalarni belgilovchi muhim omil bu qishloq xo'jaligining moslashuvchan tuzilmaga ega ekanligi hisoblanadi. Tabiiy resurslarni yuqori darajada iste'mol qilishi va tabiatning, atrof-muhit ifloslanishi tufayli sanoat tarmoqlarida ishlab chiqarish faoliyati bir muncha zaiflashishi va shuning uchun ham iqtisodiyot tarmoqlarini tabiiy resurslar va iqlim o'zgarishlariga bog'liq deb hisoblashimiz mumkin bo'ladi. Mehnat bozorida "yashil" iqtisodiyotga moslashuvchan sohalar sifatida energetika, qishloq, baliqchilik, o'rmon xo'jaligi, tabiiy resurslarni talab qiluvchi ishlab chiqarish, chiqindilarni qayta ishlash, qurilish sanoati va transport sanoatini kiritishimiz mumkin bo'ladi. Bu tarmoqlarda faoliyat yurituvchilar soni nafaqat O'zbekistonda, balki butun jahonda ham ishchi kuchining yarmini tashkil qiladi. Korxonalar miqyosida ish joylarini yo'qotish va atrof-muhitni yaxshilash xarajatlari bir qismini mehnatning samaradorligini oshirish yo'li orqali qoplanishi mumkin bo'ladi. Tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy jihatdan narxlar va texnologiyalarning hozirgi darajasidan "yashil" iqtisodiyotga to'liq o'tilgan holatda sezilarli samaradorlikka erishish mumkin bo'ladi. "Yashil" iqtisodiyotga o'tish jarayonlarida nafaqat bandlikning umumiy sonida va uning tarkibidagi o'zgarishlarni keltirib chiqarishi, balki bandlik sifatiga ham ta'sir qilishi mumkin.

2.5-jadval

“Yashil” iqtisodiyotda iqtisodiy faoliyat turlari va ularga mos keladigan kasblar tahlili³⁹

Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha	Kasblar	Tpening yo'nalishi mutaxaccilapi
Yashil sanoat	mashina operatori, kompyuter muhandisi, kimyo muhandisi, elektrotexnika muhandisi, mexanik muhandis, texnologik muhandis, mikrobiolog, dasturiy ta'minot ishlab chiqaruvchisi, atrof-muhit muhandisi	Iqtisodiyot, huquq, biologiya, kimyo, muhandislik, axborot texnologiyalari
Yashil bino	Elektrchi, duradgor, tom yopuvchi, konditsioner va ventilyatsiya tizimini o'rnatuvchi, izolyator, qurilish menejeri, bino nazorati inspektori, montajchi, qurilish ishchisi, qurilish mashinasi haydovchisi, plastik oyna o'rnatuvchi, energiya tejoychi isitish tizimini o'rnatuvchi, sovutish tizimini o'rnatuvchi	Muhandislik fanlari, davlat va kommunal boshqaruv, qurilish
Shamol kuchi	Atrof-muhit bo'yicha mutaxassis, metall ishchi, elektr montajchi, qurilish ishchisi, ishlab chiqarish menejeri, shamol turbinasi o'rnatuvchisi	Energiya, ekologiya
Quyosh energiyasi	Atrof-muhit bo'yicha mutaxassis, elektromontyor, mexanik, payvandchi, metall ishlab chiqaruvchi va ta'mirllovchi, quyosh batareyasi va akkumulyator o'rnatuvchisi, quyosh batareyasi va batareya o'rnatish yordamchisi, tom yopish ustasi	Energiya, ekologiya
Bioyoqilg'i ishlab chiqarish	Kimyogar, kimyo muhandisi, ishlab chiqarish texnologi, bioyoqilg'i uskunalari bo'yicha mutaxassis	Biologiya, kimyo, biotexnologiya
Yashil transport va transport infratuzilmasi	Muhandis, mexanik, muhandis-konstruktor, urbanist (hududiy rivojlanish bo'yicha mutaxassis), eko-avtomobillarni ta'mirlash ustasi	Muhandislik fanlari
Organik dehqonchilik	Agronom, qishloq xo'jaligi texnologi, meliorator, zootexnik, zootexnik, chorvachilik kompleksi va mexanizatsiyalashgan ferma operatori, mashina sog'ish operatori, veterinar, o'simlikshunos	Qishloq xo'jaligi, er tuzish
Chiqindilarni qayta ishlash, chiqindilarni qayta ishlash, axlatni yo'q qilish	Ekolog, atrof-muhit muhandisi, mexanik, chiqindilarni qayta ishlash bo'yicha mutaxassis, chiqindilarni olib tashlash va utilizatsiya qilish bo'yicha mutaxassis, chiqindilarni qayta ishlash uskunalari loyihalash, ishlab chiqish va ulardan foydalanish bo'yicha mutaxassis	Ekologiya, iqtisodiyot va huquq, biotexnologiya, menejment, loyihalarni boshqarish
Uy-joy kommunal xo'jaligi boshqarmasi	Texnologik muhandis, chilangar, texnologik quvurlarni o'rnatuvchi, muhandis-konstruktor	Muhandislik fanlari, davlat va shahar boshqaruvi, atrof-muhitni boshqarish

2.5-jadval ma'lumotlari asosida shuni ta'kidlashimiz mumkinki, bugungi kunda davlat va nodavlat ta'lim muassasalari tomonidan o'qitiladigan ayrim mutaxassisliklarni qamrov darajasini bugungi zamonaviy iqtisodiyot talablari darajasiga olib chiqish, “yashil” iqtisodiyotga o'tish davrida mehnat bozoriga kirib kelishi kutilayotgan “yashil kasblar”, “yashil ish o'rinlari” va “yashil bandlik” talablari darajasida amalga oshirish zarurati tug'ulmoqda.

Toshkent viloyatida bugungi kunda “yashil” iqtisodiyot talablariga mos keluvchi faoliyat turlaridan “quyosh energiyasi”, “shamol ventilyatorlari”, “musurni qayta ishlash va axlatni yoq qilish” kabi iqtisodiy faoliyat turlari rivojlanmoqda va faoliyatlari asta-sekinlik bilan kengaytirib borilmoqda.

³⁹ Xalqaro mehnat tashkiloti ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Toshkent viloyatida mavjud bo‘lgan “yashil” iqtisodiyot talablariga mos iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha ma’lumot⁴⁰

Iqtisodiy faoliyat turlari	Chiqib ketishi kutilayotgan kasblar	Kirib kelishi kutilayotgan kasblar
Quyosh elektor stansiyalari va quyosh panellarini ishlab chiqarish	1) elektr energiyasining ayrim toifadagi xodimlari, 2) elektr hisoblagich ishlab chiqaruvchi xodimlar, 3) aholini elektrdan qonuniy foydalanishi nazoratchisi faoliyatida o‘zgarishlar 4) an-anaviy elektr trubinalari ishlab chiqaruvchi muxandis, 5) an-anaviy elektor hisoblagich nazoratchisi,	1) quyosh panellari ishlab chiqarishda ishtirok etuvchi xodimlar, 2) quyosh panellarini o‘rnatuvchi xodimlar, 3) quyosh panellarini o‘rnatuvchi mutaxassis, 4) elektromontyor, 5) mexanik, 6) metall ishlab chiqaruvchi va ta’mirlovchi, 7) quyosh batareyasi va akkumulyator o‘rnatuvchisi, 8) quyosh batareyasi ta’mirlovchi
Chiqindini qayta ishlab chiqarish	1) Chiqindilarni maxsus joylarga tashish bilan shug‘ullanuvchi xodimlar; 2) chiqindi maydonlari nazoratchisi, 3) chiqindilarni preslash muxandisi,	1) chiqindilarni qayta ishlovchi mutaxassis, 2) qayta ishlovga chiqindilarni etkazib beruvchi xodimlar, 3) chiqindidan mahsulotlar tayyorlash mutaxassisi, 4) chiqindi texnikalari ustasi, 5) chiqindi orqali ishlab chiqarilgan mahsulotlar marketologi.
Shamol elektr stansiyalari	1) Elektr energiya xodimlari; 2) Elektr hisoblagich ishlab chiqaruvchi xodimlar;	1) shamol generatorlarini ishlab chiquvchi xodimlar, 2) shamol generatorlarini 3) shamol generatori ustasi, 4) shamol elektr stansiyalari arxitektori va mutaxassislari.

Bugungi kunda Toshkent viloyati Parkent tumanida quyosh elektr stansiyasi o‘z faoliyatini olib bormoqda. Elektr stansiyada quyosh energiyasidan foydalangan xolda 30 dan ortiq maxsulot ishlab chiqarilmoqda va 500 dan ortiq xodimlar faoliyat olib borishmoqda. “yashil” iqtisodiyot talablariga moslashishi va faoliyat turlarini kengaytirish natijasida 1,5 mingga yaqin ish o‘rni yaratilishi kutilmoqda. Chiqindini qayta ishlash zavodi faoliyatining yo‘lga qo‘yilishi natijasida chiqindidan 20 dan ortiq maxsulot ishlab chiqarish va 2,0 mingdan ortiq ish zrnini ta’minlanishi nazarda tutilgan. Shamol elektr stansiyalari faoliyati yo‘lga qo‘yilishi natijasida esa 1,8 mingga yaqin ish o‘rinlari yaratilishi kutilmoqda.

Bu borada “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish bosqichlarni oldinroq boshlagan Yaponiya, Korrea, Xitoy davlatlari tajribalarini mamlakatimiz tabiati va aholimiz

⁴⁰ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti xuzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari asosida tuzilgan.

turmish-tarziga moslashtirgan holda amaliyotga tadbiq etish chora-tadbirlarini ko‘rish zarurati tug‘ilmoqda. Yuqoridagi jadvalda keltirilgan, biotexnologiya, quyosh energiyasi, shamol kuchi, yashil sanoat kabi iqtisodiy faoliyat natijasida yuzaga kelayotgan kasblar va ular borasida amalga oshirilishi lozim bo‘lgan ishlar yuzasidan mamlakatimizda barcha imkoniyatlar mujassam.

§2.2. Viloyat mehnat resurslarining sifat va miqdor o‘zgarishlarini statistik ko‘rsatkichlari tahlili

O‘zbekistonda mustaqillik yillarida aholi turmush tarzi, farovonligi hamda aholini ish bilan ta‘minlash va bandligiga ko‘maklashish, kambag‘allikni qisqartirish, joylarda samarali mehnat faoliyati va mehnat resurslarni ijtimoiy muhofaza qilish borasida amalga oshirilayotgan bir qancha davlat dasturlari mamlakatimiz mehnat bozorida o‘zining ijobiy ta‘sirini ko‘rsatmoqda. Xususan asosiy demografik jarayonlar - tug‘ilish, vafot etish, migrasiya, urbanizatsiya darajasi, aholini milliy va ijtimoiy tarkibi, mehnat resurslari va ularning bandligida sifat va miqdor o‘zgarishlari, shuningdek, tug‘ilishning va bolalar hamda onalar o‘limining kamayishi, aholi sonini tez sur‘atlarda o‘sishi sodir bo‘lmoqda. Shu jumladan amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar Toshkent viloyati demografik jarayonlariga hamda mehnat bozorining asosiy ishtirokchilaridan bo‘lgan mehnat resurslarining kasbiy tayyorgarliklariga har tomonlama sifat va miqdor jihatdan bir qancha ijobiy o‘zgarishlariga sabab bo‘lmoqda. Xususan: respublikamizda aholini samarali bandligini oshirishda ham qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu tadbirlardan biri bu respublikamizning barcha hududiy birliklarida amalga oshirilayotgan aholining “ahborot texnologiyalari” savodxonligini oshirish natijasida nafaqat respublikamiz, balki Toshkent viloyatida ham ishga joylashtirishga muhtoj bo‘lgan yoshlarni ayniqsa ular tarkibidagi xotin-qizlarni kasbga tayyorlash, onalik davrida xam kompyuter texnologiyalari asosida aniq vazifalarni bajargan holda uy sharoitida daromad olish imkoniyatlarini yaratish borasida bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Bundan tashqari, ushbu jarayonlarni

amalga oshirishda aholi va uning demografik jarayonlarini o'rganish muhim hisoblanadi. Ta'kidlab o'tishimiz kerakki, bugungi kunda Toshkent viloyati aholisi tarkibida uning demografik jarayonlarida xam o'sish suratlari yuqori. Shuning uchun ham aholini ishsizlik darajasini kamaytirish, uning samarali mehnat faoliyati bilan bandligini ta'minlash, aholi turmush-darajasini oshirish uchun maqsadli va uzoqni ko'zlagan ishlarni amalga oshirish, bugungi tabiatning o'zgarishlariga va resurslar taqchilligiga moslashuvchan mehnat bozorini tashkil etish uchun joylarda aholining sovodxonlik darajasini oshirish, ekologik madaniyatini yuksaltirish hamda xar qanday sharoitga moslashuvchan kasblar bilan bandligini ta'minlash zarurati tug' ilmoqda. Respublikamizda "axborot texnologiyalari"ni rivojlantirish borasida bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" gi PF-60-sonli farmonida ham axborot kommunikasion texnologiyalarini rivojlantirish va aholiga qulay shart-sharoitlar yaratish to'g'risida bir qator vazifalar belgilab berilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrda "Raqamli O'zbekiston-2030 strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-sonli farmonida ham Toshkent viloyatini raqamli transformasiya qilish bo'yicha, Toshkent viloyatida amalga oshirilishi lozim bo'lgan 44 ta aniq vazifalar belgilab olingan bo'lib, bulardan:

- Qishloq xo'jaligi ekinlarini etishtirish jarayonlariga buyumlar interneti (IT) texnologiyalaridan foydalangan holda "aqlli dala" apparat dasturiy kompleks tizimlarini joriy etish;

- Paxta-to'qimachilik klasterlarining ishlab chiqarish jarayonlariga zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy qilishga ko'maklashish;

- Qishloq xo'jaligida mexanizasiya xizmatlari ko'rsatishning elektron hisobini yuritish va onlayn monitoring qilish tizimini joriy etish;

- Maktablarda "Bir million dasturchi" loyihasini keng joriy qilish;

- Maktablar o‘qituvchilarini “**Bir million dasturchi**” loyihasi doirasida malakasini oshirish⁴¹ kabi uzoqni ko‘zlagan loyihalar bugun Toshkent viloyati aholisi turmush-tarzida va hayotida sezilarli o‘zgarishlarga sabab bo‘lmoqda. Ushbu strategiyada belgilangan vazifalarni amalga oshirishda oxirgi yillarda Respublikamizda bir nechta “Raqamli texnologiyalar” markazlari faoliyati yo‘lgan qo‘yildi.

2.5-jadval

O‘zbekiston Respublikasi bo‘yicha ochilgan raqamli texnologiyalar o‘quv markazlari bo‘yicha ma’lumot

T/P	Hudud (viloyatlar) nomi	Ochilgan markazlar soni	T/P	Hudud nomi	Ochilgan markazlar soni
1	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	17	8	Samarqand viloyati	16
2	Andijon viloyati	16	9	Sirdaryo viloyati	11
3	Buxoro viloyati	12	10	Surxondaryo viloyati	15
4	Jizzax viloyati	13	11	Toshkent viloyati	22
5	Qashqadaryo viloyati	15	12	Farg‘ona viloyati	19
6	Navoiy viloyati	11	13	Xorazm viloyati	13
7	Namangan viloyati	13	14	Toshkent shahri	12
Jami:			205		

Manba: O‘zbekiston Respublikasi raqamli texnologiyalar vazirligi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan qayta ishlangan.

2.5-jadval ma’lumotlariga asoslanib ta’kidlashimiz mumkinki, bugungi kunda Respublikamizning barcha viloyatlarida “axborot texnologiyalariga a’loxida e’tibor berilmoqda. Jadvalga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, Respublikamizda jami 205 ta “Raqamli texnologiyalar” markazlari faoliyat yuritayotgan bo‘lsa, shulardan Toshkent viloyatida bugungi kunda 22 ta markaz o‘z faoliyatlarini yutirayotganini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. Xar bir markaz aniq bir sohaviy dasturlarga asoslangan bo‘lib, unda tahsil olayotgan xar bir bitiruvchi ish bilan doimiy daromad manbai bilan ta’minlanishi juda katta ahamiyat kasb etadi. Quyidagi jadval asosida biz 2020-yildan bugungi kungacha respublikamiz bo‘yicha ushbu markazlar tomonidan qancha bitiruvchilar tahsil olganligini ko‘rishimiz mumkin. (2.6-jadval)

⁴¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrda “Raqamli O‘zbekiston-2030 strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-sonli farmoni

**Raqamli texnologiyalar o‘quv markazlari bitiruvchilar
soni dinamikasi**

T/P	Hudud (viloyatlar) nomi	2020 yildagi bitiruvchilar soni	2021 yildagi bitiruvchilar soni	2022 yildagi bitiruvchilar soni	2022 yil 2020 yilga nisbatan o‘zgarishi	
					(+;-)	(%)
1	Qoraqalpog‘iston Res.	1 001	2 301	3 826	2 825	382,2
2	Andijon	1 446	3 327	2 228	782	154,1
3	Buxoro	1 692	3 297	2 119	427	125,2
4	Jizzax	1 821	7 381	3 052	1 231	167,6
5	Qashqadaryo	1 004	2 622	2 454	1 450	244,4
6	Navoiy	1 539	2 714	1 316	-223	85,5
7	Namangan	1 275	7 151	3 004	1 729	235,6
8	Samarqand	1 588	5 191	6 837	5 249	430,5
9	Sirdaryo	1 319	6 923	1 602	283	121,5
10	Surxondaryo	828	2 530	2 642	1 814	319,1
11	Toshkent v.	520	14 679	6 810	6 290	1309,6
12	Farg‘ona	1 110	3 606	6 571	5 461	592
13	Xorazm	1 041	3 760	3 697	2 656	355,1
14	Toshkent sh.	222	102	326	104	146,8
Jami:		16 406	65 584	46 484	30 078	283,3

Manba: O‘zbekiston Respublikasi raqamli texnologiyalar vazirligi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan qayta ishlangan.

2.6-jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekiston Respublikasida raqamli texnologiyalar bitiruvchilari soni 2022-yil 2020-yilga nisbatan 30,1 ming kishiga yoki 183,3 % ga ko‘paygan. O‘rganilayotgan davrda bitiruvchilar soni eng yuqori bo‘lgan viloyat Toshkent viloyati hisoblanib, 2020-yilda 520 kishi tamomlagan bo‘lsa, 2022-yil bu ko‘rsatkich 6290 kishiga ko‘paygan bo‘lib, eng past ko‘rsatkich Navoiy viloyatiga to‘g‘ri kelib, 223 kishiga yoki 14,5 % ga kamayganligini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. Toshkent viloyatida 22 009 kishi aniq yo‘nalishga ixtisoslashgan holda, mehnat bozoriga kirib kelgan. “Raqamli texnologiyalar” o‘quv markazlari ni 2020-yilga nisbatan qarib 3 barobar ko‘proq yoshlar tamomlagani ushbu markazlar faoliyati aholi xayotida aniq o‘zgarishlarga sabab bo‘layotganligidan dalolatdir. Ayniqsa ushbu markazlarni bitiruvchilari orasida xotin-qizlarning ulushi xam yuqori ekanligi bilan ham ahamiyatlidir.

2.7-jadval

Raqamli texnologiyalar o‘quv markazlari bitiruvchilari soni bo‘yicha ma’lumot

T/P	Hudud (viloyatlar) nomi	2021 yildagi bitiruvchilar soni	2021 da bitirgan ayollar soni	2021 da bitirgan epkaklar soni	2022 yildagi bitiruvchilar soni	2022 da bitirgan ayollar soni	2022 da bitirgan epkaklar soni
1	Qoraqalpog‘iston Res	2 301	1 226	1 075	3 826	2 463	1 363
2	Andijon	3 327	1 157	2 170	2 228	728	1 500
3	Buxoro	3 297	1 681	1 616	2 119	1 253	866
4	Jizzax	7 381	4 207	3 174	3 052	1 150	1 902
5	Qashqadaryo	2 622	1 086	1 536	2 454	981	1 473
6	Navoiy	2 714	1 016	1 698	1 316	716	600
7	Namangan	7 151	1 875	5 276	3 004	938	2 066
8	Samarqand	5 191	2 344	2 847	6 837	2 247	4 590
9	Sirdaryo	6 923	2 215	4 708	1 602	897	705
10	Surxondaryo	2 530	1 619	911	2 642	1 414	1 228
11	Toshkent v.	14 679	7 193	7 486	6 810	3 528	3 282
12	Farg‘ona	3 606	1 097	2 509	6 571	1 559	5 012
13	Xorazm	3 760	1 354	2 406	3 697	1 512	2 185
14	Toshkent sh.	102	15	87	326	55	271
Jami:		65 584	28 085	37 499	46 484	19 441	27 043

Manba: O‘zbekiston Respublikasi raqamli texnologiyalar vazirligi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan qayta ishlangan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasining 38-vazifasida belgilangan topshiriqlar natijasida Toshkent viloyatida bir qator ishlar amalga oshirilgani, yangi tashkil etilgan “Raqamli texnologiyalar” o‘quv markazlarini birgina 2021-yilda butun respublikamiz bo‘yicha 65 584 nafar yoshlar tamomlagani va Toshkent viloyati ushbu ko‘rsatkichning 22,4 % ni yani 11 679 nafar yoshlar tamomlaganini alohida ta’kidlab o‘tishimiz mumkin. Quvonarli tomoni viloyatda raqamli texnologiyalarni o‘rganishga bo‘lgan xotin-qizlarning qiziqishi 2021-yilda ushbu kurslarni tamomlagan ayollar sonidan xam ma’lum yani 7 193 nafar ayollar ushbu kurslarni muvofaqqiyatli tamomlagan. 2022-yilda esa respublikamiz bo‘yicha 46 484 nafar bitiruvchilarning 6,7 % i Toshkent viloyati xissasiga to‘g‘ri kelmoqda. 6810 nafar bitiruvchining 3 528 nafari esa xotin-qizlar ulushiga to‘g‘ri keladi. Oldingi yillar bilan taqqoslaydigan bo‘lsak viloyatdagi ko‘p sonli yoshlar qiyin turmush-tarzini yaxshilash uchun o‘qishdan ko‘ra ayni damdagi uy-xo‘jaliklari ishlari bilan band bo‘layotganliklari 2022-yilda kursga qatnashuvchilar soni 2021-yilga nisbatan

15% ga kamayganligidan xam ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. Demak viloyatda yoshlarni axborot texnologiyalari sohalariga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish uchun avvalo:

- umumiy va o‘rta maxsus ta‘lim muassasalari moddiy-texnik bazalarini bugungi zamonaviy jihozlar bilan boyitish, ta‘lim muassasalarining o‘z mablag‘laridan foydalanish ko‘lamini kengaytirish va investitsiyalarni jalb qilish uchun qonuniy kafolatlarni joriy qilish;

-tumanlarning chekka qishloqlarida xam internet tarmoqlariga ulanish (iste‘molchi)lar sonini oshirish;

-tuman elektr tarmoqlarini isloh qilish va “yashil” iqtisodiyot talablariga mos texnikalar bilan ta‘minlash;

-Toshkent viloyatining chekka hududlariga ham chet-el tajribasiga ega bo‘lgan pedagog kadrlarni yo‘naltirish va ularga qulay shart-sharoitlar yaratish tizmini takomillashtirish;

-uy sharoitida ko‘chaga chiqmasdan bola parvarishi bilan uzviy bog‘langan xolda “axborot texnologiyalari”dan foydalana oladigan viloyat ayollariga masofaviy ish jarayonlarini tashkil etish;

-Toshkent viloyatida bo‘sh turgan bino-inshoatlarni nol balans bilan axborot texnologiyalari markazlariga ijaraga berish va tuman markazlaridan uzoqda joylashgan qishloqlarda xam markaz filiallarni ochish orqali qishloq aholisini xam bandlik darajasini ko‘tarish;

Ta‘kidlab o‘tish kerakki, raqamli texnologiyalar sohasida nafaqat ishsiz va ishga joylashtirishga muhtoj aholini, balki davlat va nodavlat sektorlarda ish bilan band bo‘lgan aholini xam malaka oshirish kurslari sifatida qayta tayyorlovga jalb etishni tizimli ravishda joriy etish zarur. Bugungi kunda Respublikamiz mehnat resurslarining salmoqli qismi kompyuter texnologiyalaridan, zamonaviy dasturlar bilan ishlash tajribasiga ega emas. Quyidagi jadvalda esa davlat tashkilotlari tomonidan ushbu kurslarda tahsil olganlar xaqida ma‘lumot olamiz.

2.8-jadval

Raqamli texnologiyalar o'quv markazlarida malaka oshirgan va oshirayotgan davlat hodimlari bo'yicha ma'lumot

T/P	Hudud (viloyatlar) nomi	2021 yilda malaka oshirgan davlat xodimlari soni	shu jumladan:		2022 yilda malaka oshirgan davlat xodimlari soni	shu jumladan:		2022 yil 2021 yilga nisbatan o'zgarishi	
			Epkaklar	Ayollar		Epkaklar	Ayollar	(+;-)	(%)
1	Qoraqalpog'iston Res.	954	610	344	2 158	1 352	806	1 204	226,2
2	Andijon	708	498	210	1 166	678	488	458	164,7
3	Buxoro	743	456	287	378	206	172	-365	50,9
4	Jizzax	1 874	1 176	698	941	505	436	-933	50,2
5	Qashqadaryo	1 685	1 205	480	786	401	385	-899	46,6
6	Navoiy	493	211	282	632	332	300	139	128,2
7	Namangan	2 212	1 406	806	991	506	485	-1 221	44,8
8	Samarqand	1 242	784	458	3 665	2 202	1 463	2 423	295,1
9	Sirdaryo	623	365	258	465	268	197	-158	74,6
10	Surxondaryo	1 608	994	614	1 274	709	565	-334	79,2
11	Toshkent v	1 020	620	400	1 631	898	733	611	159,9
12	Farg'ona	1 042	704	338	1 128	709	419	86	108,3
13	Xorazm	1 481	805	676	1 640	899	741	159	110,7
14	Toshkent sh	369	203	166	201	125	76	-168	54,5
Jami:		16 054	10 037	6 017	17 056	9 790	7 266	1 002	106,2

Manba: O'zbekiston Respublikasi raqamli texnologiyalar vazirligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan qayta ishlangan.

2.9-jadval ma'lumotlari asosida ta'kidlashimiz mumkinki, 2021-2022-yillar mobaynida respublikamizda davlat tashkilotlari tomonidan 33 110 nafar hodim axborot texnologiyalari kurslarida o'zlarining bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashgan. Demak, Toshkent viloyatining 1 020 nafar davlat hodimi 2021-yilda kurslarda malaka oshirishgan bo'lsa 1 631 nafari 2022-yilda ushbu kurslarni tamomlashgan. O'rganilayotgan davrlarda eng yuqori o'sish ko'rsatkichi Samarqand viloyatiga to'g'ri kelib, 2423 nafarga yoki 195,1 % o'sish ko'zatilgan keyingi o'rinlarda Toshkent viloyatida 611 nafar yoki 59,9 % ga o'sish kuzatilganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi, eng past ko'rsatkich esa Namangan viloyatiga to'g'ri kelmoqda. Namangan viloyatida 2022-yil 2021-yilga nisbatan 1221 nafarga yoki 44,8 % kamayish kuzatilganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. O'z navbatida yana bir savol tug'iladi, bu kurslarda qanday yo'nalishlarda, qaysi sohalarga tegishli programmalar o'rgatilmoqda va mehnat bozoriga "Raqamli texnologiyalar" markazlari bitiruvchilari o'zlarining qanday mehnatlarini taklif etmoqda (2.9-jadval)

Raqamli texnologiyalar o‘quv markazlarida kurslar kesimida bitiruvchilar soni (DX lari bilan birga)⁴²

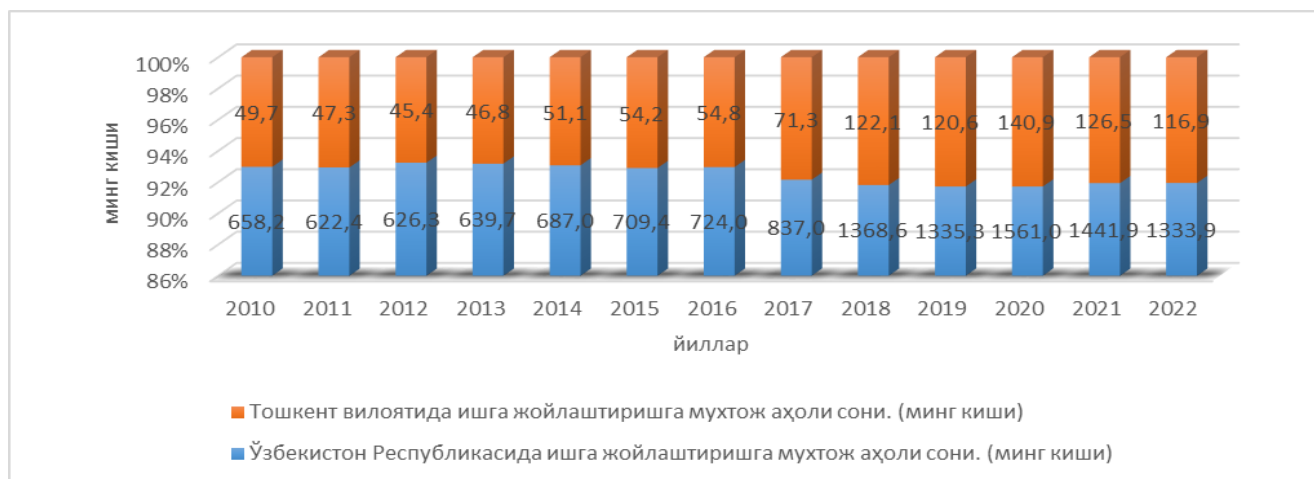
T/P	Hudud (viloyatlar) nomi	KC	Front	Bek	Grafik D	Mob Robot	Android	Boshqa kurslar	P va IT , tadbirkorlik
1	Qoraqalpog‘iston Res.	4 309	465	2	69	16	30	1 093	568
2	Andijon	2 914	402	29	49	0	0	0	0
3	Buxoro	1 661	395	43	95	3	6	294	237
4	Jizzax	2 317	598	43	97	17	4	917	34
5	Qashqadaryo	2 603	340	0	36	27	28	206	0
6	Navoiy	1 606	214	36	53	6	0	33	15
7	Namangan	2 823	193	33	90	0	24	832	753
8	Samarqand	8 360	773	26	117	120	365	741	482
9	Sirdaryo	1 716	290	30	6	2	1	22	0
10	Surxondaryo	3 410	404	0	3	0	16	83	0
11	Toshkent	3 816	4 393	36	49	0	9	138	125
12	Farg‘ona	5 763	577	250	293	133	118	565	1
13	Xorazm	2 870	352	134	71	7	211	1 692	407
14	Toshkent sh.	88	163	50	0	7	25	194	162
	Jami:	44 256	9 559	712	1 028	338	837	6 810	2 784

2.9-jadvalda ko‘rib turganimiz axborot texnologiyalari tomonidan joriy qilingan kurslar tomonidan 2022-yilda asosan 7 ta yo‘nalishlar bo‘yicha tayyorlov kurslari joriy qilingan bo‘lib, ushbu kurslarning ya‘na bir asosiy g‘oyasi kurslarni muvafaqqiyatli tamomlagan har bir bitiruvchi 100% ish bilan ta‘minlanishi uchun qulay sharoitlar yaratilganligida. Shuning uchun xam ushbu markazlar sonini oshirish va ularda tahsil olayotgan xotin-qizlar ulushini ko‘tarish, viloyat aholisining ishsizlik darajasiga o‘zining ijobiy tasirini o‘tkazadi.

Olib borilayotgan isloxotlar natijasida nafaqat Respublikamizda balki Toshkent viloyatida ham br muncha ijobiy o‘zgarishlar sodir bo‘lmoqda. Bularga yaqol misol sifatida yillar davomida viloyatda ishsizlar sonining kamayib borayotganligi va bandlar tarkibida ayollarning ulushi ortib borayotganligini ko‘rsatishimiz mumkin bo‘ladi.

O‘rganilayotgan davrlarda respublikamizda va Toshkent viloyatida qancha ishga joylashtirishga muhtoj mehnat bilan band bo‘lmagan aholi mavjudligi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar bilan quyida 2.3-rasm orqali tanishib chiqishimiz mumkin.

⁴² O‘zbekiston Respublikasi raqamli texnologiyalar vazirligi ma‘lumotlari asosida muallif tomonidan qayta ishlangan.

2.4-rasm. O‘zbekiston Respublikasi va Toshkent viloyatida ishsizlar soni to‘g‘risida ma‘lumot (ming kishi)⁴³.

2.4-rasm ma‘lumotlari asosida shuni ta‘kidlash mumkinki, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijasida ishsizlik ko‘rsatkichlari biroz pasayganini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. Ammo aholi sonining o‘shish darajasiga nisbatan va kelgusida mehnat bozoriga o‘z ish kuchlarini taklif etuvchi mehnat resurslari soniga nisbatan bu yaxshilanish xali etarli deb hisoblab bo‘lmaydi. 2022-yilning yanvar-dekabr ma‘lumotlari asosida ta‘kidlash mumkinki, Respublikamizda joriy davrda ishga joylashtirishga muhtoj bo‘lgan aholi soni 1333,9 ming kishini tashkil etdi. Bu ko‘rsatkich 2010-yilning mos davriga nisbatan 675,7 ming kishiga ko‘p ekanligini bildiradi. Yuqoridagi jadval asosida ta‘kidlash mumkinki oxirgi 3 yillikda ishga joylashtirishga muhtoj bo‘lgan aholi soni yillar davomida biroz kamaygan. Toshkent viloyatida ham bu ko‘rsatkich yillar davomida kamayib borganligini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. 2022-yilda Toshkent viloyatida ishga joylashtirishga muhtoj bo‘lganlar soni 116,9 ming kishini tashkil etgan bo‘lsa, 2021-yilda 126,5 ming kishini tashkil etgan va 2022-yilda ishga joylashtirishga muhtoj bo‘lganlar 9,6 ming kishiga kamayganini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. Demak, mamlakatimizda aholi bandligini ta‘minlash borasida qator ishlar amalga oshirilayotganligi, ammo taklif qilinayotgan bo‘sh ish o‘rinlari ishga joylashtirishga muhtoj aholini to‘liq qamrab olish imkoniyati mavjud emasligi hamda, aholining turmush darajasini yaxshilashga bo‘lgan harakatlari va

⁴³ O‘zbekiston Respublikasi kambag‘allicni qisqartirish va bандлик vazirлиги ma‘lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

ishchi kuchini sotishga bo'lgan extiyoji aholi migrasiyasini vujudga keltiradi. Natijada aholining ichki va tashqi migrasiya harakati yani ishchi kuchi migrasiyasi vujudga keladi. Quyidagi jadvalda Toshkent viloyati hamda hududlari bo'yicha aholisining umumiy migrasiyasi ko'rsatkichlari to'g'risida ma'lumotlar olishimiz mumkin bo'ladi.

2.10-jadval

Toshkent viloyati doimiy aholisining mehnat migratsiyasi (2023-yil yanvar holatiga, kishi)

Hudud (viloyatlar) nomi	Kelganlar		Ketganlar		Migratsiya saldos	
	2021 yil	2022 yil	2021 yil	2022 yil	2021 yil	2022 yil
Viloyat bo'yicha:	27675	20745	34329	26960	-6654	-6215
Shaharlar:						
Nurafshon	867	491	341	311	526	180
Olmaliq	1144	1071	1566	988	-422	83
Angren	1291	747	1253	881	38	-134
Bekobod	658	434	856	564	-198	-130
Chirchiq	2637	1976	2222	1557	415	419
Ohangaron	766	592	425	336	341	256
Yangiyo'l	1160	660	784	466	376	194
Tumanlar:						
Oqqo'rg'on	351	284	723	490	-372	-206
Ohangaron	601	643	936	604	-335	39
Bekobod	525	342	1037	735	-512	-393
Bo'stonliq	682	784	1506	759	-824	25
Bo'ka	605	296	912	592	-307	-296
Quyi Chirchiq	850	659	1231	565	-381	94
Zangiota	2186	2038	5713	5992	-3527	-3954
Yuqori Chirchiq	2741	1578	1296	1215	1445	363
Qibray	2772	2109	2547	4891	225	-2782
Parkent	306	287	781	448	-475	-161
Piskent	596	343	798	631	-202	-288
O'rta Chirchiq	1683	1127	3546	2409	-1863	-1282
Chinoz	1110	714	970	432	140	282
Yangiyo'l	1983	1520	3238	1031	-1255	489
Toshkent	2161	2050	1648	1063	513	987

Manba: Statistika agentligining Toshkent viloyati boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

2.10-jadval ma'lumotlari asosida shuni ta'kidlash mumkinki, 2022-yil ma'lumotlariga asosan, 2021-yilga nisbatan Toshkent viloyati bo'yicha mehnat qilishga va boshqa maqsadlarda ko'chib kelganlar soni 6654 kishiga kamligi va bunga mos ravishda ko'chib ketganlar soni xam 6215 kishiga kam ekanligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Demak, o'rganilayotgan davrda viloyatning deyarli barcha hududlari bo'yicha aholining mehnat migrasiyasi sezilarli darajada qisqarganini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Bu ko'rsatkichlarni ham viloyatning

mehnat resuslarini besamar xarakati oldini olishdagi asosiy yutuqlari sirasiga kiritishimiz mumkin.

2.11-jadval ma'lumotlari orqali esa Toshkent viloyati mehnat bozorida ko'rsatkichlarining ayol va erkaklar bo'yicha qanday xolatda ekanligi to'g'risida ma'lumotlarga ega bo'lamiz.

2.11-jadval

Toshkent viloyati mehnat bozori ko'rsatkichlarining jins bo'yicha taqsimlanishi (ming kishi)

Ko'rsatkichlar	2017	2018	2019	2020	2021	2021 yil 2017 yilga nisbatan o'zgarishi	
						(+;-)	(%)
Iqtisodiy faol aholi	1360,9	1349,8	1353,5	1315,8	1348,6	-12,3	99,1
<i>shu jumladan:</i>							
<i>Ayollar</i>	684,3	586,7	588,2	580,2	605,6	-78,7	88,5
<i>Erkaklar</i>	676,6	763,1	765,3	735,6	743,0	66,4	109,8
Iqtisodiyotda bandlar soni	1289,6	1227,7	1232,9	1177,2	1222,1	-67,5	94,8
<i>shu jumladan:</i>							
<i>Ayollar</i>	652,4	524,7	513,9	499,1	530,2	-122,2	81,3
<i>Erkaklar</i>	637,2	703,0	719,0	678,1	691,9	54,7	108,6
Ishsizlar soni	71,3	122,1	120,6	138,6	126,5	55,2	177,4
<i>shu jumladan:</i>							
<i>Ayollar</i>	31,9	62,0	74,3	81,1	75,4	43,5	236,5
<i>Erkaklar</i>	39,4	60,1	46,3	57,5	51,0	11,6	129,6
Ishsizlik darajasi	5,2	9,0	8,9	10,5	9,4	4,2	180,8
<i>shu jumladan:</i>							
<i>Ayollar</i>	4,7	10,6	12,6	14,0	12,5	7,8	266,0
<i>Erkaklar</i>	5,8	7,9	6,0	7,8	6,9	1,1	119,0

Manba: Statistika agentligining Toshkent viloyati boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Ma'lumotlarni tahlil qilish natijasida shu ma'lum bo'ladiki, Toshkent viloyatida iqtisodiy faol aholi 2021-yilda 1348,6 ming kishini tashkil etib, 2017-yilga nisbatan 12,3 ming kishiga yoki 0,9 % ga kamayganini ko'rsatadi. Ammo bu kamayish iqtisodiy faol aholi tarkibidagi ayollarning soni 78,7 ming kishiga yoki 11,5 % kamayishi bilan kuzatilgan bo'lib, 2021-yilda erkaklar 743 ming kishini tashkil etgan xolda 9,8% ga o'sgan. Iqtisodiyotda bandlar soni esa 2021-yilda 1222,1 ming kishini tashkil etib, 2017 yilga nisbatan 67,5 ming kishiga yoki 5,2 % ga kamaygan. bandlar sonida ham ayollarning ulushi kamayishi kuzatilib, 122,2 ming kishiga yoki 17,7 % ga kamaygan. erkaklar esa aksincha 54,7 ming kishiga yoki 8,6 % ga o'sganligini ko'ramiz. Ishsizlar soni esa 2021-yilda

2017-yilga nisbatan 55,2 ming kishiga yoki 77,4 % ga ortgan. Ishsizlar sonidagi ayollarning ulushi esa 136,5 % ortgan bo'lsa, erkaklar 129,6 % ga ortgan. Ishsizlik darajasi esa 4,2 % ortgan. Mehnat bozoridagi iqtisodiy faol va iqtisodiyotda bandlar sonining kamayishi va ayniqsa bunda ayollarning ulushi oshganligi COVID-2019 pandemiyasi va uning sal'biy oqibatlarini bilan uzviy bog'liq bo'lib, kamayish ko'rsatkichlari aynin 2018-2019-yillardan boshlanganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Pandemiyaning sal'biy oqibatlarini bartaraf etish uchun ishlab chiqilgan davlat dasturlarning ta'siri natijasida barcha ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar 2020-yildan boshlab o'zini tiklayotganligi, ushbu chora-tadbirlarning naqadar ahamiyatli ekanligini ko'rsatadi.

2.13-jadval

Toshkent viloyatida ish bilan band aholi soni va dinamikasi (ming kishi)⁴⁴

Yillar	2018	2019	2020	2021	2021 yil 2017 yilga nisbatan o'zgarishi	
					(+;-)	(%)
Jami	1227,7	1232,9	1177,2	1222,1	-5,6	99,5
Olmalik sh.	80,8	81,1	76,0	75,6	-5,2	93,5
Angren sh.	74,4	74,5	76,5	78,9	4,6	106,1
Bekobod sh.	42,6	41,5	40,2	42,6	0,0	100,0
Chirchiq sh.	72,6	72,6	71,3	66,2	-6,4	91,1
Yangiyo'l sh.	22,3	23,5	24,2	24,3	2,1	109,3
Nurafshon sh.	20,7	31,3	32,2	32,5	11,9	157,4
Ohangapon sh.	14,2	15,7	16,6	18,5	4,3	130,4
tumanlar:						
Oqqo'rg'on	42,9	43,5	40,4	44,0	1,1	102,5
Ohangaron	36,5	41,3	34,3	36,0	-0,5	98,7
Bekobod	60,7	63,7	55,1	59,6	-1,1	98,1
Bo'stonliq	72,8	70,9	68,6	70,8	-2,0	97,3
Bo'ka	49,7	50,5	50,2	50,9	1,2	102,3
Zangiota	83,2	76,9	78,9	80,9	-2,4	97,2
Qibray	87,8	81,2	76,2	79,9	-7,8	91,1
Quyichirchiq	40,8	38,1	39,8	43,2	2,3	105,7
Parkent	61,2	61,5	61,2	62,0	0,8	101,3
Pskent	41,2	42,8	42,4	42,6	1,4	103,4
O'rtachirchiq	58,0	54,7	49,1	53,9	-4,1	92,9
Chinoz	53,1	52,6	49,1	52,4	-0,7	98,7
Yuqorichirchiq	54,2	51,4	53,7	53,7	-0,5	99,1
Yangiyo'l	83,8	84,4	66,7	80,2	-3,6	95,7
Toshkent	74,3	79,1	74,7	73,4	-0,9	98,8

Mehnat resurslari va uning kelgusidagi ko'rsatkichlari qay yo'sinda o'zgarishi esa ma'lum miqdorda aholining tabiiy o'sish sur'atlariga ham bog'liq hisoblanadi. Demografik o'zgarishlar aholining yuqori sur'atlar bilan o'sib borayotganligi bilan bog'liq bo'lib, demografik jarayonlar: tuzilgan nikohlarning

⁴⁴ Statistika agentligining Toshkent viloyati boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan

ko'pligi va ularni bekor bo'lishining pastligi, ko'p bolalikdan o'rtacha bolalikka o'tish, shuningdek, tug'ilish darajasining o'sishi, viloyat aholisining tashqi migrasiyasi qisqarishi, urbanizatsiya darajasining keskin oshishi, aholining o'rtacha umr kechirish yoshining o'sishi, onalar va bolalar o'limining doimiy ravishda kamayib borishi tendensiyasi aholining muntazam ko'payib borishining asosiy omillari bo'lib hisoblanadi.

2.13-jadval orqali Toshkent viloyatida ish bilan band aholi (IBBA) va uning hududlardagi soni to'g'risida ma'lumot olishimiz mumkin bo'ladi. 2021-yilda Toshkent viloyatida (IBBA) soni 1222,1 ming kishini tashkil etib, 2017-yilga nisbatan 5,6 ming kishiga yoki 0,5 % ga kamaygan. Viloyatda (IBBA) eng ko'p hudud Zangiota tumani bo'lib, 80,9 ming kishini tashkil etmoqda. Ammo (IBBA) 2021-yil 2018-yilga nisbatan Nurafshon tumani 11,9 ming kishiga yoki 57,4 % ga ko'paygan. Eng past ko'rsatkich esa Qibray tumaniga to'g'ri kelib 7,8 ming kishiga yoki 8,9 % kamayish kuzatilgan.

Yuqoridagi jadval orqali Toshkent viloyati va uning hududiy birliklarida mehnat layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi soni to'g'risida ma'lumot olgan bo'lsak, quyidagi jadval orqali Toshkent viloyatida 2018-yildan 2021-yilgacha bo'lgan mehnat resurslari dinamikasi bilan tanishib chiqamiz. (2.14-jadval)

Toshkent viloyatida mehnat resurslari soni 2021-yilda 1622,5 ming kishini tashkil etib 2018-yilga nisbatan 4,6 ming kishiga yoki 0,3 % kamaygan. Viloyatning mehnat resurslari soni eng ko'p o'sgan hudud Nurafshon tumani bo'lib, 2017-yilga nisbatan 12,21 ming kishiga yoki 44,4 % o'sgan. Eng past ko'rsatkich esa O'rta chirchiq va Yangiyo'l tumanlariga tegishli bo'lib, 2021-yilda 2017-yilga nisbatan ikkala tumanda ham 7 ming kishiga kamayish kuzatilgan. O'rta chirchiq tumani 8,8 % ga kamaygan bo'lsa, Yangiyo'l tumani 6,1 % ga kamaygan. mehnat resurslari sonining kamayishi o'z navbatida Toshkent viloyatining mamuriy-hududiy birliklarida sodir bo'layotgan o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lsa, bunda tumanlardagi aholining demografik va mexanik jarayonlaridagi o'zgarishlar ham muxim o'rin tutadi.

2.14-jadval

Toshkent viloyati mehnat resurslarining hududlar bo'yicha taqsimlanishi
dinamikasi (ming kishi)⁴⁵

Yillar	2018	2019	2020	2021	2021 yil 2017 yilga nisbatan o'zgarishi	
					(+;-)	(%)
Jami	1627,2	1607,3	1615,4	1622,5	-4,6	99,7
Olmalıq sh.	99,3	99,4	100,1	99,0	-0,3	99,7
Angren sh.	97,9	98,2	103,5	103,6	5,7	105,8
Bekobod sh.	55,0	54,1	54,5	55,8	0,8	101,4
Chirchiq sh.	91,3	91,5	102,2	97,4	6,1	106,7
Yangiyo'l sh.	31,6	30,6	33,4	32,9	1,3	104,0
Nurafshon sh.	27,5	37,8	40,2	39,7	12,2	144,4
Ohangapon sh.	19,7	20,3	21,9	23,7	4,0	120,3
<i>tumanlar:</i>						
Oqqo'rg'on	57,5	57,6	56,5	58,1	0,6	101,0
Ohangaron	50,1	53,8	48,9	48,2	-1,9	96,3
Bekobod	81,6	85,2	80,1	79,5	-2,1	97,5
Bo'stonliq	93,4	91,6	90,0	91,4	-2,0	97,9
Bo'ka	67,9	66,9	68,3	68,2	0,3	100,4
Zangiota	108,3	100,5	103,9	103,8	-4,5	95,8
Qibray	112,8	105,0	105,8	108,5	-4,3	96,2
Quyichirchiq	56,8	52,7	56,2	57,4	0,6	101,1
Parkent	83,4	81,6	83,5	83,6	0,2	100,2
Piskent	57,3	55,6	56,6	55,6	-1,7	97,0
O'rtachirchiq	80,0	74,6	73,7	73,0	-7,0	91,2
Chinoz	71,1	69,6	68,5	69,9	-1,1	98,4
Yuqorichirchiq	72,0	68,5	70,9	71,5	-0,5	99,2
Yangiyo'l	113,2	110,4	96,6	106,3	-7,0	93,9
Toshkent	99,3	102,0	99,9	95,6	-3,7	96,3

Qo'yidagi 2.4-rasmda esa, yuqoridagi jadvallarni tahlil qilish natijasida olingan ma'lumotlar asosida aholining tabiiy o'sish sur'atlari dinamikasi haqida so'z boradi.

2.4-rasm. Toshkent viloyati aholisining tabiiy o'sish ko'rsatkichlari (ming kishi)⁴⁶.

⁴⁵ Statistika agentligining Toshkent viloyat boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

⁴⁶ Statistika agentligining Toshkent viloyat boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

2.4-rasm ma'lumotlari asosida shuni ta'kidlashimi mumkinki, Toshkent viloyati aholisining 2000-yildan 2021-yilgacha bo'lgan yillar oralig'idagi aholining tabiiy o'sish sur'ati o'rganilgan. Toshkent viloyati aholisining tabiiy o'sishi 2000-yilda 13,7 (ming kishi)ni, 2005-yilda 15,7 (ming kishi)ni, 2010-yilda 33,3 (ming kishi)ni, 2015-yilda 32,4 (ming kishi)ni tashkil etgan bo'lsa, 2020-yilda bu ko'rsatkich 43,4 (ming kishi)ni tashkil etib, 2021-yilda 34 ming kishini tashkil etgan. Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, ushbu ko'rsatkichlar Toshkent viloyati aholisining tabiiy o'sishi yildan-yilga o'sib borgani, faqatgina 2020-yildagi aholi soni bo'yicha o'sish sur'atining qolgan yillarga nisbatan yuqoriligi uchun tabiiy o'sish sur'ati sezilarli darajada o'sganini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Aholining tabiiy o'sish sur'ati esa o'z navbatida mehnat resurslari soniga xam ta'sir etmasdan qolmaydi. Mehnat resurslari tarkibida ikki xil tendensiya- bir tomondan, jami mehnat resurslari va iqtisodiy faol aholini sonini o'sishi, ikkinchi tomondan esa, qishloqda ushbu ko'rsatkichlarning qisqarishi sodir bo'lmoqda. Bu albatta Toshkent viloyatida urbanizasiya darajasining yillar mobaynida o'sib borishi bilan uzviy bog'liq. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davrida uchragan ko'plab muammolar orasida mehnat bozorining samarali amal qilishi muammosi dolzarblik kasb etmoqda. Mazkur muammoni muvaffaqiyatli hal etilishi ko'p jihatdan mehnat bozori rivojlanishining ob'ektiv qonunlarini chuqur darajada anglash va kelgusi istiqbollarni belgilash bilan bog'liq. Mehnat bozorining hozirgi holatiga ilmiy abstraksiyalash usulidan foydalanib yondashadigan bo'lsak, unga ta'sir etuvchi bosh omil sifatida demografik omilni olishimiz mumkin. Shuning uchun ham aholi sonining bir maromda o'sishi mehnat bozori rivojlanishiga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

§2.3. Toshkent viloyatida band aholi tarkibi va dinamikasini statistik baholash

Ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar bevosita iqtisodiy faol aholiga ta'lluqli bo'lib, shuni ta'kidlab o'tish kerakki, uning iqtisodiy faoliyatdagi o'rnini ifodalaydi. Bularga eng avvalo, sinflar va ijtimoiy guruhlar bo'yicha guruhlash kiradi, bu usul

ilgarilari sobiq socialistik mamlakatlar statistikasida qoʻllanilgan. Hozirgi kunda 4-bandlik maqomining xalqaro tasnifi bazasida amalga oshiriladigan bandlikdagi holati bilan almashtirilgan. Iqtisodiy faol aholi, bandlar va ishsizlar soni toʻgʻrisidagi maʼlumotlar asosida iqtisodiy faollik, bandlik va ishsizlikning muvofiq keluvchi koeffitsientlari alohida jins va yosh guruhlari boʻyicha ham, butun aholi uchun aniqlanadi. Shuni taʼkidlab oʻtish kerakki, bandlik va ishsizlik koeffitsientlarini quyidagi kategoriyalarga nisbatan hisoblab chiqish mumkin:

a) aholining umumiy soniga;

b) iqtisodiy faol aholi soniga.

Aytib oʻtilgan koʻrsatkichlar hisob-kitobi quyidagi formulalar boʻyicha amalga oshiriladi:

$$K_{\text{faol}} = \frac{S_{\text{faol}}}{S_{\text{band}}} \times 100$$

$$K_{\text{band}} = \frac{S_{\text{faol}}}{S_{\text{umum}}} \times 100$$

$$K_{\text{band}} = \frac{S_{\text{and}}}{S_{\text{faol}}} \times 100$$

$$K_{\text{band}} = \frac{S_{\text{and}}}{S_{\text{umum}}} \times 100$$

$$K_{\text{ishs}} = \frac{S_{\text{ishs}}}{S_{\text{faol}}} \times 100$$

$$K_{\text{ishs}} = \frac{S_{\text{ishs}}}{S_{\text{umum}}} \times 100$$

Bunda: K_{faol} , K_{band} , K_{ishs} - muvofiq tarzda faollik, bandlik va ishsizlik koeffitsientlari; S_{faol} , S_{band} , S_{ishs} , S_{umum} - muvofiq tarzda iqtisodiy faol, band, ishsiz aholi soni va aholining umumiy sonini bildiradi.

Tahlil maqsadida iqtisodiy faol aholi soni va bandlar sonining muvofiq tarzda mehnatga layoqatli aholiga nisbatidan ham foydalanish, maqsadga muvofiq, ishsizlik koeffitsientini yollanma ishchilar va oʻzini-oʻzi band qilganlar uchun alohida hisoblash mumkin. Aytish lozimki, faollik, bandlik va ishsizlik koeffitsientlari ikki usulda hisoblab chiqilishi mumkin: a) lahzalik (biror sanadagi holati boʻyicha); b) oraliqli (biror vaqt davri uchun).

Statistik amaliyotda koʻpincha iqtisodiy faol aholiga nisbatan hisoblangan bandlik va ishsizlik koeffitsientlaridan foydalaniladi. Bu holatda bandlik va ishsizlik koeffitsientlarining yigʻindisi bir-biriga teng boʻladi. Ayrim mamlakatlar

statistikasida mehnat resurslarini bandlik muammolari bo'yicha tadqiq qilish ma'lumotlari bazasida olinadigan va XMT tavsiyalariga muvofiq hisoblanadigan ishsizlar umumiy soni hamda umumiy ishsizlik darajasining baholovchi ko'rsatkichlari bilan birga bandlik xizmati joriy statistik ma'lumotlar bo'yicha ro'yxatga olingan ishsizlik darajasi ko'rsatkichi ham hisoblanadi. Ro'yxatga olingan ishsizlik darajasi bandlik xizmati organlarida ro'yxatga olingan ishsizlar sonining iqtisodiy faol aholi soniga nisbati orqali ifodalanadi. Shunisi ravshanki, ro'yxatga olingan ishsizlik darajasi uning umumiy darajasidan bir necha marta past bo'ladi, chunki mamlakat iqtisodiy faol aholisining umumiy sonidagi haqiqiy ishsizlar kam qisminigina ulushini ifodalaydi.

Toshkent viloyatida mehnatga layoqatli aholiga yuklama koeffitsientini o'zgarishi tendensiyasiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, 1000 ta mehnatga layoqatli'larga mehnatga layoqatsiz aholining nisbatida jami mehnatga layoqatsiz aholining, shuningdek, ushbu jarayonning pasayishi sodir bo'layotganligini ta'kidlash mumkin. Viloyat aholisining tarkibida ham mehnatga layoqatli yoshdan kichiklarning pasayishi bilan bir qatorda mehnatga layoqatli yoshdan kattalarning o'sishi kuzatilmoqda. Ya'ni, bir tomondan aholining yosharishi va ikkinchidan esa, mehnatga layoqatli yoshdan kattalar sonini o'sishi, yoki qisman keksayishi davom etmoqda. Buning yaqqol isboti sifatida 2010-2021-yillarda 1000 ta mehnatga layoqatli'larga mehnatga layoqatsiz qishloq aholining sonini 49 kishiga, shu jumladan, mehnatga layoqatli yoshdan kichiklarni 54 kishiga kamaygani holda mehnatga layoqatli yoshdan kattalar soni 5 kishiga ortgan. Avvalambor, mehnatga layoqatli yoshdan kichiklar va kattalar o'rtasidagi nisbatdagi keskin tafovutning saqlanib kelayotganligi, mehnat resurslaridan samarali foydalanishni qisqa muddatli jarayon emasligidan dalolat beradi.

Mamlakatimizda yangi ish o'rinlarini yaratish bugungi kunda barqaror rivojlanishimizning muhim ko'rsatkichlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Albatta, bunday yondashuv murakkab demografik jarayonning davom etishi davrida to'g'ri va oqilona yondashuv hisoblanadi. Chunki, ish bilan bandlik darajasining qanchalik yuqori va muntazam o'sib borishi, shuni ta'kidlab o'tish

kerakki, barqaror rivojlanishning muhim tarkibi hisoblangan ijtimoiy barqarorlikning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham keyingi yillarda ushbu yo'nalishda qator chora-tadbirlarning oshirilishi o'zining ijobiy natijalarini bermoqda. Jumladan bugungi kundagi yangi yaratilayotgan ish o'rinlari va bu boradagi Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev tomonidan chiqarilayotgan qonun va qarorlar fikrimizning yaqqol tasdig'i bo'la oladi. Mehnat bozori rivojlanishi va mamlakat aholisi sonini qay darajada o'zgarayotganligini aniqlashda dinamika qatorlari ya'ni dinamika nisbiy miqdorlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Demak, dinamika so'zi grekcha "dinamikos" so'zidan olingan bo'lib, kuchga tegishli, kuchli degan lug'aviy mazmunga ega. Bu atama harakat holatini, o'sish yoki rivojlanishni anglatadi. Hodisalarning vaqt ichida o'zgarishi statistikada dinamika deb, shu jarayonni ta'riflovchi ko'rsatkichlar qatori esa dinamika qatorlari deb yuritiladi. Dinamika qatorlari ikki unsurdan tarkib topadi: birinchisi- vaqt momentlari yoki davrlar sanasi, ikkinchisi - ularga tegishli ko'rsatkichlar. O'rganilayotgan rivojlanish vaqtining umumiy uzunligini oraliqlarga bo'lib qarajak, har bir kesilish nuqtasi moment (muayyan on, payt, fursat) deb ataladi, bir momentdan ikkinchisigacha o'tgan vaqt oralig'i (yil, kvartal, oy, kun va h.k.) esa davr deb yuritiladi. Hodisa me'yorini muayyan momentga nisbatan belgilajak, u holda uning zaxirasi, ya'ni shu on holatiga bo'lgan miqdori (soni va h.k.) aniqlanadi. Agar hodisa me'yorini ma'lum davr uchun o'lchajak, u holda uning muayyan vaqt oralig'idagi oqimi, ya'ni ushbu davr davomidagi umumiy miqdori (hajmi va h.k.) aniqlanadi. O'rganilayotgan hodisaning vaqt momentlariga yoki davrlarga tegishli ko'rsatkichlari qator darajalari deb ataladi va "U" orqali belgilanadi.

Dinamika qatorlarini tahlil qilish jarayonida bir qator ko'rsatkichlar hisoblanadi: mutlaq qo'shimcha o'sish (yoki kamayish); o'sish (yoki kamayish) koeffitsienti yoki sur'ati; qo'shimcha o'sish (yoki kamayish) koeffitsienti yoki sur'ati (foizda); 1% qo'shimcha o'sishning (yoki kamayishning) mutlaq qiymati.

Yuqorida qayd qilingan ko'rsatkichlarini batafsil ko'rib chiqamiz.

1. Mutlaq qo‘shimcha o‘shish yoki kamayish - har qaysi keyingi davr darajasidan boshlang‘ich yoki o‘zidan oldingi davr darajasini ayirish yo‘li bilan aniqlanadi.

$$\Delta_{i/i-1} = Y_i - Y_{i-1} \quad \Delta_{i/i_0} = Y_i - Y_0 \quad [2.1]$$

2. O‘shish yoki kamayish koeffitsienti yoki sur‘ati (Ko‘.k.) - har qaysi keyingi davr darajasi boshlang‘ich yoki o‘zidan oldingi davr darajasiga nisbatan qancha martaba katta yoki kichik ekanligini yoki qancha foiz tashkil etishini ko‘rsatadi.

$$\begin{aligned} K_{i/i-1} &= Y_i / Y_{i-1}; \\ T_{i/i-1} &= Y_i \cdot 100 / Y_{i-1}; \\ K_{i/i_0} &= Y_i / Y_0; \\ T_{i/i_0} &= Y_i \cdot 100 / Y_0 \quad [2.2] \end{aligned}$$

3. Qo‘shimcha o‘shish (kamayish) sur‘ati (Δ) ham ikki usulda aniqlanishi mumkin. Birinchi usulda har bir keyingi davr darajasidan boshlang‘ich davr darajasi ayirilib, 100 ga ko‘paytiriladi va boshlang‘ich davr darajasiga bo‘linadi.

$$\Delta_{i/i_0} = \frac{\sum (Y_i - Y_0) \cdot 100}{Y_0} \quad [2.3]$$

Ikkinchi usulda har bir keyingi davr darajasidan oldingi davr darajasi ayirilib, 100 ga ko‘paytiriladi va o‘zidan oldingi yil darajasiga bo‘linadi.

$$\Delta_{T_{i/i_0}} = \frac{\sum (Y_i - Y_{i-1}) \cdot 100}{Y_{i-1}} \quad [2.4]$$

1% qo‘shimcha o‘shish (kamayish)ning mutlaq qiymati – mutlaq qo‘shimcha o‘shish qiymati zanjirsimon qo‘shimcha o‘shish sur‘atiga bo‘linadi⁴⁷.

$\Delta_{i/i-1} : \Delta_{T_{i/i-1}}$ Sifat ko‘rsatkichlariga asoslangan dinamika qatorlarini tahlil qilishda, ular qanday shaklda - to‘g‘ri yoki teskari ko‘rinishda tuzilishiga qarab, yuqorida zikr etilgan analitik ko‘rsatkichlar, masalan, o‘shish va qo‘shimcha o‘shish sur‘atlari turlicha mantiqiy mazmunga ega bo‘ladi va bir biriga barobar bo‘lmaydi. Bu erda sifat ko‘rsatkichlari deganda miqdoriy qiymati ob‘ekt (predmet)ning birligiga nisbatan hisoblanadigan hodisa me‘yori tushuniladi. Ular ijtimoiy-

⁴⁷ Soatov N.M., Ayubjonov A. H. Statistika. Darslik. – T.: Abu Ali ibn Sino., 2016 yil.

iqtisodiy faoliyat natijalarini, ya'ni mavjud moddiy, moliyaviy, tabiiy, mehnat resurslaridan foydalanishni sifat jihatidan, samaradorlik nuqtai nazaridan baholash imkonini beradi.

2.15 -jadval

Toshkent viloyatida ish bilan band bo'lgan aholi sonining o'zgarish dinamikasi ⁴⁸ (ming kishi)

Yillar	Ish bilan band bo'lgan aholi soni, (ming kishi)	Mutloq qo'shimcha o'sish, (ming kishi)		O'sish sur'ati, %		Qo'shimcha o'sish sur'ati, %		1% qo'shimcha o'sish (kamayish)ning mutlaq qiymati, (ming kishi)	
		Bazisli	Zanjirli	bazisli	zanjirli	bazisli	zanjirli	$\frac{\Delta_{T+1}}{T+1}$	Yi+1/100
2010	752,1	-	-	-	-	-	-	-	-
2011	784,4	32,3	32,3	104,3	104,3	4,3	4,3	7,521	7,521
2012	817,7	65,6	33,3	108,7	104,2	8,7	4,2	7,844	7,844
2013	843,0	90,9	25,3	112,1	103,1	12,1	3,1	8,177	8,177
2014	1272,4	520,3	429,4	169,2	150,9	69,2	50,9	8,43	8,43
2015	1281,8	529,7	9,4	170,4	100,7	70,4	0,7	12,724	12,724
2016	1287,6	535,5	5,8	171,2	100,5	71,2	0,5	12,818	12,818
2017	1289,6	537,5	2	171,5	100,2	71,5	0,2	12,876	12,876
2018	1227,7	475,6	-61,9	163,2	95,2	63,2	-4,8	12,896	12,896
2019	1232,9	480,8	5,2	163,9	100,4	63,9	0,4	12,277	12,277
2020	1177,2	425,1	-55,7	156,5	95,5	56,5	-4,5	12,329	12,329
2021	1246,9	494,8	69,7	165,8	105,9	65,8	5,9	11,772	11,772

Manba: Statistika agentligining Toshkent viloyati boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

2.15-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki Toshkent viloyatida ish bilan band bo'lgan aholi soni va uning absolyut qo'shimcha o'sishi, o'sish sur'ati, va qo'shimcha o'sish sur'ati to'g'risida 2010-yildan 2021-yilgacha bo'lgan ma'lumotlar keltirilgan. Keltirilgan ma'lumotlar asosida shuni aytish mumkinki 2018-yil va 2020-yillarda ish bilan band bo'lgan aholi soni mos ravishda 4,8 va 4,5 % ga kamayganini ko'rishimiz mumkin. Qolgan yillarda esa o'rtacha 4-5 % ga o'sish kuzatilgan.

Dissertasiyaning avvalgi boblarida Toshkent viloyati aholisining asosiy qatlamlari iqtisodiyotimizning qaysi sohalarida ish bilan band ekanliklari, Toshkent viloyati aholisining milliy tarkibi, iqtisodiy faol va nafaol aholi soni, qolaversa shahar va qishloqlarda ayollar va erkaklar soni to'g'risida batafsil ma'lumotlarga ega bo'ldik. Endilikda O'zbekiston Respublikasi aholisini qolaversa

⁴⁸ Toshkent viloyati statistika boshqarmasining 2000-2021 yil ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Toshkent viloyati aholisining davlat sektori yoki nodavlat sektorida bandlik ulushlarini o'rganamiz. Mamlakatimiz hamda Toshkent viloyatida tug'ilganlar, vafot etganlar, aholining tabiiy harakati va tabiiy o'sish sur'atlari to'g'risida fikr va muloxazalar yuritamiz. Statistika ma'lumotlariga asosan, 2021-yilda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda ish bilan bandlarning jami bandlikdagi ulushi 78,3 % ni tashkil etdi.

2.16-jadval

O'zbekiston Respublikasida ish bilan band aholi sonining iqtisodiyot sektorlari bo'yicha taqsimlanishi

Ko'rsatkichlar		Jami bandlar (ming kishi)	Davlat setorida bandlar (ming kishi)	ulushi, %	Nodavlat setorida bandlar (ming kishi)	ulushi, %
Yillar						
2010		11628,4	2410,2	20,7	9218,2	79,3
2011		11919,1	2369,4	19,9	9549,7	80,1
2012		12223,8	2363,2	19,3	9860,6	80,7
2013		12523,3	2341,1	18,7	10182,2	81,3
2014		12818,4	2324,7	18,1	10493,7	81,9
2015		13058,3	2341,3	17,9	10717	82,1
2016		13298,4	2330,4	17,5	10968	82,5
2017		13520,3	2338,3	17,3	11182	82,7
2018		13273,1	2427	18,3	10846,1	81,7
2019		13541,1	2463,3	18,2	11077,8	81,8
2020		13236,4	2483,1	18,8	10753,3	81,2
2021		13538,9	2530,1	18,7	11008,8	81,3
2021 yil 2010 yilga nisbatan o'zgarishi	(+;-)	1910,5	119,9	-2	1790,6	2
	(%)	116,4	105,0	90,3	119,4	102,5

Manba: O'zbekiston Respublikasi kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi ma'lumotlariga asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Yuqoridagi jadval ma'lumotlariga asosida shuni alohida ta'kidlashimiz mumkinki 2010-yilda O'zbekiston Respublikasida jami bandlar soni 11628,4 ming kishini tashkil etgan bo'lib, bundan 20,7 % (2410,2 ming kishi) davlat sektorida 79,3 % (9218,2 ming kishi) esa nodavlat sektorda band ekanligini ko'rishimiz mumkin. Ushbu ko'rsatkich 2021-yilga kelib Respublika bo'yicha jami ish bilan band aholi sonida davlat sektorida bandlar ulushi 18,7 % ni, nodavlat sektorda esa 81,3 % ni tashkil etganini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. 2021-yilda iqtisodiyotda ish bilan bandlar soni 13538,9 ming kishini tashkil etib 2010-yilga nisbatan 1910,5 ming kishiga yoki 16,4 % ga ko'paygan. Davlat sektorlarida bandlar esa 2530,1 ming kishini tashkil etib, 119,9 ming kishiga yoki 5,0 % ga

ortgan. Nodavlat sektorda bandlar esa 11008,8 ming kishini tashkil etib, 1790,6 ming kishiga yoki 19,4 % ga ortgan. Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki respublikamiz aholisining aksariyat qismi nodavlat sektorlarda o'zining mehnat faoliyatlarini olib borishmoqda. Qo'yida ushbu ma'lumotlarni Respublikamiz hududlarida ya'ni viloyatlarida qanday o'zgarganini davlat va nodavlat sektorlardagi ulushini xam ko'rib chiqamiz.

2.17-jadval

O'zbekiston Respublikasi hududlari bo'yicha ish bilan band aholining iqtisodiyot sektorlari bo'yicha taqsimlanishi (ming kishi)⁴⁹

	2010 yil		2015 yil		2021 yil		2021 yil 2010 yilga nisbatan o'zgarishi			
	davlat sektorida	Nodavlat sektorda	davlat sektorida	Nodavlat sektorda	davlat sektorida	Nodavlat sektorda	Davlat setori bo'yicha		Nodavlat setori bo'yicha	
							(+;-)	(%)	(+;-)	(%)
O'zbekiston Respublikasi	2410,2	9218,2	2341,3	10717	2530,1	11008,8	119,9	105	1790,6	119,4
Qoraqalpog'iston respublikasi	144,6	436,2	139,1	490,9	151,8	550,9	7,2	105	114,7	126,3
Viloyatlar										
Andijon	172,7	939,3	172,9	1098,8	187,9	1076,4	15,2	108,8	137	114,6
Buxoro	146,4	621,7	140,7	683,5	153,4	623,9	7	104,8	2	100,4
Jizzax	82,1	299,5	81	360,4	98,4	452,4	16,3	119,8	153	151,1
Qashqadaryo	202	769,6	188,5	955,4	214,7	987,8	12,7	106,3	218	128,4
Navoiy	156,3	251,6	147,6	273,6	171,7	238,6	15,4	109,9	-13	94,8
Namangan	157,9	657,4	152,8	816	164,1	940,7	6,2	103,9	283	143,1
Samarqand	212,5	1017,4	215,4	1228,5	221,6	1219,7	9,1	104,3	202	119,9
Surxondaryo	177	607,4	169,9	760,9	186	815,9	9	105,1	209	134,3
Sirdaryo	63,3	256,6	65,6	285,3	73,1	261	9,8	115,4	4	101,7
Toshkent v	205,4	950	194,2	1087,6	218,5	1003,6	13,1	106,4	54	105,6
Farg'ona	229	1111,4	227,6	1257,7	248,4	1234,9	19,4	108,5	124	111,1
Xorazm	120,3	486,4	112,5	583,5	127	599,4	6,7	105,6	113	123,2
Toshkent sh	340,1	813,7	333,2	834,9	313,6	1003,6	-26,5	92,2	190	123,3

2.17-jadvalning to'liq ma'lumotlari 2-ildavda keltirilgan. Jadval ma'lumotlari asosida shuni ta'kidlash mumkinki 2021-yilda 2010-yil nisbatan O'zbekiston Respublikasida davlat sektorida bandlar 119,9 ming kishiga yoki 5,0 % o'sgan bo'lsa, nodavlat sektorlarda bandlar 1790,6 ming kishiga yoki 19,4 % ga

⁴⁹ O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzulgan

o‘sgan. Respublikamiz hududlarida davlat sektorlarida bandlarning o‘shishi eng yuqori bo‘lgan viloyat Jizzax viloyati bo‘lib, 16,3 ming kishiga yoki 19,8 % o‘sgan. Eng past ko‘rsatkich esa Toshkent shahriga to‘g‘ri kelib, 26,5 ming kishiga yoki 7,8 % ga kamayganini ko‘rsatadi. Nodavlat sektorlarda bandlik bo‘yicha ham Jizzax viloyati etakchilik qilib, 153 ming kishiga yoki 51,1 % o‘shish kuzatilgan. Eng past ko‘rsatkich Navoiy viloyatiga to‘g‘ri kelib, 13 ming kishiga yoki 5,2 % kamaygan. Ish bilan band aholining Respublikamiz bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkichga ega viloyat Farg‘ona viloyati bo‘lib jami bandlarning 10,96 % i yani 1483,3 ming kishini tashkil etmoqda. Shulardan 248,4 ming kishi 16,7 % davlat sektorlarida 1234,9 ming kishi 83,3 % i nodavlat sektorlarda band ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Eng past ko‘rsatkich Sirdaryo viloyatiga tegishli bo‘lib jami bandlarning 2,5 % i yoki 334,1 ming kishini tashkil etib, bulardan 73,1 ming kishi 21,9% davlat sektorlarida 261,0 ming kishi 78,1 % i nodavlat sektorlarda ish bilan band ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Qolaversa Toshkent viloyati jami bandlarning 9% i 1222,1 ming kishini to‘g‘ri kelib, bulardan 218,5 ming kishi 17,9 % davlat sektorlarida qolgan 1003,6 ming kishi 82,1 % i nodavlat sektorlarda ish bilan band ekanligini ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi.

Mamlakatimizda va uning hududlarida iqtisodiy o‘shishni ta‘minlash maqsadida amalga oshirilayotgan iqtisodiy chora-tadbirlarida tijorat banklari faol ishtirok etish maqsadida, o‘zlarining moliyaviy holatida mavjud bo‘lgan siklik nobarqarorlikni «silliqlash», moliya resurslaridan to‘lik va samarali foydalanish, moliyaviy barqarorlik darajasidan istikbolda maksimal iqtisodiy o‘shish sur‘atiga erishish, pirovard natijasida bank kredit portfelini samarali tartibga solishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilab olish taqozo qilmoqda.

Toshkent viloyatida yangi yaratilayotgan ish o‘rinlarining asosiy qismi qishloq xo‘jaligi sohasiga tegishli bo‘lib, viloyat aholisi samarali bandligini ta‘minlashda o‘ziga xos o‘rni borligidan kelib chiqqan holda, asosiy e‘tibor qishloq xo‘jaligi sohasini rivojlantirishga qaratilayotganligini ta‘kidlash joiz. Bugungi kunda yaratigan yangi ish o‘rinlarining 60,4 foizi qishloq joylarda yaratilgan bo‘lib, ularning uchdan ikki qismi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik hamda

kasanachilikning barcha shakllarini rivojlantirish hisobiga to'g'ri kelsa, qolgan qismi esa, fermer xo'jaliklarida parrandachilik, baliqchilik va asalarichilikni rivojlantirish, ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilma ob'ektlarida, avtomobil yo'llari va temir yo'l qurilishi va rekonstruksiya sohasida, aholi punktlarini obodonlashtirish ishlarida, bozor infratuzilmasi, va boshqa sohalar hisobiga yaratilgan. Toshkent viloyati hududlarida bunday ijobiy natijalarga erishish, avvalambor, davlat tomonidan ular uchun yaratilgan qulay huquqiy, tashkiliy, ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar, turli davlat dasturlari orqali banklar tomonidan berilgan kreditlar hajmining oshganligi, soliq va boshqa amaliy qo'llab-quvvatlash choralari katta ahamiyatga ega ekanligi bilan tavsiflanadi. Toshkent viloyati mehnat bozorini modernizatsiyalash va diversifikatsiya qilish jarayonlarining amalga oshirilishi natijasida kelajakda barcha tarmoqlarda mehnat unumdorligining yuqori darajaga erishilishi ortiqcha mehnat resurslarining mavjud bo'lishiga olib keladi. Shuning uchun ham, Toshkent viloyati mehnat bozorining faoliyatini rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan keng qamrovli chora-tadbirlar tizimi ishlab chiqishni takomillashtirish lozim. Unda quyidagilar o'z aksini topmog'i kerak:

- Toshkent viloyatida kichik yoki yirik korxonalarining filiallarini tashkil etish;
- tumanlar va o'zini-o'zi boshqarish organlarida kambag'allikni qisqartirish va bandlikka ko'maklashish markazlari faoliyatini ya'nada takomillashtirish;
- ish beruvchilar bilan mustahkam aloqalar o'rnatish uchun mehnat resurslari marketingini shakllantirish va takomillashtirish;
- ish beruvchilarni mavjud mehnat resurslari haqida xabardor qilishga oid xizmatlar reklamasini keng yo'lga qo'yish.

Shu nuqtai nazardan ham mehnat resurslari viloyat mehnat bozorining yakuniy natijalari yuqori bo'lishidan manfaatdordirlar. Ta'kidlash joizki, Toshkent viloyati aholisining bandligi qishloq xo'jaligi bilan uzviy bog'liq bo'lib, qishloq ho'jaligida yig'im-terim davrida hosilni tez va sifatli yig'ib olishda qo'shimcha mehnat resurslari jalb etish talab etiladi. Albatta, texnika ta'minoti darajasi yuqori

bo'lgan fermerlar, yig'im-terim jarayonlarida texnika texnologiyalardan foydalansalar kamroq mehnat resurslari jalb etadi. Buning uchun esa har bir fermer xo'jaligi darajasida o'rim-yig'imda texnika xizmatini yoki qo'l mehnatidan foydalanishning iqtisodiy samaradorligi taqqoslanib qulay shakli tanlab olinadi. Bugungi kunda fermer xo'jaliklarida barcha qishloq xo'jalik mahsulotlarini yig'im-terimida, g'allachilikdan tashqari qo'l mehnati keng qo'llanilmoqda. Shuning uchun ham ularda mehnatga bo'lgan ehtiyoj, asosan yig'im-terimda yuqori bo'lib, eng past talab darajasi noyabr-fevral oylariga, o'rtacha talab mart-aprel va barqaror-muntazam talab-vegetasiya davri may-avgust oylariga to'g'ri keladi. Shuning uchun ham fermer xo'jaliklarida oyma-oy, bajariladigan agrotexnik tadbirlar turlari bo'yicha talab etiladigan mutaxassis, bajaradigan ish hajmi va sarf qilinadigan kunlik ish vaqti bo'yicha, biz yuqorida tavsiya qilgan mehnat resurslari marketingi asosida mehnat resurslaridan foydalanish jadvali tuzilishi maqsadga muvofiqdir. Chunki fermer xo'jaliklarida mehnatni tashkil etishda ushbu tadbirni amalga oshirish, birinchidan, mehnatni ilmiy va to'g'ri tashkil etish, ikkinchidan, mehnat resurslaridan samarali foydalanish imkonini beradi, provardida esa fermer xo'jaliklarida agrotexnik tadbirlarni o'z vaqtida, sifatli o'tkazish imkoniyati vujudga keladi, mahsulot etishtirish hosildorligi oshadi, ortiqcha sarf-xarajatlar tejaladi va xo'jalikning samaradorligi oshirish imkoniyati uchun muhim manba yaratiladi. Natijada bu Toshkent viloyati mehnat resurslarining qishloq xo'jaligi sohasida band bo'lganlarning daromadlari oshishiga va doimiy ravishda ish bilan band bo'lishlariga zamin yaratadi.

2-bob bo'yicha xulosa

1. Ma'lumotlarni tahlil qilish natijasida shu ma'lum bo'ladiki, mehnat bozori bo'yicha axborotni jamlash va guruhlash keyingi tahlil uchun boshlang'ich material xizmatini o'taydigan ko'rsatkichlarning ma'lum tizimiga ega bo'lish imkonini beradi. Mehnat bozori o'z amaliy faoliyatida «Statistikaning umumiy nazariyasi» ishlab chiqqan usullardan foydalanadi va natijalarni taxlil qiladi.

2. 2010-2021-yillarda Toshkent viloyati aholisi xar 1000 ta mehnatga layoqatlilarga mehnatga layoqasiz qishloq aholining sonini 49 kishiga, shu jumladan, mehnatga layoqatli yoshdan kichiklarni 54 kishiga kamaygani holda mehnatga layoqatli yoshdan kattalar soni 5 kishiga ortgan. Avvalambor, mehnatga layoqatli yoshdan kichiklar va kattalar o'rtasidagi nisbatdagi keskin tafovutning saqlanib kelayotganligi, mehnat resurslaridan samarali foydalanishni qisqa muddatli jarayon emasligidan dalolat beradi.

3. 2010-2022-yillarda Toshkent viloyati aholisi 406,7 ming kishiga ko'payib, 2023 yil 1 oktyabr holatiga 2992,6 ming kishini tashkil etganligi viloyat aholisining yillar davomida bir maromda o'sib borganligidan dalolat bermoqda. Qolaversa Toshkent viloyati aholisining salmoqli qismlari nodavlat sektorlarida mehnat faoliyatlarini olib borayotganliklarini inobatga olgan holda Toshkent viloyati va uning hududiy birliklarida tadbirkorlik va engil sanoat tarmoqlarini rivojlantirish mehnat unumdorligiga xam ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

4. Mintaqa mehnat bozorida ishsiz va ishga joylashtirishga muhtoj bo'lgan aholini "Axborot texnologiyalari" sohasi tomonidan tashkil etilayotgan raqamli tehnalogiyalar markazlarida tadbirkorlik faoliyati bo'yicha zaruriy dasturiy-ta'minot bazalariga ixtisoslashgan, rejalar asosida kasbga tayyorlov kurslarini tashkil qilish, qolaversa ushbu kurslarda xotin-qizlar ulushini oshirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratishni taqazo etadi;

5. Mamlakatimiz rahbarining 2030-yilgacha mamlakatimizni "Yashil" iqtisodiyotga o'tkazish strategiyasidan kelib chiqqan holda Toshkent viloyati aholisini "yashil" iqtisodiyot va unga o'tish jarayonida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan barcha turdagi to'siqlar va kamchiliklarga bardosh berishlari uchun kerakli vazifalar ishlab chiqish, chinakam moslashuvchan mehnat bozori barpo etish, qolaversa o'tish davrida mintaqa mehnat bozoriga kirib kelishi kutilayotgan yangi kasblarni statistik o'rganish. Mintaqa mehnat bozoridan chiqib ketishi kutilayotgan kasb egalarini "Yashil" iqtisodiyot to'g'risidagi bilimlarini oshirish hamda "yashil" iqtisodiyotga moslashuvchanligini ta'minlash bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

6. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, Toshkent viloyati aholisining ko'p qismi yonlanma ishlarda ishlashni ma'qul ko'rishadi, mehnat bozorining hozirgi holatiga mustaqil rivojlanish davrida mehnat resurslarining o'sishi mehnatda bandlik darajasining o'sishidan yuqori bo'ldi. Natijada iqtisodiy faol aholining yoki mehnat resurslarining iqtisodiyot tarmoqlaridagi mehnatda bandlik darajasi 67-70% ni tashkil etmoqda. Ayni paytda respublikamiz mehnat bozorida ish o'rinlarining ko'payayotgani hamda aholi turmush darajasi sezilarli ravishda o'sayotganidan kelib chiqadigan bo'lsak, bu holatni mehnat bozorida mehnatda bandlik darajasi to'liq hisobga olinmayotgani bilan izohlash mumkin.

7. Respublikamiz hududlarida demografik rivojlanishning asosiy tendensiyasi tug'ilishning ko'payishida namoyon bo'lmoqda. Bu esa aholining yosh guruhlari tarkibiga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Mehnat bozorining hozirgi holatiga statistik manbalar asosida amalga oshirilgan tahlillar mehnatda bandlarning mutlaq miqdori barqaror o'sish tendensiyasiga ega ekanligini, bu holat ularning mehnat resurslariga nisbatida aniq namoyon bo'layotganini va mehnatda bandlarning jami aholi soniga nisbatan o'sish tendensiyasi mavjudligini ko'rsatib turibdi.

III BOB. TOSHKENT VILOYAT MEHNAT BOZORINING ISTIQBOLDAGI KO'RSATKICHLARINI STATISTIK BAHOLASH.

§3.1 Mintaqa mehnat bozori rivojlanishini ekonometrik baholash

Mehnat bozori boshqa bozorlar orasida markaziy o'rinni egallaydi. Bozor ikki asosiy ishtirokchiga asoslanadi: ish beruvchilar va xodimlar. Ularning asosiy farqi ishlab chiqarish vositalariga bo'lgan munosabatidadir. Ishlab chiqarish vositalarining egalari ish beruvchilar, mehnat qurollari yoki mehnat buyumlari bo'lmagan, lekin mehnat qobiliyatiga ega bo'lgan shaxslar esa yollanma ishchilardir. Ular o'z mehnatlarini ma'lum haq evaziga taklif qilishadi va ish beruvchilar unga talab qo'yishadi hamda buning uchun haq to'laydilar. Demak, mehnat bozorida ham, boshqa bozorlardagi kabi ish haqi shaklida talab, taklif va narx mavjud. Mehnat taklifi turli omillarning xususan, ish haqi darajasi, ma'lumot, kasaba uyushmalari himoyasi, soliq tizimi va boshqalarning kombinasiyasi bilan belgilanadi.

Ish kuchiga bo'lgan talab tadbirkorlarning mahsulot ishlab chiqarish va ishlab chiqarishni texnik jihozlash uchun zarur bo'lgan miqdor va sifatdagi yollanma mehnatga bo'lgan ehtiyoji bilan belgilanadi. Iste'mol tovarlari narxlari bevosita ishchi kuchi darajasiga va ish haqiga ta'sir qiladi. Bularning barchasi kapitalning to'lib ketishiga, ishchi kuchiga talab va taklifning o'zgarishiga, ishsizlikning paydo bo'lishiga olib keladi, bu esa ko'pincha xo'jalik yurituvchi sub'ektlar o'rtasidagi munosabatlarni murakkablashtiradi. Shuning uchun mehnat bozorida eng oqilona iqtisodiy munosabatlarni o'rnatishda davlat katta rol o'ynaydi.

Mehnat bozorining hajmi asosan ishchi kuchiga bo'lgan talab bilan belgilanadi. Bu esa o'z navbatida mamlakatdagi umumiy iqtisodiy vaziyatga va iqtisodiy jarayonlarning bosqichiga bevosita bog'liqdir. Iqtisodiy jarayonlar yuksalish holatida bo'lsa, ishchi kuchiga talab ortadi. Shuning uchun mehnat bozori kengayib boradi. Agar ijtimoiy ishlab chiqarish inqiroz yoki tushkunlikni boshdan kechirsa, ishchi kuchiga talab kamayadi va mehnat bozori torayadi.

Mehnat bozorining kengayishi yoki qisqarishi uning tarkibiy qismlari: bandlar va ishsizlar soni o'rtasidagi nisbatning o'zgarishiga olib keladi. Mehnat bozoridagi talab hamda taklif o'rtasidagi nisbat mehnatning bozor bahosida kon'yunkturasiga bog'liq holda namoyon bo'ladi. Mehnat bozori faoliyati muammosi iqtisodchilar tomonidan turlicha izohlanadi. Klassik nazariya nuqtai nazaridan, ishsizlik ish haqining oshishi natijasida yuzaga keladigan o'ziga xos iqtisodiy hodisadir. Ish haqi ancha yuqori darajaga etgan, ya'ni ish izlayotganlarning barchasi topadigan darajadan yuqori bo'lgan sharoitda mehnat bozorida taklifning ko'pligi va natijada ishsizlik yuzaga kelishidir.

Klassik nazariya ishsizlik yoki ishchi kuchi tanqisligi muammolari bozorning o'zini-o'zi tartibga solish orqali hal qilinishini taxmin qiladi. Bu jarayonga davlat aralashuvi keraksiz va zararli hisoblanadi. Ishsizlik, klassik nazariyaga ko'ra, xodimlarning o'zlarining ish haqini oshirishga doimiy intilishlari natijasidir. Mehnat bozoridagi muvozanatga faqat bozor mexanizmi orqali erishiladi. Ya'ni, taklifning ortig'i yalpi talab va yalpi taklifning muvozanatli modellarida bo'lgani kabi, faqat ishchi kuchi narxini pastga "bosishi" kerak. Amalda bu ishsizlik, ish haqi darajasini pasaytirishi mumkinligini anglatadi va bu o'z navbatida bandlik darajasini oshiradi. Shunday qilib, klassik model ishsizlik sharoitida ish haqi kamayishi kerak deb taxmin qiladi. Ammo iqtisodiy amaliyot shuni ko'rsatadiki, nominal ish haqi, qoida tariqasida ishlab chiqarishning pasayishi davrida kamaymaydi. Bunga ishchilar va ular tomonidan o'z manfaatlarini himoya qilish uchun tuzilgan kasaba uyushma tashkilotlari qarshi bo'ladi. Ish beruvchilar ham barqaror ish haqidan manfaatdor, chunki bu ularga ishni yaxshiroq rejalashtirish va xodimlar bilan ziddiyatsiz munosabatlarni saqlash imkonini beradi. Bularning barchasi ish haqini cheklaydi va uning mehnat bozoriga qarab yuqoriga hamda pastga o'zgarishiga yo'l qo'ymaydi. Ammo klassik modelga ko'ra, barqaror ish haqi ishsizlikni keltirib chiqaradi. Iqtisodiyotda ishchi kuchiga bo'lgan talab ish haqining kamayishi bandlikni oshirishga imkon bermaydigan darajaga tushganda yuzaga kelishi mumkin. Bunday holda, ixtiyoriy ishsizlik deb ataladigan jarayon yuzaga keladi. Ishchilar ish haqining

kamaytirilishiga rozi bo'lishmaydi va natijada ishsizlikni afzal ko'radi. Klassik nazariya ishsizlikni jiddiy iqtisodiy muammo deb hisoblamaydi. Ammo iqtisodiy amaliyot bunday pozitsiyaning asossizligini tasdiqlaydi. Keynes ish haqining kamayishi bandlikning oshishiga olib kelishi mumkinligini inkor etmadi. Ammo u bu vositadan ishsizlikni eng yaxshi davo sifatida foydalanishga urinishlarga shubha bilan qaradi.

Birinchidan, Keynes ta'kidladiki, amalda ish haqini kamaytirish juda qiyin, shuning uchun bunday strategiya mehnat bozorini muvozanatlashda ijobiy natijalar berishi deyarli mumkin emas.

Ikkinchidan, ish haqini kamaytirish (hatto buni amalga oshirish mumkin deb hisoblasak ham) haqiqatan ham ishsizlikka qarshi samarali chora bo'lishi mumkinligiga shubhalar mavjud. Gap shundaki, ish haqi kamaytirilsa, korxonalar xarajatlari kamayadi. Bu ko'proq ishchilarni yollashga ehtiyoj tug'diradi. Ammo shu bilan birga, ish haqi olib, ishlab chiqarilgan mahsulot va xizmatlarni sotib oluvchilarning xarid qobiliyati pasayadi. Demak, iste'mol talabiga ikki qarama-qarshi omil ta'sir ko'rsatadi. Talab qisman ko'proq odamlar ish bilan ta'minlanganligi sababli oshadi va qisman kamayadi, chunki har birining xarid qobiliyati ish haqining pasayishi bilan kamayadi.

Keynes nazariyasining asosiy xulosasi shundan iboratki, bozor iqtisodiyotida aholining to'liq bandligini kafolatlaydigan bunday mexanizm mavjud emas. Ishsizlikning sezilarli darajasi va inflyatsiyaning sezilarli sur'atlari bilan yalpi talab hamda yalpi taklif o'rtasidagi muvozanatga erishish nuqtai nazaridan iqtisodiyotni muvozanatlash mumkinligi ta'kidlanadi. Mehnat bozorida muvozanatga erishish va mehnatga layoqatli aholining to'liq bandligiga erishish uchun davlatning iqtisodiy jarayonlarga tizimli aralashuvi zarur.

Agar ishsizlik tabiiy darajadan oshmasa, davlat mehnat bozoriga aralashmasligi kerak. Aks holda, stagflyatsiya rivojlana boshlaydi, ya'ni ishsizlik va inflyatsiyaning bir vaqtning o'zida o'sishi. Monetaristik nazariyaga ko'ra, har qanday inqirozdan chiqish yo'li qat'iy moliyaviy-kredit siyosati amalga oshirilgan taqdirdagina mumkin. Bunda davlatning roli ham hisobga olinadi. Biroq, u faqat

makroiqtisodiy tartibga solishga, shu jumladan mehnat bozoriga soliq va pul mexanizmi yordamida tegishli. Mehnat bozori bir xil emas. U bandlik muammosi uchun turli talablarni shakllantiradigan ko‘plab sektorlar va ish joylaridan iborat.

Mintaqaga qarab turli xil xususan, kasb toifasi, malaka va ta’lim darajasiga ixtisoslashgan mehnat bozorlari mavjud. Shu ma’noda, Toshkent viloyatida mehnat bozori samaradorligini undagi bandlar sonini oshishini e’tiborga olgan holda 1-ssenariy bo‘yicha yuqorida ta’kidlab o‘tilgan fikr-mulohazalardan foydalanib, viloyatda iqtisodiyotda bandlar soni – Y ni natijaviy omil sifatida o‘zgarishiga ta’sir etuvchi yalpi hududiy mahsulot hajmi – X_1 , ishsizlik darajasi- X_2 , viloyatdagi korxonalar soni – X_3 , aholi jon boshiga real daromadlar – X_4 va o‘rtacha nominal hisoblangan oylik – X_5 omillari tanlab olinib dastlab ularning bog‘lanish koeffitsienti aniqlanadi (3.5-jadval).

Izox: Mintaqa mehnat bozori rivojlanishini ekonometrik tahlili uchun ishlab chiqilgan quyidagi 3.5, 3.6, 3.7, 3.8 jadvallarning hisob-kitoblari uchun foydalanilgan empirik ma’lumotlar 3-ilovada keltirilgan.

3.5-jadval

1-ssenariy bo‘yicha Toshkent viloyatida mehnat bozori samaradorligi o‘zgarishiga ta’sir etuvchi omillar o‘rtasidagi korrelyatsiya koeffitsienti

	Y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5
Y	1					
X_1	0,885325	1				
X_2	0,91434	0,695917	1			
X_3	0,780487	0,787384	0,7319	1		
X_4	0,791416	0,986938	0,70085	0,690457	1	
X_5	0,790036	0,596833	0,71002	0,78761	0,580011	1

Jadval qiymatlariga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, Natijaviy Y - omilga nisbatan ishsizlik darajasi- X_2 ($r_{Y,X_2}=0,91434$) va viloyat yalpi hududiy mahsulot hajmi – X_1 ($r_{Y,X_1}=0,885325$) kuchli zichlikda, viloyatdagi korxonalar soni – X_3 ($r_{Y,X_3}=0,780487$), aholi jon boshiga real daromadlar – X_4 ($r_{Y,X_4}=0,791416$) va o‘rtacha nominal hisoblangan oylik – X_5 ($r_{Y,X_5}=0,790036$) o‘rtachadan kuchli

zichlikda bogʻlangan boʻlib, tanlangan omillar oʻrtasida $r_{x_1,x_2} < 0,8$ shartga koʻra multikoleniarlik mavjud emasligidan kuzatilayotgan bogʻliqlik oʻrtasida regressiya tenglamasini aniqlashni EViews dasturi orqali davom ettirish mumkin. Tanlab olingan omillar oʻlchov birliklari turlicha boʻlganligi bois, omil koʻrsatkichlarini logarifmlab chiziqsiz tenglamani hosil qilish bilan birga uni sifat mezonlari asosida tekshiriladi (3.6 jadval).

3.6-jadval

1-senariy boʻyicha Toshkent viloyatida mehnat bozori samaradorligi oʻzgarishiga taʼsir etuvchi omillar oʻrtasidagi regressiya tenglamasi natijalari

Dependent Variable: LNY

Method: Least Squares

Date: 11/25/22 Time: 20:47

Sample: 2000 2021

Included observations: 22

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LN1	0.155714	0.046463	3.351355	0.0161
LN2	-0.014672	0.005098	-2.877599	0.0366
LN3	0.038714	0.013242	2.923577	0.0424
LN4	0.044139	0.018365	2.403431	0.0463
LN5	0.177632	0.068855	2.579798	0.0150
C	5.717162	0.341721	16.73049	0.0000
			$t_{jad}=2,119905299$	
R-squared	0.985935	Mean dependent var		7.020845
Adjusted R-squared	0.981540	S.D. dependent var		0.122287
S.E. of regression	0.016615	Akaike info criterion		-5.130020
Sum squared resid	0.004417	Schwarz criterion		-4.832463
Log likelihood	62.43022	Hannan-Quinn criter.		-5.059924
F-statistic	224.3144	Durbin-Watson stat		1.883188
Prob(F-statistic)	0.000000		$F_{jad}=0,3505808$	

Jadval maʼlumotlarida keltirilgan koeffitsientlar qiymatlaridan kelib chiqqan holda quyidagi tenglmani hosil qilinadi:

$$\ln Y_1 = 0.16 \ln X_1 - 0.01467 \ln X_2 + 0.04 X_3 + 0.04 \ln X_4 + 0.18 \ln X_5 + 5.72 \quad (3.5)$$

Aniqlangan 3.5 regressiya tenglamasi parametrlarini t-Statistic mezonlari bo'yicha ahamiyatliligiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, $\alpha=0,05$ va $df=16$ bo'lgan holda $t_{Jad}=2,119905299$ ga tengligidan $t_{his}>t_{Jad}$ shart qanoatlantirilgani uchun barcha parametrlar ahamiyatliligi kelib chiqadi. Logorifm hossalardan kelib chiqqan holda va hisob-kitob jarayonlarini osonlashtirish hamda natijalar aniqligiga erishish uchun yuqorida hosil qilingan 3.5-regressiya tenglamasini potensirlab olinadi va unga ko'ra quyidagi tenglama hosil qilinadi:

$$Y = \frac{X1^{0.16} * X3^{0.04} * X4^{0.04} * X5^{0.18} * e^{5.72}}{X2^{0.01467}} \quad (3.5^*)$$

Hosil qilingan 3.5*-regressiya tenglamasini haqiqatdan ahamiyatliligini $\alpha=0,05$ va $k1=16$; $k2=5$ bo'lganda $F_{Jad}=0,3505808$ ga tengligini e'tiborga olgan holda hisoblangan Fisher qiymati $F_{his}=224,3$ tengligidan $F_{Jad}<F_{his}$ shartga binoan 3.5*-regressiya tenglamasining ahamiyatliligi hamda $DW=1,88$ teng bo'lganligi bois, avtokorrelyatsiya mavjud emasligidan tenglamaning ishonchli va adekvatligi kelib chiqadi.

3.5*-regressiya tenglamasiga iqtisodiy jihatdan izoh beradigan bo'lsak, uni quyidagicha talqin qilish mumkin: Agar aniqlangan 3.5*-regressiya tenglamasi bo'yicha yalpi hududiy mahsulot hajmi va o'rtacha nominal hisoblangan oylik ish haqini 1,0 %ga oshirilsa, u holda natijaviy omil sifatida tanlab olingan Toshkent viloyatdagi iqtisodiyotda bandlar soni qo'shimcha mos ravishda 0,02 va 2,2 ming nafarga oshishi viloyatdagi korxonalar soni hamda aholi jon boshiga real daromadlarni 1,0 %ga oshirilsa 0.01 %ga qo'shimcha o'sishi aniqlandi.

Ammo, hozirgi kuzatilayotgan davrda Toshkent viloyatida ishsizlar sonini 1,0 %ga ko'payishi iqtisodiyotda bandlar sonini 2,2 ming kishiga kamaytirishi mumkinligini ham ta'kidlab o'tish lozim. Olingan natijalar bo'yicha xulosa qiladigan bo'lsak, hozirgi kunda Toshkent viloyati hokimligi tomonidan viloyatda yangi ish o'rinlarini yaratish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini qo'llab quvvatlash chora-tadbirlarini qayta ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Ishsizlikning tarqalishi bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish mehnat bozorini zudlik bilan isloh qilishni va mehnatni qo'llash uchun qulay shart-

sharoitlarni yaratish, rag'batlantirish choralarini faollashtirish orqali mehnat salohiyatini maksimal darajada ro'yobga chiqarish bo'yicha strategik maqsadlarga erishishda samarali bandlik uchun tegishli vazifalarni ishlab chiqishni talab qiladi. Bunda avvalambor, bandlik sohasidagi davlat siyosati tizimli bo'lishi, ijtimoiy va mehnat munosabatlari sub'ektlarining har birining maqsadlariga erishishga qaratilgan bo'lishi kerak. Xususan:

- davlat uchun: iqtisodiy o'sishni ta'minlash va raqobatbardoshlikni mustahkamlash, umumiy farovonlikni oshirish hamda aholining daromad darajasi bo'yicha tabaqalanishini kamaytirish, ishchi kuchini oqilona taqsimlash (tarmoq, hududiy va malaka) va mehnat sohasini belgilash;

- ish beruvchilar uchun: iqtisodiy faoliyat samaradorligini ta'minlash va mehnat unumdorligini oshirish, sifatli ish o'rinlarini yaratish;

- xodimlar uchun: ish uchun munosib haq olish, kasbiy ko'nikmalarni maksimal darajada amalga oshirish, kamsitishning yo'qligi (yoshi, jinsi, kasbiy va boshqalar), to'g'ri mehnat sharoitlari, samarali ijtimoiy himoya tizimi va o'z-o'zini ish bilan ta'minlash uchun qulay sharoitlar yaratishdan iborat bo'lishi lozim. Ushbu maqsadlarga erishish uchun ishchi kuchining sifat xususiyatlarini yaxshilash, ish o'rinlari taklifini miqdoriy va sifat jihatidan oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni faollashtirish birinchi navbatdagi vazifa hisoblanadi. Bunda albatta, viloyatda ishsizlikni kamaytirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Bu borada mehnat bozorining o'ziga xosligi, uning boshqa bozorlardan farqini keltirib o'tish lozim. O'z mazmuniga ko'ra mehnat bozori uch qismdan iborat:

1. Potensial, ya'ni mehnatning o'zi shakllanadigan soha (uy va shaxsiy uy ishlarida band bo'lgan shaxslar; sirtqi bo'limda o'qiyotgan talabalar va litsey o'quvchilari; harbiy xizmatchilar; fermerlar; tadbirkorlar va boshqa mehnatga layoqatli aholi).

2. Aylanma, ya'ni ishchi kuchini sotib olish va sotish sohasi (o'z ish kuchi sotuvchisi amalda ishsiz bo'lgan holda ish izlab korxonalar o'rtasida harakat qiladi: friksion, tarkibiy va siklik ishsizlikda bo'lgan shaxslar; safdan bo'shatilgan

harbiy xizmatchilar: armiya va dengiz floti, ish qidirayotgan nafaqaxo‘rlar, qayta tayyorlash, malaka oshirish va jamoat ishlarida o‘tayotgan shaxslar).

3. Korxonalar ichidagi (ishchilarni qisqartirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va kengaytirish, yangi qurilish, korxonalar ishining o‘zgaruvchanlik koeffitsientini oshirish, ish joylariga ko‘chishlar tufayli bo‘sh ish o‘rinlari tufayli bevosita korxonalarda harakatlanuvchi shaxslar). mehnat bozorining mazmuniga ko‘ra farqlanishini e‘tiborga olgan holda Toshkent viloyati mehnat bozori o‘zgarishi va rivojlanishining ekonometrik baholash uchun 2-ssenariy bo‘yicha viloyatdagi ishsizlik darajasi – Y ga ta‘sir etuvchi korxonalar soni – X_3 , aholi jon boshiga real daromadlar – X_4 , o‘rtacha nominal hisoblangan oylik ish haqi- X_5 va iqtisodiyotda band aholining jon boshiga yalpi hududiy mahsulot hajmi – X_6 omillari tanlab olindi. Dastlab ushbu omillar o‘rtasida korrelyatsion bog‘lanish darajasini aniqlab olamiz (3.7-jadval).

3.7-jadval

2-ssenariy bo‘yicha Toshkent viloyatida mehnat bozori samaradorligi o‘zgarishiga ta‘sir etuvchi omillar o‘rtasidagi korrelyatsiya koeffitsienti

	Y	X_3	X_4	X_5	X_6
Y	1				
X_3	0,928982	1			
X_4	0,891295	0,687302	1		
X_5	0,908534	0,584386	0,773596	1	
X_6	0,878841	0,660722	0,743851	0,679389	1

Jadval qiymatlariga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, viloyatdagi ishsizlik darajasiga nisbatan korxonalar soni – X_3 ($r_{Y,X_3}=0,928982$), aholi jon boshiga real daromadlar – X_4 ($r_{Y,X_4}=0,891295$) o‘rtacha nominal hisoblangan oylik ish haqi- X_5 ($r_{Y,X_5}=0,908534$) va iqtisodiyotda band aholining jon boshiga yalpi hududiy mahsulot hajmi – X_6 ($r_{Y,X_6}=0,878841$) omillari kuchli zichlikda to‘g‘ri bog‘langan

bo‘lib, omillar o‘rtasida $r_{x_1, x_2} < 0,8$ shartga ko‘ra multikoleniarlik mavjud emasligidan jarayonni davom ettirishimiz mumkin.

Buning uchun birinchi navbatda, tanlab olingan omillar o‘lchov birliklari turlicha bo‘lganligi bois, omil ko‘rsatkichlarini logorifmlab chiziqsiz tenglamani hosil qilish bilan birga uni sifat mezonlari asosida tekshiriladi. Unga ko‘ra, kuzatilayotgan bog‘liqlik o‘rtasida regressiya tenglamasini aniqlashni EViews dasturi orqali davom ettirish mumkin (3.8-jadval).

3.8-jadval

2-ssenariy bo‘yicha Toshkent viloyatida mehnat bozori samaradorligi o‘zgarishiga ta’sir etuvchi omillar o‘rtasidagi regressiya tenglamasi natijalari

Dependent Variable: LNY

Method: Least Squares

Date: 11/25/22 Time: 00:05

Sample: 2000 2021

Included observations: 22

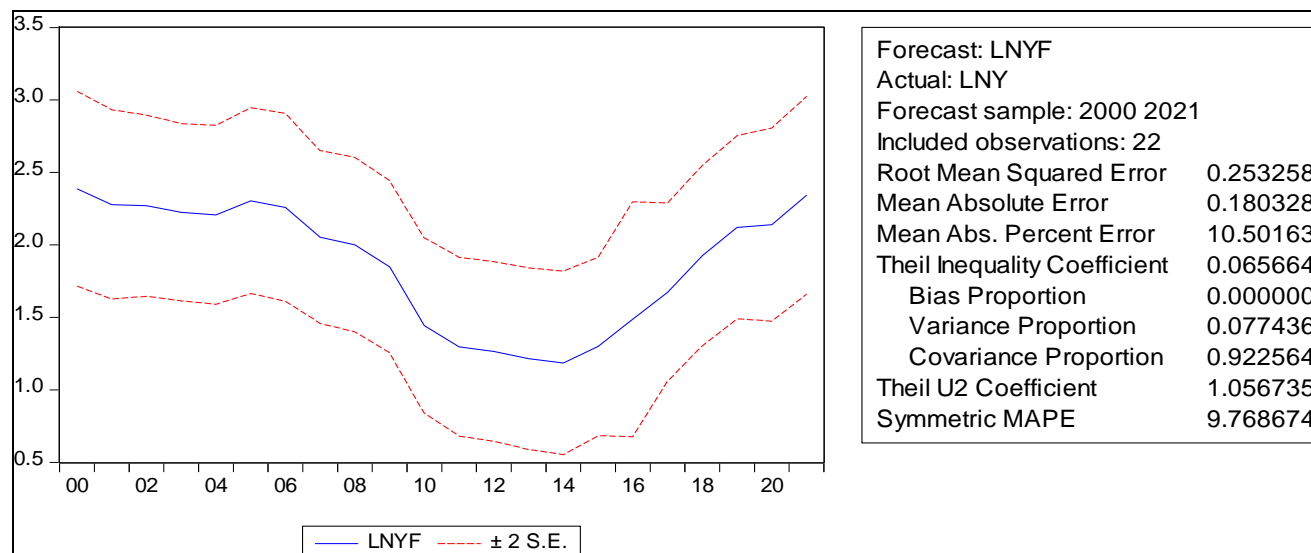
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LN3	-1.166770	0.990427	-1.178047	0.0542
LN4	-0.498439	0.151994	-3.279330	0.0044
LN5	2.067970	0.672634	3.0744357	0.0025
LN6	-0.437632	1.018315	-0.429761	0.0313
C	0.117084	5.223590	0.243288	0.0107
			$t_{jad}=2,109815578$	
R-squared	0.733180	Mean dependent var		1.873683
Adjusted R-squared	0.670398	S.D. dependent var		0.501829
S.E. of regression	0.288105	Akaike info criterion		0.545732
Sum squared resid	1.411076	Schwarz criterion		0.793697
Log likelihood	-1.003056	Hannan-Quinn criter.		0.604145
F-statistic	11.67831	Durbin-Watson stat		1.878652
Prob(F-statistic)	0.000096	$F_{jad}=0,33730133$		

Hisob-kitob natijalari bo‘yicha jadvalda keltirilgan koeffitsientlar qiymatlaridan kelib chiqqan holda quyidagi tenglmani hosil qilinadi:

$$\ln Y = -1.17 \ln X_3 - 0.5 \ln X_4 + 2.068 \ln X_5 - 0.44 \ln X_6 + 0,12 \quad (3.6)$$

Aniqlangan 3.6-regressiya tenglamasi parametrlarini t-Statistic mezonlari bo‘yicha ahamiyatlilikiga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, $\alpha=0,05$ va $df=17$ bo‘lgan holda $t_{jad}=2,1098$ ga tengligidan aholi jon boshiga real daromadlar – X_4 ($t_{X_4}=|$

$3.279 > t_{Jad}=2,1098$) o'rtacha nominal hisoblangan oylik ish haqi- X_5 ($t_{X_5}=3.0744357 > t_{Jad}=2,1098$) parametrlari ahamiyatli bo'lib, qolgan parametrlarning ahamiyatligini retrospektiv sifat mezonlari MAPE va TIC bilan tekshirish talab etiladi (3.1-rasm).

3.1-rasm. 3.6-regressiya parametrlarini retrospektiv sifat mezonlari natijasi

3.1-rasmda keltirilgan ma'lumotlarga asosan ta'kidlash mumkinki, $MAPE=10,5$ bo'lib, bu o'z navbatida $MAPE=10,5 < 20\%$ prognoz aniqligi yuqori va $TIC=0,07 < 1$ koeffitsient shunchalik nolga intilishidan 3.6-regressiya tenglamasi parametrlarining barchasini ahamiyatligi kelib chiqadi. Logorifm qoidalariga va hisob-kitob jarayonlarini osonlashtirish hamda natijalar aniqligiga erishish uchun yuqorida hosil qilingan 3.6-regressiya tenglamasini potensirlab olinadi va unga

ko'ra quyidagi tenglama hosil qilinadi:
$$Y = \frac{X_5^{2.068} * e^{0.12}}{X_3^{1.17} * X_4^{0.5} * X_6^{0.44}}$$
 (3.6*)

Hosil qilingan 3.6*-regressiya tenglamasini haqiqatdan ahamiyatligini $\alpha=0,05$ va $k_1=17$; $k_2=4$ bo'lganda $F_{Jad}=0,33730$ ga tengligini e'tiborga olgan holda hisoblangan Fisher qiymati $F_{his}=11.68$ tengligidan $F_{Jad} < F_{his}$ shartga binoan 3.6*-regressiya tenglamasining ahamiyatligi hamda $DW=1,88$ teng bo'lganligi bois, avtokorrelyatsiya mavjud emasligidan tenglamaning ishonchli va adekvatligi kelib chiqadi.

Aniqlangan 3.6*-regressiya tenglamasiga iqtisodiy izoh beradigan bo'lsak, korxonalar sonini, aholi jon boshiga real daromadlarni va O'rtacha nominal hisoblangan oylik ish haqini 1,0 foizga oshirilsa, Toshkent viloyatidagi ishsizlik darajasi mos ravishda 0,1 foizga, 0,02 foiz va 0,01 foizga qo'shimcha qisqartirish mumkinligi aniqlandi. Bundan ko'rinadiki viloyatda birinchi masala sifatida yangi ishlab chiqarish ob'ektlarini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Shunday qilib, Toshkent viloyati mehnat bozori ishsizlikning sezilarli darajada saqlanib qolishi, yashirin ishsizlik bilan tavsiflanadi, bu uzoq vaqt ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatning murakkablashishi davomida hal etilmagan ko'plab muammolar va qarama-qarshiliklar natijasidir. Umuman olganda, Toshkent viloyati mehnat bozorining zamonaviy modeli quyidagi kamchiliklar bilan tavsiflanadi:

- mehnat munosabatlarini haddan tashqari tartibga solishdan kelib chiqqan bandlik sohasining qattiqligi;

- bandlik siyosati va mehnatga haq to'lashni davlat tomonidan tartibga solishning iqtisodiy, ijtimoiy, moliyaviy, tarmoq, hududiy, investitsiya, kredit siyosatiga mos kelmasligi;

- bandlik sohasini tartibga solishda faol yondashuvning yo'qligi, bu allaqachon shakllangan muammolar va mavjud tahdidlarga ko'pincha o'z vaqtida javob bermaslikda, ularning oldini olishga qaratilgan tegishli choralar ko'rilmaganda namoyon bo'ladi;

- mehnat bozorining ta'lim xizmatlari bozoriga nomuvofiqligi, bu esa ishchi kuchiga talab va taklifning miqdoriy hamda kasbiy-malakaviy nomutanosibligining kuchayishiga va yoshlarning ishsizligi muammosining keskinlashuviga olib keladi;

- yangi sifatli ish o'rinlarini yaratish hamda yoshlar va yuqori malakali ishchi kuchini jalb etishga ko'maklashuvchi iqtisodiy mexanizmlardan past darajada foydalanish;

- samarali bandlikni ta'minlash uchun samarali rag'batlantirish mavjud bo'lmaganda, ishsizlarning qaram munosabatlarini qo'llab-quvvatlashga davlat siyosatining e'tibori;

- ixtisoslashtirilgan davlat dasturlari samaradorligining pastligi, me'yoriy-huquqiy hujjatlarning eskirganligi va nomuvofiqligi, qoidalarining xalqaro standartlarga etarli darajada moslashtirilmaganligi, mehnat munosabatlari sohasidagi qonun hujjatlariga rioya etilishini ta'minlashning samarali mexanizmining mavjud emasligidan iborat bo'lgan mehnat qonunchiligining nomukammalligi.

O'zbekiston Respublikasida ishsizlikni kamaytirish bo'yicha davlatning faol chora-tadbirlari bir qator vazifalarni bajarishga qaratilgan bo'lishi kerak. Xususan: ichki mehnat bozoridagi inqirozli hodisalarni bartaraf etish va samarali bandlikni ta'minlashga qaratilgan uzoq muddatli dasturni ishlab chiqish va qabul qilish. Bunda Vazirlar Mahkamasining belgilangan dasturini ishlab chiqish uchun idoralararo ishchi guruhini tuzish zarur bo'lib, Dastur ishsizlik, ayniqsa, yashirin ishsizlik darajasini pasaytirish, deklarasiya qilinmagan bandlikni qisqartirish, munosib mehnat konsepsiyasini amalga oshirish, ishsiz yoshlarni ish bilan ta'minlash, ishsizlik darajasini oshirish ishsizlar va mehnatga layoqatsiz aholi toifalarini ijtimoiy himoya qilish kabi ustuvor vazifalarni amalga oshirish orqali mehnat bozoridagi keskinlikni bosqichma-bosqich pasaytirishga erishadi.

Shuningdek, Dasturda belgilangan chora-tadbirlar davlat va bozorni tartibga solish vositalarining mutanosib kombinasiyasiga asoslanishi va ularni amalga oshirishning maqsadli ko'rsatkichlarini (kutilayotgan natijalarni) ta'minlashi kerak, bu esa davriy monitoring va bosqichma-bosqich baholash jarayonida uni amalga oshirish samaradorligini o'lchash imkonini beradi. Ishchi kuchiga bo'lgan talab va uning taklifi o'rtasidagi maksimal muvofiqlikni ta'minlash muammosini hal qilish sifatli ish o'rinlarini yaratish masalasini dolzarblashtiradi. Shu sababli, O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya hamda O'zbekiston Respublikasi kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirliklari tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar kursi yuqori texnologiyali sanoatni rivojlantirish va mahalliy iqtisodiyotning an'anaviy tarmoqlaridagi korxonalar faoliyatini innovasion texnologiyalar asosida yangilash zarurligini hisobga olishi kerak.

§3.2. Mintaqada mehnat bozorini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari

Toshkent viloyati mehnat bozorini tahlil qilish hamda tadqiq etish natijalari to‘g‘risidagi ma‘lumotlar manbaini shakllantirish aholini samarali mehnat faoliyati bilan bandlik sohasidagi ilmiy ishlanmalar, yangi uslubiy qarashlar hamda mehnat bozori ko‘rsatkichlarining turli tizimlari to‘g‘risida axborot to‘plash jarayoni nazarda tutiladi. Axborot tizimidagi yana bir muhim vazifa mehnat resurslari va ishchi kuchi bozorini tahlil qilish, ilmiy asoslangan tartibga solish va prognozlashning xalqaro tajribalari to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni yig‘ishdir. Bu erda rivojlangan davlatlar amaliyoti va mamlakatimizda qo‘llanadigan hisoblash metodlarining taqqoslanishi va bu boradagi tushunchalarning bir xil bo‘lishi muhimdir. Rivojlangan davlatlar tajribasidan shu ma‘lum bo‘ladiki, aholining ish bilan bandligi va ishsizlik to‘g‘risidagi ma‘lumotlarning birlamchi manbai uy xo‘jaliklarini tanlanma kuzatish va “Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik” vazirligi qoshidagi bandlikka ko‘maklashish markazlari tomonidan beriladigan ma‘lumotlardir.

Toshkent viloyati mehnat bozorini rivojlanishida inson omili, uning sifat darajasi muhim ahamiyat kasb etadi. Viloyat bu borada juda katta imkoniyat va salohiyatga ega bo‘lib, bugungi kunda undan etarli darajada foydalanilmayapti. Bu esa, o‘z navbatida, kelajakda Toshkent viloyatida sezilarli iqtisodiy yo‘qotishlarga olib kelish xavfini tug‘diradi. Mintaqada inson omili sifatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmui viloyatning uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o‘shishini ta‘minlashda muhim manbalardan biri hisoblanadi. Bu esa o‘z navbatida, ta‘lim va uning sifatiga bog‘liqdir. Viloyatda sifatli ta‘lim jarayonini tashkil etishda hamda buning natijasida yuqori mehnat unumdorligini ta‘minlash maqsadida quyidagi masalalarga alohida e‘tibor qaratish maqsadga muvofiq. Viloyat aholisining ta‘lim bilan qamrab olish darajasi katta ahamiyatga ega bo‘lib, ayniqsa maktabgacha va oliy ta‘lim tizimida ushbu ko‘rsatkichlar juda katta ahamiyat kasb etadi. Ma‘lumki, aynan maktabgacha ta‘lim tizimi kelajakdagi mehnat resurslarining turli kasbiy ko‘nikmalarni egallashi hamda ularning sifatini

oshishiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir etib, mehnat unumdorligi darajasini o‘shirishga olib keladi. Bundan tashqari, maktabgacha ta’lim qamrovini oshirish natijasida ayollar bandligining oshishiga ham sharoit yaratiladi. Shuningdek, ta’lim qamrovini oshirishda xususiy maktabgacha ta’lim muassasalari tizimini shakllantirish masalasi aholining ushbu ta’lim turiga bo‘lgan ehtiyojlarining ma’lum bir qismini qondirishga xizmat qiladi. Shu sababdan, Toshkent viloyatida maktabgacha ta’lim qamrovi hamda uning moddiy-texnik ta’minlanganlik darajasini oshirish o‘rta muddatli istiqbolda amalga oshirilishi zarur bo‘lgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Hususiy sektorni kadrlar tayyorlash tizimi bilan kooperasion jarayonga jalb etish bugungi kunda viloyat miqyosida etarlicha o‘zini oqlay olmayapti. Shuning uchun, ushbu yo‘nalishda mahalliy xokimiyat va biznes vakillari bilan hamkorlikda klaster tizimini yaratishni, yanada kengaytirishni va jadallashtirishni talab etadi.

3.1-jadval

Toshkent viloyati aholisini ta’lim bilan qamrab olish to‘g‘risida ma’lumot

Yillar	Toshkent viloyati doimiy aholi soni (ming kishi)	Maktabgacha ta’lim tashkilotlari soni (dona)	Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilar soni (kishi)	Umumta’lim muassasalar soni (dona)	Umumta’lim muassasalarda tahsil olayotgan o‘quvchilar soni (kishi)	Oliy ta’lim muassasalari soni (dona)	Oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotganlar soni (kishi)
2010	2585,9	459	50502	891	409711	2	12290
2011	2644,4	457	52206	886	391767	2	11963
2012	2671,0	454	53587	884	379823	2	10376
2013	2695,7	456	56087	879	373535	2	9119
2014	2725,9	450	60310	877	370567	1	8255
2015	2758,3	440	62714	877	373566	1	7350
2016	2794,1	440	64049	871	383275	1	7191
2017	2829,3	452	67494	870	398103	3	7286
2018	2861,2	517	72335	872	430574	5	8089
2019	2898,5	569	84216	892	478988	5	14882
2020	2941,9	688	86313	894	510778	8	20914
2021	2975,9	607	112688	897	517837	8	28509

Manba: Statistika agentli Toshkent viloyat boshqarmasi ma’lumotlari asosida tuzilgan.

3.1-jadvalda keltirilgan ma’lumotlar asosida shuni ta’kidlash mumkinki, Toshkent viloyatida 2010-yilda xar 1000 kishi nisbatan maktabgacha ta’lim

muassasalari soni 0,17 ‰ ni tashkil etgan bo'lsa, 2021-yilda 0,21‰ ni tashkil etgan. Maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyalanuvchilar soni esa mos ravishda 2010-yilda 1,95% ni 2021-yilda esa 3,78 % ni tashkil etgan. Bu o'z navbatida viloyat aholisining maktabgacha ta'lim muassasalari xizmatlaridan foydalanish darajasi ortganligini bildiradi. Viloyatdagi umumta'lim muassasalari esa 2010 yilda xar 1000 kishigan nisbatan 0,35‰ ni tashkil etgan bo'lsa 2021-yilda 0,30 ‰ ni tashkil etganini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. E'tiborli jihati shundan iboratki 2010-yilda Toshkent viloyatida 2 dona oliy ta'lim muassasi bo'lgan bo'lsa, 2021-yilga kelib ta'lim muassasalari soni 8 taga etgan.

Toshkent viloyatida sifatli ish o'rinlarini yaratishda viloyat iqtisodiyotining soha va tarmoqlarini yanada rivojlantirish asos bo'lib xizmat qiladi. Jahon tajribasidan ma'lumki, sifatli ish o'rinlarining aksariyat qismi sanoatda yaratiladi. Uzoq muddatli istiqbolda sanoatning metallurgiya, mashinasozlik, qurilish materiallari sanoati, engil sanoat, oziq-ovqat sanoati, farmasevtika sanoati tarmoqlarida istiqbolli loyiha va chora-tadbirlarni amalga oshirish mintaqada barqaror yangi ish o'rinlarini tashkil etishga zamin yaratib, kelajakda bandlik darajasining barqaror oshishini ta'minlaydi. Shuningdek, yangi ish o'rinlarining doimiyligini saqlash ham yaqin va uzoq muddatli istiqbolda dolzarb vazifalardan biri bo'lib qoladi. Mehnat va bandlik sohasida ijtimoiy hamkorlik, institutsional muhit va mehnat bozori infratuzilmasini yanada rivojlantirish mehnat bozoridagi munosabatlarni yaxshilashga olib keladi. Turli bo'g'indagi davlat organlari, ish beruvchilar va infratuzilma ob'ektlari o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish hududiy mehnat bozoridagi muammolarni echishda barcha ijtimoiy hamkorlarning shakllantirilishi lozim bo'lgan mehnat bozori klasterida faol ishtirokini ta'minlash imkoniyatini yaratadi. Bundan tashqari, hududiy mehnat bozorida yagona axborot almashinuvini yo'lga qo'yish ish beruvchilar va ish izlovchilar uchun ish topish jarayonini tezlatishga imkon beradi⁵⁰.

---

⁵⁰ Bazarova Gulnora Gulamovna-Andijon mashinasozlik instituti Gumanitar fanlar kafedrasida dotsenti. "Hududiy mehnat bozorini rivojlantirishning klaster shaklini yaratish" Iqtisodiyot va ta'lim / 2021 № 1

Ma'lumotlarni tahlil qilish natijasida shu ma'lum bo'ladiki, axborot bazasi sifatida hududdagi mehnatga layoqatli aholining ish bilan bandligi taklif etilgan bandlik sektorlarida 2010-2022-yillardagi statistik hisobotlar va bandlik idoralari ma'lumotlari, o'tkazilgan aniq sosiologik tadqiqotlar natijalari, respublika xo'jaliklari rivojlanishining asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlaridan foydalanildi. Toshkent viloyati mehnat bozori shakllanishining rasional parametrlarini aniqlash bo'yicha ko'p variantli hisob-kitoblar yaqin davrdagi 2010–2022-yillar uchun o'tkazildi.

Shu nuqtai nazardan ham 2022-yilda 2010-yilga nisbatan yangi yaratilgan ish o'rinlari 102,9 % ga, shu jumladan qishloq joylarda 103,8 % ga o'sganligi ko'rishimiz mumkin.

Hududda mehnat bozorining shakllanishi va rivojlanishi ko'p jihatdan mehnat resurslari taklifi ko'rsatkichlari va dinamikasi bilan belgilanadi. Mehnat bozorining mehnat resurslari taklifi modellari bo'yicha hisob-kitoblar shuni ko'rsatmoqdaki, o'rganilayotgan davrlarda respublikada aholi soni istiqbolda 406,7 ming kishiga oshgani holda mehnat resurslari va iqtisodiyotda band bo'lganlar soni qariyb 147,1 ming kishiga o'sdi.

Tadqiqotlar natijasida O'zbekiston Respublikasi mehnat bozorida 2022-yilgacha bo'lgan davrda har yili kamida o'rtacha 290–300 mingga yangi ish o'rinlarini tashkil etilgani aniqlandi. Yangi tashkil etilgan kasbga yo'naltirilgan texnikumlar hisobiga o'rta malakali xodimlar salmog'i 21,2 foizga va oliy ma'lumotli mutaxassislar 6,3 foizga ortgan. Aholining ma'lumotlik darajasii o'sishiga qishloqda o'rta maktablar moddiy-texnik bazasining kengayishi, yangi kasbga yo'naltirilgan texnikumlar va akademik litseylarning ishga tushirilishi hamda oliy o'quv yurtlarida ta'lim olishga qiziqishning kuchayishi katta ta'sir ko'rsatdi. Ushbu muassasalarning bozor uslubida xo'jalik yuritishga o'tishi raqobat muhitini yuzaga keltirdi va malakali xodimlar tayyorlash imkoniyatini ko'paytirdi.

2021-yilda O'zbekiston Respublikasi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish va xizmat ko'rsatish tarmoqlarini kengaytirish hisobiga aholi bandligining o'sishi kuzatildi. Aholining mehnatga qobiliyatli ayollarning malaka

darajasi etarli emasligi va kasbiy tayyorgarliklari ish joylariga to'liq mos kelmasligi natijasida ijtimoiy ishlab chiqarishda kamroq band bo'ldilar.

Hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, mehnatni tejaydigan zamonaviy texnologiyalar tadbiiq etilishi, mulkchilikning turli shakllari vujudga kelishi va malakali xodimlar yollash bo'yicha bozor munosabatlarining rivojlanishi natijasida shaxsiy mehnat faoliyati sektorida bandlik va oilaviy biznes sohalaridagi mehnat jadal rivojlandi.

3.2-jadval

Toshkent viloyati mehnat resurslari tarkibining o'zgarish dinamikasi

Ko'rsatkichlar	Yillar						2022-yil 2017-yilga nisbatan o'zgarishi	
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	(+;-)	(%)
Mehnat resurslari soni	1623,9	1627,2	1607,3	1614,9	1622,5	1616,3	-7,6	99,5
Doimiy aholiga nisbatan, %da	57,1	56,5	55	54,7	55,2	54	-3,1	94,6
Shu jumladan:								
Mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi	1610,5	1613,7	1597,2	1604,6	1608,4	1602,7	-7,8	99,5
Doimiy aholiga nisbatan, %da	56,6	56	54,7	54,4	54,7	53,5	-3,1	94,5
Mehnat resurslariga nisbatan, %da	99,2	99,2	99,4	99,4	99,1	99,2	0	100,0
Mehnatga layoqatli yoshdan kichik va katta yoshdagi ishlovchilar	13,4	13,5	10,1	10,3	14,1	13,6	0,2	101,5
Doimiy aholiga nisbatan, foizda	0,5	0,5	0,3	0,3	0,5	0,5	0	100,0
Mehnat resurslariga nisbatan, %da	0,8	0,8	0,6	0,6	0,9	0,9	0,1	112,5

Manba: Statistika agentligining Toshkent viloyat boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, Toshkent viloyati mehnat resurslari soni 2022-yilda 1616,3 ming kishini tashkil etib, 2017-yilning mos dariga nisbatan 7,6 ming kishiga yoki 0,5 % ga kamaygangani xolda doimiy aholiga nisbatan 3,1 ming kishiga yoki 5,4 % ga kamayganligini ko'rsatadi. Mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi soni esa 7,8 ming kishiga yoki 0,5 % ga kamayib, doimiy aholi soniga nisbatan 3,1 ming kishiga yoki 5,5 % ga, mehnat resurslariga nisbatan o'zgarishsiz qolganligini kamayganini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Mehnatga layoqatli yoshdan kichik va katta yoshdagi ishlovchilar 0,2 ming kishiga yoki 1,5 % ga ko'paygan bo'lsa doimiy aholi soniga nisbatan o'zgarishsiz qolgan, mehnat resurslari soniga nisbatan esa 0,1 ming kishiga yoki 12,5 % ga ko'paygan.

Mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholinig doimiy aholiga nisbatan ulushi 54,7 foizni, mehnat resurslariga nisbatan 99,1 foizni tashkil qildi. Taklif qilingan mehnat resurslarining yosh tuzilishida mehnatga layoqatli shaxslar etakchi (97,3 %) o‘ringa ega. (3.2-jadval)

Shu bilan birga so‘nggi besh yilda oilada bola parvarishi va uy xo‘jaligi ishlari bilan band bo‘ladigan hamda uy bekalari, harbiylar va ijtimoiy ishlab chiqarishda band bo‘lmagan boshqa shaxslarning aholi tarkibidagi ulushi o‘zgarmagani holda soni qariyb 0,3 ming kishiga ortadi. O‘rganilayotgan davrida mehnat resurslari sonining 2012-2021-yillar mobaynida 2,72 foizga yoki qariyb 42,9 ming kishiga ortishi bilan bir vaqtda ishsizlar soni ham 8,1 ming kishiga ko‘paygan. Aholini ijtimoiy muhofaza qilish idoralari tomonidan ro‘yxatga olinadigan ishsizlar sonining 2022-yilga kelib, deyarli ikki baravar ortishiga quyidagi omillar ta’sir ko‘rsatgan:

Birinchidan, davlatning faol bandlik siyosati va ishsizlarga beriladigan nafaqa miqdori oshirilishi natijasida ish bilan band bo‘lmaganlar rasmiy ro‘yxatdan o‘tishi ko‘payishi;

Ikkinchidan, mazkur idoralar qoshida malakali mehnat resurslari taklifini shakllantirish maqsadida tashkil etilgan kasbiy markazlar faoliyati kuchayishi;

Uchinchidan, mehnat resurslariga talab segmentlari tomonidan bo‘sh ish o‘rinlari yuzasidan axborot almashuvi rivojlanishi ta’sirida band bo‘lmagan aholining munosib ish joylarini egallashga qiziqish kuchayishi.

Mehnat resurslari taklifini shakllantiruvchi ijtimoiy ko‘rsatkichlar unga bo‘lgan talabni vujudga keltiruvchi makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan uzviy bog‘liq. Mehnat resurslariga bo‘lgan talabning statistik tahlil yordamida respublika yalpi ichki mahsuloti, iqtisodiyot tarmoqlarida mavjud asosiy vositalar qiymati va boshqalarning istiqboldagi ko‘rsatkichlari aniqlandi.

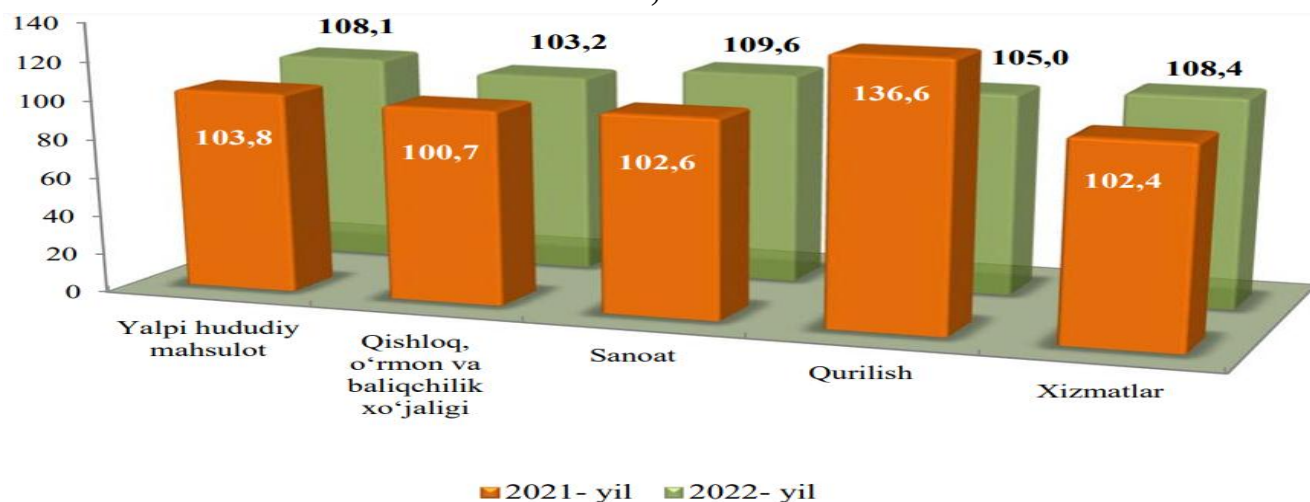
2022-yilning dastlabki ma’lumotlari asosida Toshkent viloyatida ishsizlik darajasi 8,8 foizni tashkil etib, 2020-yilga nisbatan 1,7 foizga kamaygan. 2022-yilda mehnat resurslari soni 1,6 mln kishini tashkil etib, 2020-yilning shu davriga nisbatan 0,5 foizga yoki 7,6 ming kishiga oshgan. Iqtisodiyot tarmoqlarida

band bo‘lganlar soni 1,2 mln kishini tashkil etib, mos davriga nisbatan 2,2 foizga (26,5 ming kishiga) oshgan. Rasmiy sektorda band aholi soni 218,5 ming kishini tashkil qilib, 2020-yilning shu davriga nisbatan yuridik shaxslarda band bo‘lganlar soni 7,4 foizga yoki 15,1 ming kishiga oshgan. Norasmiy sektorda band bo‘lganlar soni 1003,6 ming kishini tashkil etib, joriy yilning yanvar-iyun oylariga nisbatan 3,1 foiz yoki 29,9 ming kishiga ko‘paygan. Ishga joylashtirishga muhtoj bo‘lganlarning viloyat bo‘yicha umumiy soni 116,9 ming kishini, ishsizlik darajasi iqtisodiy faol aholi orasida 8,8 foizni tashkil etdi. 16-30 yoshgacha bo‘lganlar orasida ishsizlik darajasi 14,9 foiz, ayollar orasida ishsizlik darajasi 12,8 foizni tashkil etgan. 2022-yil Toshkent viloyatida iqtisodiy nafaol aholi 1222,1 ming kishini tashkil etib, o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 2,2 foizga yoki 26,5 ming kishiga ortishi kuzatildi. Ma’lumotlarni tahlil qilish natijasidagi hisob-kitoblar shuni ko‘rsatadiki, 2022-yilning yanvar-mart oylarida Toshkent viloyatida ishlab chiqarilgan yalpi hududiy mahsulot hajmi joriy narxlarda 18 884,2 mlrd. so‘mni tashkil etdi va 2021-yilning mos davri bilan taqqoslaganda 8,1 % ga o‘tdi. **YaIM defilyator indeksi** 2021-yil yanvar-mart oylaridagi narxlariga nisbatan 115,5 % ni tashkil etdi.

3.3-jadval

Yalpi hududiy mahsulotning iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha mutloq o‘shish sur‘atlari, % da

Manba: Statistika agentligining Toshkent viloyat boshqarmasi ma’lumotlari asosida tuzilgan.

Toshkent viloyati hududlarining iqtisodiy tarmoqlarida kuzatilgan o‘shish sur‘atlari YaHM ni o‘shida asosiy omil bo‘lib hisoblanadi. Demak, qishloq,

oʻrmon va baliqchilik xoʻjaligi tarmogʻining oʻsish surʻati 103,2 % (YaHM tarkibidagi ulushi 13,3%), sanoat 109,6% (YaHM dagi ulushi 54,1%), qurilish 105 % (YaHM dagi ulushi 5,7 %), savdo, yashash hamda ovqatlanish boʻyicha xizmatlar 113,1% (YaHM dagi ulushi 6,7 %), tashish va saqlash, axborot va aloqa 109,8 % (YaHM dagi ulushi 4,6 %), boshqa xizmat tarmoqlari 106 % (YaHM dagi ulushi 15,6 %) ni tashkil etmoqda.

Dastlabki maʼlumotlarga koʻra, 2022-yilda Toshkent viloyati boʻyicha yalpi hududiy mahsulot hajmi joriy narxlarda 93 433,1 mlrd soʻmni tashkil etdi va 2021-yil bilan taqqoslaganda 5,1 % ga oʻsdi. YaHM deflyator indeksi 2021-yil narxlariga nisbatan 108,1% ni tashkil qildi. Oʻzbekiston Respublikasi boʻyicha YaIMning shakllanishida Toshkent viloyatining qoʻshgan hissasi 10,5 % ga etdi. Xususan, 2022-yil uchun hudud iqtisodiyotining barcha tarmoqlarida yaratilgan yalpi qoʻshilgan qiymat (YaQQ) hajmi umumiy YaHMning 96,1 %ini, mahsulotlarga sof soliqlar esa 3,9 % ini tashkil etdi. Hisobot davrida qishloq, oʻrmon va baliqchilik xoʻjaligining YaHMning tarmoqlar boʻyicha tarkibidagi ulushi 22,1 % ni, sanoat tarmogʻi 47,9 % ni, qurilish 5,8 % ni va xizmatlar sohasi 24,2 % ni tashkil qildi, ushbu koʻrsatkichning koʻtarilishi oʻz navbatida yirik korxonalar ulushi ortishi bilan izoxlanadi. 2022-yil uchun YaHMning oʻsishi hudud iqtisodiyotining asosiy tarmoqlaridagi ijobiy oʻsish surʻatlari bilan bogʻliqdir. Oʻsish surʻatlari qishloq, oʻrmon va baliqchilik xoʻjaligida 104,0%(YaHMning tarmoqlar boʻyicha tarkibidagi ulushi – 22,1 %), sanoatda – 105,1 % (47,9 %), qurilishda – 107,7 % (5,8 %), xizmatlar sohasida – 105,4 % ni (24,2 %) tashkil etdi. Xizmatlar sohasi tarkibida oʻsish surʻatlari savdo, yashash va ovqatlanish boʻyicha xizmatlarda 111,7 % (6,3 %), tashish va saqlash, axborot va aloqa 109,4 % (4,6 %), boshqa xizmat tarmoqlarida 101,4 % dan (13,3 %) iborat boʻldi. 2022-yilda kichik tadbirkorlik 41-710,8 mlrd. soʻmni tashkil etib (2021-yilda – 36 083,7 mlrd. soʻm), YaHMDagi ulushi 46,5 %ni tashkil qildi (2021-yilda – 45,6 %). Kichik tadbirkorlikning YaHMDagi ulushining oʻtgan yilga nisbatan oʻsishi yirik korxonalar ulushining kamayishi bilan bogʻliq.

3.4-jadval

Toshkent viloyati mehnat resurslarining tarkibiy tuzilishi⁵¹

Ko'rsatkichlar	Yillar						2022 yil 2017 yilga nisbatan o'zgarishi	
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	(+; -)	(%)
Mehnat resurslari soni	1 623,9	1 627,2	1 607,3	1 615,4	1 622,5	1 616,3	-7,6	99,5
Bandlar - jami	1 289,6	1 227,7	1 232,9	1 177,2	1 222,1	1 206,7	-82,9	93,6
Iqtisodiyot tarmoqlarida bandlik darajasi								
qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi	338,4	322,9	322,2	304,2	279,5	280,7	-57,7	82,9
tog'-kon sanoati va ochiq konlarni ishlash	9,7	9,2	9,2	10,3	9,9	9,3	-0,4	96,2
ishlab chiqaradigan sanoat	229,9	228,9	234	237,6	248	238,8	8,9	103,9
suv bilan ta'minlash; kanalizatsiya tizimi.	6,7	7	4,7	5	5,3	5,1	-1,6	76,2
qurilish	122	112,8	124,6	119,5	125,3	115,7	-6,3	94,9
tashish va saqlash	67,2	63,9	63,8	58,7	60,9	56,2	-11,0	83,6
yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlar	33,9	32,9	31,2	29,3	32,1	31,3	-2,6	92,4
axborot va aloqa	2,7	2,7	2,4	2,8	3	3,2	0,5	118,6
yordamchi xizmatlar ko'rsatish	3,5	2,9	5,3	6,2	7	7,9	4,4	224,4
davlat boshqaruvi va mudofaa; majburiy ijtimoiy ta'minot	66,2	75,1	75,7	74,4	74,4	76,8	10,6	116,0
ta'lim	80,6	80,7	81,6	80,5	88,1	88,9	8,3	110,3
sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish	49,7	49,8	49,1	49,9	57,1	55,4	5,7	111,5
san'at, ko'ngil ochish va dam olish	1,9	1,9	2,4	2,5	2,5	2,8	0,9	149,2
Ish bilan band aholining mulkchilik turlari bo'yicha taqsimlanishi								
Davlat sektori	200,8	208,2	211,3	203,4	218,5	221,3	20,5	110,2
Nodavlat sektori	1088,8	1019,5	1021,6	973,7	1003,6	1002,5	-86,3	92,1

3.4-jadval ma'lumotlarini tahlil qilish natijasida shu ma'lum bo'ladiki, istiqbolni belgilash davrida mehnat bozorida mehnat resurslari tarkibida 2022-yilda 2017-yilga nisbatan mehnat resurslari 7,6 ming kishiga yoki 0,5 % kamaygan. 2022-yilda iqtisodiyot tarmoqlarida bandlar soni esa 1206,7 ming kishini tashkil etib, 2017-yilga nisbatan 82,9 ming kishiga yoki 6,4 % kamaygan bo'lsa, iqtisodiyot tarmoqlarida eng past ko'rsatkich qishloq, zo'rmon va baliq xo'jaligi sohasida kuzatilgan bo'lib, 2022-yilda 280,7 ming kishini tashkil etib, 2017-yilga nisbatan 57,7 ming kishiga yoki 11,1 % ga kamayganligini ko'rsatadi. Eng yuqori o'sish esa ishlab chiqariladigan sanoat sohasiga tegishli bo'lib, 2021-yilda 238,8 ming kishini tashkil etib, 2017-yilga nisbatan 8,9 ming kishiga yoki 3,9 % ga oshgan. 2022-yilda davlat sektorida ish bilan band aholi soni 221,3 ming kishini

⁵¹ Statistika agentligining Toshkent viloyat boshqarmasi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

tashkil etib, 2017-yilga nisbatan 20,5 ming kishiga yoki 10,2 % oshgan. Nodavlat sektorda bandlar esa 2022-yilda 1002,5 ming kishini tashkil etib, 2017-yilga nisbatan 86,3 ming kishiga yoki 7,9 % ga kamayganligini ko'rstamoqda. (3.4-jadval)

Hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, asosiy fondlar qiymatining yalpi mahsulotga nisbatan jadalroq o'sishini, bir tomondan, 2020-yil 1-yanvardan boshlab, yil boshiga asosiy fondlar qayta baholanishi joriy etilishi bilan, ikkinchi tomondan, yangi tashkil etilayotgan fermer xo'jaliklarida o'tkazilgan sosiologik tadqiqot davomida aniqlanishicha, qariyb 25 foiz fermer xo'jaligi asosiy fondlarga ega emasligi bilan (er bundan mustasno) izohlash mumkin. Bu o'z navbatida, yaqin davrda ularning o'z va qarz mablag'lari hisobidan u yoki bu turdagi texnika, texnologiyalar, mashina-jihozlar va boshqa investitsiyalarni jalb etishlaridan dalolat beradi.

Qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi tarmog'ining asosiy tayanchi bo'lgan fermer xo'jaliklarida band bo'lganlar soni 55,6 ming kishidan kamayib borishi iqtisodiyotning boshqa sektorlarida yuzaga keladigan mehnat resurslariga qo'shimcha ehtiyoj miqdoriga muvofiq keladi. Mehnat resurslariga yaqin kelajakda bo'ladigan talab ko'rsatkichlari unga bo'lgan taklif miqdorini aniqlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi sektorida ish bilan band bo'lgan ortiqcha mehnat resurslari taklifi iqtisodiyotning boshqa sektorlarida qo'shimcha ehtiyojlarni to'liq qanoatlantiradi. Mehnat resurslariga yaqin kelajakda bo'ladigan talab ko'rsatkichlari unga bo'lgan taklifning miqdorini aniqlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

“O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 8-iyundagi «Tadbirkorlik faoliyati va o'zini o'zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solishni soddalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-4742-sonli qaroriga asosan o'zini o'zi band qilgan shaxslar shug'ullanishi mumkin bo'lgan faoliyat turlari ro'yxati 69 tagacha ko'paytirilib, o'zini ish bilan band qilgan ko'plab fuqarolarga qonuniy asosda faoliyat yuritishi hamda yoshga doir pensiyasiga chiqishi uchun qulay imkoniyat yaratildi. Bunday engilliklardan unumli foydalanayotgan fuqarolar soni

yildan yilga oshib bormoqda. Jumladan 2021-yil 1-iyul holatiga Respublikamiz 852 ming nafardan ortiq o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar ro‘yxatga olingan bo‘lsa, hozirda ularning soni 1 million 400 ming nafarga yaqinni tashkil qilmoqda”⁵².

Yangi O‘zbekistonning 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasidagi 100 ta maqsaddan 34 tasi yoki 37-70 maqsadlar adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish, “yangi ish o‘rinlarini yaratish, shuningdek aholi daromadlarini oshirish va shular orqali 2026-yil yakuniga qadar kambag‘allikni kamida 2 baravarga qisqartirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan”⁵³.

2022-yilda mehnat balansi va bandlik dasturini shakllantirish bo‘yicha 5 million 750 ming nafar fuqaroni doimiy, mavsumiy va vaqtinchalik ishlarda band qilish vazifasi belgilangan edi.

2021-yilda 2020-yilga nisbatan jami 3 million 434 ming nafar fuqaroni doimiy, mavsumiy va vaqtinchalik ishlarga jalb qilish orqali ularning bandligi ta‘minlangan. Mehnat bozoridagi tendensiyadan kelib chiqib, tuman (shahar) aholi bandligiga ko‘maklashish markazlari tomonidan o‘tgan davrda 437,4 ming nafar ish bilan band bo‘lmagan shaxsga bandlik xizmatlari ko‘rsatilib, 205,5 mlrd. so‘m mablag‘ ajratilgan.

O‘zbekiston Respublikasi bo‘yicha 2021-yilda aholi bandligiga ko‘maklashish markazlari tomonidan 210,4 ming nafar ishsiz shu jumladan chet eldan qaytib kelgan fuqarolarga mavjud bo‘sh ish o‘rinlariga ishga joylashishiga ko‘maklashilgan. Shundan 109 ming nafari (51,8 foiz) ayollarni, 66,7 ming nafari (31,7 foiz) yoshlarni tashkil etgan.

2021-yilda 12 mingga yaqin ehtiyojmand, ijtimoiy muhofazaga muhtoj va ish topishda qiynalayotgan shaxslar band qilingan ish o‘rinlariga ishga joylashtirilgan. 2021-yilda 76 ming nafar ish bilan band bo‘lmagan fuqaro kasb-

---

⁵² O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 8 iyundagi «Tadbirkorlik faoliyati va o‘zini o‘zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solishni soddalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4742-sonli Qarori.

⁵³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” gi PF-60-sonli Farmoni. 2022 yil 28 yanvar. // <https://lex.uz/docs/5841063>

hunarga, tadbirkorlik ko'nikmalariga o'qitilgan. Shundan 59,7 ming nafari ayollarni, 38,7 ming nafari yoshlarni tashkil etgan.

Yalpi hududiy mahsulot tuzilishida hali ham qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi sektori etakchi o'rinni (38,1%) saqlab turadi, keyingi o'rinlarni qayta ishlash sanoati (27,2%) va xizmat ko'rsatish (31,2%) sektorlari egallaydi. Bu kelajakda iqtisodiyotning barcha sektorlarida mehnat unumdorligi 2,2 marta ortishiga, shu jumladan, mulk shakli o'zgarishi natijasida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi sektorida 1,5 marta, qayta ishlash sanoati va xizmat ko'rsatish sektorlarida esa 1,4 martaga oshishini asoslaydi. Ma'lumotlarni tahlil qilish natijasida shu ma'lum bo'ladiki, ushbu sektorlarda mehnat unumdorligining o'sishiga ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida moddiy-texnik ta'minotining yaxshilanishi, investitsiyalar hajmining ortishi, asosiy ishlab chiqarish fondlari va ish vaqtidan yanada samarali foydalanish va xodimlar moddiy manfaatdorligini oshirish katta ta'sir ko'rsatadi.

Shunday qilib, iqtisodiyot sektorlari bo'yicha istiqbol ko'rsatkichlarini aniqlash va ularning tahlili natijasida xulosa qilish mumkinki, respublikada mehnat bozorini samarali shakllantirish va rivojlantirish imkoniyatlari mavjud.

§3.3. Toshkent viloyati mehnat resurslarining istiqbolda o'zgarish dinamikasi prognozi

Qator darajalari o'rtasidagi mutloq farqlar (mutloq o'sishlar) deyarli o'zgarmas miqdor (konstanta) bo'lsa yoki bir biridan juda kam farqlansa, ya'ni darajalar arifmetik progressiya yoki unga yaqin shaklda o'zgarsa, ularni vaqtli to'g'ri chiziqli funksiyasi deb qarash mumkin. $Y_t = a_0 + a_1 t$

Bu izlanayotgan to'g'ri chiziqning a_0 va a_1 parametrlari (tenglamaning noma'lum hadlari) eng kichik kvadratlar usuli yordamida normal tenglamalar tizimini echish yo'li bilan aniqlanadi:

$$\begin{aligned}Na_0 + a_1 \sum t &= \sum Y \\ a_0 \sum t + a_1 \sum t^2 &= \sum Yt\end{aligned}$$

Vaqt sanog'ini qator markazidan boshlab, bu tizimni birmuncha soddalashtirish mumkin. Darajalar soni toq bo'lsa, qator o'rtasidagi markaziy nuqta - davrni (oy, yil va h.k.) nol deb qabul qilsak, u holda undan oldin o'tgan davrlar tegishlicha -1, -2, -3, va h.k. manfiy ishorali tartib sonlari orqali belgilanadi, markazdan keyin keladigan davrlar esa +1, +2, +3, va h.k. musbat ishorali tartib sonlari bilan ifodalanadi. qator darajalari juft bo'lsa, u holda qatorning o'rtasidagi ikkita davr - nuqta -1 va +1 orqali, barcha boshqa davrlar esa ikkiga ko'payib boruvchi sonlar bilan ifodalanadi, jumladan -1 bilan belgilangan davrdan yuqoridagilar -3, -5, -7 va h.k. manfiy ishorali ikkiga ko'payuvchi sonlar bilan, pastdagilar esa 3, 5, 7 va h.k. musbat ishorali ikkiga ko'payuvchi sonlar belgilanadi.

Vaqt sanog'ini nol'dan boshlaganda $Y_t=0$ bo'ladi, shuning uchun normal tenglamalar tizimi quyidagi ko'rinishni oladi :

$$\begin{cases} Na_0 = \sum Y \\ a_1 \sum t^2 = \sum Yt \end{cases} \quad \text{Bundan:} \quad a_0 = \frac{\sum Y}{N} = \bar{Y} \quad \text{va} \quad a_1 = \frac{\sum Yt}{\sum t^2}$$

Mehnat bozorining rivojlanishi va ravnaq topishida avvalambor aholi sonining o'sib borishi uning demografik jarayonlari tug'ilish va vafot etish ko'rsatrichlari muhim o'rin egallaydi. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda avvalambor aholi soning kelgusidagi ko'rsatkichlari muhim o'rin tutadi va aholi sonining prognozi uning kelgusidagi sonini aniqlash bu mehnat resurslarining soni qanchalik o'zgarish (ko'payish yoki kamayish)i borasidagi prognozlarning qanchalik to'g'ri ekanligini ifodalaydi. O'zbekiston Respublikasi jami aholi soni dinamikasi va prognoz darajalarini to'g'ri chiziqli trend tenglamasini tuzish orqali ko'rib chiqamiz.

3.9-jadval ma'lumotlaridan shu ma'lum bo'ladiki O'zbekiston Respublikasi axolisi soni o'rganilayotgan davrlar mobaynida yani 2010-yildan 2022-yilgacha yiliga o'rtacha 605,4 (ming kishi)ga ko'paygan. Olingan ma'lumotlar asosida O'zbekiston Respublikasi aholisining kelgusidagi sonini aniqlashimiz mumkin bo'ladi.

3.9-jadval

O'zbekiston Respublikasi doimiy aholi soning trend tenglamasi asosidagi prognozi (ming kishi)⁵⁴.

Yillar	Doimiy aholi soni (ming kishi)	Shartli yillar, t	t ²	y*t	Y _t	prognoz	t	Doimiy aholi soni (ming kishi)
2010	28001,4	-6	36	-	28246,6	2024	8	36202,6
2011	29123,4	-5	25	-	28814,9	2025	9	36770,9
2012	29555,4	-4	16	-	29383,2	2026	10	37339,2
2013	29993,5	-3	9	-89980,5	29951,5	2027	11	37907,5
2014	30492,8	-2	4	-60985,6	30519,8	2028	12	38475,8
2015	31022,5	-1	1	-31002,5	31088,1			
2016	31575,3	0	0	0	31656,3			
2017	32120,5	1	1	32120,5	32224,6			
2018	32656,7	2	4	65313,4	32792,9			
2019	33255,5	3	9	99766,5	33361,2			
2020	33905,2	4	16	135620,8	33929,5			
2021	34558,9	5	25	172794,5	34497,8			
2022	36024,9	6	36	211627,8	35066,1			
Jami:	411532,4	0	182	103427,9	411532,4			

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

$$\text{Bunda: } a_0 = \frac{\sum Y}{n} = 31656,34 \text{ ming kishi;}$$

$$a_1 = \frac{\sum Yt}{\sum t^2} = 568,3 \text{ ming kishi.}$$

Demak, $Y_t = 31656,34 + 568,3 * t$ Olingan trend modeli bo'yicha qator darajalarini tekislash natijalari 3.9-jadvalda keltirilgan. Keltirilgan ma'lumotlarga tayangan holda O'zbekiston Respublikasi aholisi 2024-yilda 36202,6 ming kishi, 2025-yilda 36770,9 ming kishi, 2026 yilda 37339,2 ming kishi, 2027-yilda 37907,5 ming kishi, 2028-yilda 38475,8 ming kishi, 2029-yilda 39044,0 ming kishi va 2030-yilda esa 39612,3 ming kishini tashkil etadi deb takidlashimiz mumkin bo'ladi.

Aholi soni va uning kelgusidagi ko'rsatkichlarining prognozi xaqida so'z borganda, qilingan prognozlarga ta'sir etuvchi bir nechta omillarni inobatga olish maqsadga muvofiq bo'ladi. Aynan ana shu omillar prognoz natijalariga o'zining salbiy yoki ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Bularga misol tariqasida tabiiy va siyosiy

⁵⁴ Muallif ilmiy tadqiqot natijalari

omillarni hamda aholining demografik ko'rsatkichlaridagi o'zgarishlar, tug'ilish-vafot etish, ajralish va nikoxdan o'tish kabi ko'rsatkichlarini ko'rsatishimiz mumkin bo'ladi. Demak respublikamiz doimiy aholi soni to'g'risidagi prognozimiz yuqoridagi ko'rsatkichlar ijobiy ekanligidan dalolat beradi. Quyida esa Respublikamiz doimiy aholi soni prognozi mehnat resurslariga qay darajada ta'sir ko'rsatganligini ko'rib chiqamiz. Buning uchun mehnat resurslari sonini xam aynan yuqoridagi trend tenglamasi asosida prognoz qilamiz.

3.10-jadval

O'zbekiston Respublikasi mehnat resurslari sonining trend tenglamasi asosidagi prognozi (ming kishi)⁵⁵

Yillar	Mehnat resurslari soni (ming kishi)	Shartli Yillar , t	t ²	y*t	Y _t	prognoz	t	Doimiy aholi soni (ming kishi)
2010	16726,0	-6	36	-100356	17201,2	2023	7	19704,6
2011	17286,4	-5	25	-86432	17393,8	2024	8	19897,2
2012	17564,3	-4	16	-70257	17586,4	2025	9	20089,7
2013	17814,1	-3	9	-53442	17778,9	2026	10	20282,3
2014	18048	-2	4	-36096	17971,5	2027	11	20474,9
2015	18276,1	-1	1	-18276	18164,1	2028	12	20667,4
2016	18488,9	0	0	0	18356,6			
2017	18666,3	1	1	18666,3	18549,2			
2018	18829,6	2	4	37659,2	18741,8			
2019	18949,0	3	9	56847	18934,3			
2020	19158,2	4	16	76632,8	19126,9			
2021	19334,9	5	25	96674,5	19319,5			
2022	19494,6	6	36	116968	19512,0			
Jami:	238636	0	182	35047,1	238636			

3.9-jadvaldan farqli ravishda 3.10-jadvalda O'zbekiston Respublikasi mehnat resurslari soni to'g'risidagi ma'lumotlar bilan tanishib chiqishimiz mumkin bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi jami mehnat resurslari soni dinamikasi va prognoz darajalarini to'g'ri chiziqli trend tenglamasini tuzish va qator darajalarini tekislash tartibi orqali ko'rib chiqamiz. Bunda: jadval ma'lumotlariga tayangan

holda $a_0 = \frac{\sum Y}{n} = 18356,65$ ming kishi; $a_1 = \frac{\sum Yt}{\sum t^2} = 192,6$ ming kishini tashkil

etganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Demak, $Y_t = 18356,65 + 192,6 * t$ tenglamasi orqali kelgusi yillarga prognozni amalga oshirishimiz mumkin bo'ladi. 2023-yil uchun t ning qiymatini 7 deb olsak mehnat resurslari soni 19704,6 ming kishini

⁵⁵ Muallif ilmiy tadqiqot natijalari

tashkil etadi. Kelgusi yillar uchun mos ravishda 19897,2 ming kishi, 2025-yilda 20089,7 2026 yilda 20282,3 ming kishi, 2027-yilda 20474,9 ming kishi, 2028-yilda 20667,4 ming kishini tashkil etishi prognoz qilindi. Bu o‘z navbatida mamlakatimiz doimiy aholisi prognoz davrlarida o‘rtacha 1,52 % ga, mehnat resurslari soni esa o‘rtacha 0,95 % oshayotganilini ko‘rsatadi. Bu ko‘rsatkichlar respublikamizning barcha xududlariga ta’sir etgani singari Toshkent viloyatiga xam o‘zining ta’sirini o‘tkazadi. Quyida esa aynan yuqoridagi kabi to‘g‘ri chiziqli trend teglamasi orqali Toshkent viloyati aholisining dinamikasi va kelgusi yillar uchun prognozi bilan xam tanishib chiqamiz.

3.11-jadval

Toshkent viloyati doimiy aholi soni prognozi (ming kishi)⁵⁶.

Yillar	Doimiy aholi soni (ming kishi)	Shartli yillar , t	t ²	y*t	Y _t	prognoz	t	Doimiy aholi soni (ming kishi)
2010	2585,9	-6	36	-15515,4	2602,3	2024	8	3049,5
2011	2644,4	-5	25	-13222,0	2634,2	2025	9	3081,5
2012	2671,0	-4	16	-10684	2666,2	2026	10	3113,4
2013	2695,7	-3	9	-8087,1	2698,1	2027	11	3145,4
2014	2725,9	-2	4	-5451,8	2730,1	2028	12	3177,3
2015	2758,3	-1	1	-2758,3	2762,0			
2016	2794,1	0	0	0	2794,0			
2017	2829,3	1	1	2829,3	2825,9			
2018	2861,2	2	4	5722,4	2857,9			
2019	2898,5	3	9	8695,5	2889,8			
2020	2941,9	4	16	11767,6	2921,8			
2021	2975,9	5	25	14879,5	2953,7			
2022	2939,7	6	36	17638,2	2985,7			
Jami:	36321,8	0	182	5813,9	36321,7			

Yuqorida ta’kidlaganimizdek O‘zbekiston Respublikasi doimiy aholi sonidagi o‘zgarishlar Toshkent viloyati doimiy axoli soniga xam o‘z ta’sirini ko‘rsatgan. Statistika agentligi ma’lumotlariga tayanadigan bo‘lsak, 2022-yil 1-oktyabr xolatiga Toshkent viloyati doimiy aholi soni 2939,7 ming kishini tashkil etadi. 3.3-jadval ma’lumotlarini taxlil qilish asnosida 2023-yilda Toshkent viloyati aholisi soni 3017,6 ming kishiga, 2024-yilda esa 3049,5 ming kishiga 2030-yilda esa 3241,2 ming kishiga etishini ta’kidlashimiz mumkin bo‘ladi. Bunda

⁵⁶ Muallif ilmiy tadqiqot natijalari

$$a_0 = \frac{\sum Y}{n} = 2794,0 \text{ ming kishi}; \quad a_1 = \frac{\sum Yt}{\sum t^2} = 31,9 \text{ ming kishini tashkil}$$

etganligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Demak, $Y_t = 2794,0 + 31,9 * t$ bo'lgan. O'rganilayotgan davrlar mobaynida Toshkent viloyati aholisi soni o'rtacha 1,03 % ga qo'shimcha o'sish ko'rsatkichini tashkil etgan. Aholi soniga mos ravishda mehnat resurslari ham yillar davomida o'sib borganligini quyidagi 3.12-jadval orqali tanishib chiqamiz.

3.12-jadval
Toshkent viloyati mehnat resurslarining o'sish dinamikasi prognozi (ming kishi)⁵⁷

Yillar	Mehnat resurslari soni (ming kishi)	Shartli yillar , t	t ²	y*t	Y _t	ppognoz	t	Mehnat resurslari (ming kishi)
2011	1174,1	-6	36	-7044,6	1324,6	2023	7	1749,6
2012	1245,4	-5	25	-6227	1357,3	2024	8	1782,3
2013	1282,7	-4	16	-5130,8	1389,9	2025	9	1520,7
2014	1601,9	-3	9	-4805,7	1422,7	2026	10	1847,7
2015	1609,6	-2	4	-3219,2	1455,4	2027	11	1880,4
2016	1617,7	-1	1	-1617,7	1488,1	2028	12	1913,1
2017	1624,1	1	1	1624,1	1553,4			
2018	1627,2	2	4	3254,4	1586,1			
2019	1607,3	3	9	4821,9	1618,9			
2020	1615,4	4	16	6461,6	1651,5			
2021	1627	5	25	8135	1684,2			
2022	1616,4	6	36	9698,4	1716,9			
Jami	18248,8	0	182	5950,4	18248,8			

Bunda olingan ma'lumotlarga asosan: Toshkent viloyati jami mehnat resurslari soni uchun: Bunda: $a_0 = \frac{\sum Y}{n} = 1520,7$ ming kishi; $a_1 = \frac{\sum Yt}{\sum t^2} = 32,7$ ming kishi; Demak, $1520,7 + 32,7 * t$ Olingan trend modeli bo'yicha qator darajalarini tekislash natijalari 3.12-jadvalda keltirilgan bo'lib, 2028 yilda Toshkent viloyati mehnat resurslari sonini 1913,1 ming kishiga etadi deb ta'kidlashimiz mumkin. Toshkent viloyati mehnat resurslari soni prognoz qilinayotgan davrlar mobaynida qo'shimcha o'sish sur'ati o'rtacha 2,2 % ni tashkil etgan.

⁵⁷ Muallif ilmiy tadqiqot natijalari

Toshkent viloyatining iqtisodiyotda bandlar sonini omillar ta'sirida o'zgarishini ifodalovchi 1-senariy bo'yicha aniqlangan

$$Y = \frac{X_1^{0.16} * X_3^{0.04} * X_4^{0.04} * X_5^{0.18} * e^{5.72}}{X_2^{0.01467}} \quad (3.5^*)$$

-regressiya tenglamasi hamda unga ta'sir etuvchi omillar sifatida tanlangan har bir omilning t=24 ga teng bo'lgan holat uchun aniqlangan:

Toshkent viloyati yalpi hududiy mahsulot hajmi – $X_1 = -6047.4 + 4008.9 * t$;

Viloyatdagi ishsizlik darajasi – $X_2 = 15.7 - 0.3 * t$;

Viloyatda faoliyat ko'rsatayotgan korxonalar soni – $X_3 = 2784.8 + 2159.6 * t$;

Aholi jon boshiga real daromadlar – $X_4 = -1086.8 + 717.1 * t$;

O'rtacha nominal hisoblangan oylik ish haqi – $X_5 = 26.4 + 119.8 * t$;

tenglamalar tizimidan foydalangan holda 1-senariy bo'yicha Toshkent viloyatining iqtisodiyotda bandlar sonini ko'p omilli prognoz natijalari aniqlanadi (3.9-jadval)

3.9-jadval

1-senariy bo'yicha Toshkent viloyatining iqtisodiyotda bandlar sonini ko'p omilli prognoz natijalari⁵⁸

Yillar	Iqtisodiyotda bandlar soni, ming	YaHM mlrd. so'm	Ishsizlik darajasi, %	Korxonalar soni, birlikda	Aholi jon boshiga real daromadlar, ming so'm	O'rtacha nominal hisoblangan oylik ish haqi, ming so'm
2023	1254,8	90166,2	8,8	54615	16123,6	2901,6
2024	1264,7	94175,1	8,9	56775	16840,7	3021,4
2025	1274,3	98184	8,9	58934	17557,8	3141,2
2026	1283,7	102192,9	8,9	61094	18274,9	3261,0
2027	1292,8	106201,8	8,9	63254	18992	3380,8
2028	1301,8	110210,7	9,0	65413	19709,1	3500,6

Jadval ma'lumotlaridan ko'rish mumkinki, Toshkent viloyatining iqtisodiyotda bandlar sonini ko'p omilli prognoz natijalariga ko'ra, 2027-yilda viloyatda iqtisodiyotda bandlar soni 2023-yilga nisbatan 3,0 foizga oshib 1292,8 ming kishiga etishi kutilmoqda. Albatta, bunday ijobiy natijaga korxonalar sonini

⁵⁸ Muallif ilmiy tadqiqot natijalari

13,7 foizga, aholi jon boshiga real daromadlarni 15,1 foizga va o'rtacha nominal hisoblangan oylik ish haqini 14,2 foizga oshishi bilan Viloyat yalpi hududiy mahsulot hajmining 15,1 foizga o'sib, 106201,8 mlrd. so'mga etishi bilan erishiladi. Ushbu jadvalda keltiriladigan ishsizlik darajasiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, vaqtga bog'liq o'zgarishi hisobidan Toshkent viloyatida ishsizlik darajasi 2028-yilda 9,0 foizni tashkil etishi kutilayotganligidan dalolat beradi.

Ammo, ishsizlik darajasini bunday o'sishi, Toshkent viloyati mehnat bozorining samarali faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu ma'noda biz tadqiqotimizda ishsizlik darajasining ko'p omilli ekonometrik tahlilini ham o'tkazganmiz. Yuqorida 3.1-paragrafda 2-ssenariy bo'yicha aniqlangan

$$Y = \frac{X_5^{2.068} * e^{0.12}}{X_3^{1.17} * X_4^{0.5} * X_6^{0.44}} \quad (3.6^*)$$

-regressiya tenglamasidan foydalanib qolgan omillarni vaqt (t=24) bo'yicha quyidagi tenglamalaridan:

$$\text{Korxonalar soni} - X_3 = 2784,8 + 2159,6 * t;$$

$$\text{Aholi jon boshiga real daromadlar} - X_4 = -1086,8 + 717,1 * t;$$

3.10-jadval

2-ssenariy Toshkenti viloyatining ishsizlik darajasi o'zgarishining ko'p omilli prognoz natijalari⁵⁹

Yillar	Ishsizlik darajasi, %	Korxonalar soni, birlikda	Aholi jon boshiga real daromadlar, ming so'm	O'rtacha oylik nominal hisoblangan ish haqi, ming so'm	Band aholining jon boshiga YaHM, ming so'm
2023	8,2	54615	16123,6	2901,6	73653,4
2024	7,9	56775	16840,7	3021,4	76870,6
2025	7,6	58934	17557,8	3141,2	80087,8
2026	7,3	61094	18274,9	3261	83305
2027	7,0	63254	18992	3380,8	86522,2

$$\text{O'rtacha nominal hisoblangan oylik ish haqi} - X_5 = 26,4 + 119,8 * t;$$

$$\text{Iqtisodiyotda band aholi jon boshiga YaHM} - X_6 = -3559,4 + 3217,2 * t.$$

⁵⁹ Muallif ilmiy tadqiqot natijalari

foydalangan holda 2-ssenariy Toshkent viloyatining ishsizlik darajasi o'zgarishining ko'p omilli prognoz natijalari aniqlanadi (3.10-jadval).

Jadvalda keltirilgan Toshkent viloyatining ishsizlik darajasi o'zgarishining ko'p omilli prognoz natijalariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, bunda avvalambor, nafaqat viloyatlarda balki, rivojlangan davlatlarda ham ishsizlik darajasini to'laligicha bartaraf etib bo'lmasligi balki, kamaytirish mumkinligini ilmiy tadqiqotlar tasdiqlagan. Bizning tadqiqotimizda ishsizlikning natijaviy omil sifatida olinishi bevosita mehnat bozorida uning ahamiyatligini aniqlashdan iborat bo'lib, bu o'z navbatida viloyatda 2028-yilga borib, ishsizlik darajasi 2023-yilga nisbatan 1,5 foizga kamayishi kutilmoqda, bu esa o'z navbatida Toshkent viloyatida korxonalar sonini 2023-yilga nisbatan olganda 13,7 foizga, aholi jon boshiga real daromadlarni 15,7 foiz va viloyatda band aholi jon boshiga yalpi hududiy mahsulot hajmining 14,9 foizga oshib, mos ravishda korxonalar soni 63254 taga etganda, aholi jon boshiga real daromadlarni 18992,0 ming so'mga va band aholi jon boshiga yalpi hududiy mahsulot hajmining 86522,2 ming so'mga etishi bilan kuzatiladi.

Aniqlangan modelga asosan ta'kidlash joizki, bu borada viloyatda aholining jon boshiga yalpi hududiy mahsulot hajmining oshishi katta rol o'ynashi, bu o'z navbatida aholi turmush farovonligini oshishi hamda aholining o'z-o'zini band qilishi orqali ko'proq daromad olishini ko'zda tutish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqqan holda, ishsizlikni kamaytirish qonunchilik bazasini tizimli ravishda takomillashtirish va qonun ustuvorligini o'rnatishni nazarda tutuvchi investitsiya muhitini yaxshilash masalasiga e'tibor qaratish lozim. Qulay investitsiya muhitini yaratish va investitsion jozibadorlik darajasini oshirish mexanizmlarini qo'llash bo'yicha Xitoy Xalq Respublikasi va dunyoning boshqa mamlakatlari tomonidan namoyish etilgan ijobiy tajribadan foydalanish mumkin. Xususan, investitsiya siyosati chora-tadbirlarini shakllantirishga tarmoq yondashuvini qo'llash maqsadga muvofiq bo'lib, uning doirasida investitsiya siyosatining iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarida eng samarali texnologiya va fanni talab qiluvchi loyihalarni ishlab chiqishga yo'naltirilishi ta'minlanadi.

Bandlik imkoniyatlarini kengaytirishning eng muhim sharti tadbirkorlikni barqaror rivojlantirish uchun qulay muhit yaratishdir. Shu bilan birga, soliq imtiyozlarining moslashuvchan mexanizmini qo'llash bilan birgalikda konsalting xizmatlarini ko'rsatish orqali tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash bo'yicha rivojlangan davlatlarining ijobiy tajribasini moslashtirish maqsadga muvofiqdir. Investitsiya loyihalarini maqsadli va imtiyozli kreditlashning tashkiliy-moliyaviy-iqtisodiy mexanizmlarini faollashtirish, yangi ish o'rinlarini yaratish uchun subsidiyalar tizimini ishlab chiqish va qo'llash, yangi korxonalar va ish o'rinlari tashkil etish, ishsizlarni, birinchi navbatda, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini ish bilan ta'minlash uchun subsidiyalar, shu jumladan hududiy subsidiyalar berish, biznes-inkubatorlarni yaratish maqsadga muvofiqdir.

Qishloq joylarda ishsizlik holatini yumshatish qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini, shu jumladan, tadbirkorlik faoliyatining organik dehqonchilik va qishloq xo'jaligidan tashqari turlarini rivojlantirishni davlat tomonidan rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash hisobidan qo'shimcha ish o'rinlari yaratish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishni taqozo etadi.

Mamlakatda bandlikning moslashuvchan shakllarining tarqalishi mehnat munosabatlarida kamsitish, xodimlarning ijtimoiy ta'minotini qisqartirish, ularning mehnat huquqlari buzilishining oldini olish uchun ularni qo'llash mexanizmlarini takomillashtirishni talab qiladi. Qishloqdagi ishsizlik muammolarini hal qilish uchun bandlikka ko'maklashish markazlarining mahallalar bilan hamkorligini chuqurlashtirish zarur. Shu bilan birga, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini etishtirish va ularni qayta ishlash bo'yicha mahalliy va hududiy agrobiznes klasterlarini shakllantirish doirasida tadbirkorlik va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining kuch tuzilmalari o'rtasidagi hamkorlikning strategik dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish, xizmat ko'rsatish sohasi klasterlari, yashil turizm va boshqalar alohida ahamiyatga ega.

Bu ish o'rinlari taklifini kengaytirish va muayyan hududda bandlik sohasidagi vaziyatni yumshatish imkonini beradi. Klaster harakati sezilarli turtki bo'lishi uchun uni davlat-xususiy sheriklik tamoyillari va markazsizlashtirish

shartlarini hisobga olgan holda huquqiy hamda tashkiliy jihatdan ta'minlashni takomillashtirish zarur.

Yangi ish o'rinlarining asosiy ta'minlovchilari bo'lmish kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun makroiqtisodiy beqarorlik sharoitida davlat-xususiy sheriklikni keng yoyish davlat iqtisodiy siyosatining istiqbolli yo'nalishi bo'lib, u rivojlangan mamlakatlarda ham davlat va xususiy sektorning tashkiliy, moliyaviy va innovasion resurslarini birlashtirishning eng samarali shakllaridan biri sifatida o'zini ko'rsatib kelmoqda.

Shuningdek, Oliy ta'lim, fan va innovasiyalar vazirligi tomonidan mehnat bozorida talab va taklifning yagona axborot bazasiga ega bo'lgan kompleks kadrlar hamda ta'lim dasturlarini ishlab chiqish lozim va bu esa ishsizlik darajasi va davomiyligini kamaytirishga yordam beradi. Bandlik sohasidagi salbiy jarayonlarga qarshi kurashish aholini, shu jumladan ishsizlarni, ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan yoki bitirgan yoshlarni kasbga yo'naltirishning samarali tizimini shakllantirish, mehnat resurslari taklifini oshirish zarur bo'lgan kasblarni ommalashtirishni taqozo etadi. Bunday chora-tadbirlar ishsizlik xavfining oldini olish va minimallashtirish bo'yicha o'z vaqtida qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

3-bob bo'yicha xulosa

1. Kelajakda aholi farovonligini oshirish va turmush-darajasini yaxshilash maqsadida qishloq xo'jaligida band aholining ulushi 10-12% ga tushirilishi lozim. Bu holat qishloqda ishsizlik muammosini yanada murakkablashtiradi. Ammo viloyatda aholi bandligini ta'minlash va ishsizlikdan himoya qilish murakkab hamda doimiy ravishda tartibga solib borishni talab etiladigan jarayon hisoblanadi. Buning o'ziga xos jihatlaridan biri avvalambor, qishloqda yangi ish o'rinlari yaratishning murakkabligi va demografik holat bilan izohlanadi. Mehnat resurslariga talabning oshishi bo'yicha iqtisodiy tadbirlardan asosiysi iqtisodiyot tarmoqlarida tarkibiy o'zgarishlarni ta'minlashdir.

2. Mamlakatimizda aholi farovonligini oshirish maqsadida amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy dasturlar va imtiyozlar, yangi ish o'rinlarining

yaratilishi, mehnatga layoqatli yoshdagi aholi va ko‘p bolalik ayollar, o‘smirlar, nafaqaxo‘rlar va nogironlar faoliyatlarini moddiy rag‘batlantirish tizimini yanada takomillashtirish viloyatda mehnat resurslariga talabni oshirishning muhim iqtisodiy tadbirlaridan biri hisoblanadi.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 23-yanvardagi “Qishloq xo‘jaligida aholi bandligini oshirish va er uchastkalaridan samarali foydalanish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-69-sonli qarorida ham qishloq joylarida aholi turmush darajasini oshirish, doimiy daromad manbalarini kengaytirish va aholi bandligiga ko‘maklashish borasida bir qator aniq vazifalar belgilab berilgan. Shu nuqtai nazardan Toshkent viloyatida mehnat bozori samaradorligining asosiy ko‘rsatkichi hisoblangan iqtisodiyotda bandlar soni bo‘yicha ko‘p omilli prognozi amalga oshirilib, 2028-yilda iqtisodiyotda bandlar soni 1301,8 ming kishini tashkil etishi aniqlandi. Bunga esa o‘z navbatida Toshkent viloyatining yalpi hududiy maxsulot (YaHM) hajmi 110210,7 mlrd. so‘mni, aholi jon boshiga real daromadlar 19709,1 ming so‘mni, o‘rtacha nominal hisoblangan oylik ish xaqqi 3500,6 ming so‘mni tashkil etishi bilan erishiladi. Viloyatdagi korxonalar soni esa 65413 tani tashkil etib, ishsizlik darajasi 9,0 % ga etishi aniqlandi.

4. Mehnat bozori samaradorlik ko‘rsatkichlarini ifodalovchi iqtisodiyotda bandlar soni bo‘yicha amalga oshirilgan prognoz natijalariga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak ishsizlik darajasi 9,0 % ni tashkil etmoqda. Ammo ishsizlik darajasining ko‘tarilishi mehnat bozoriga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, uning samarali faoliyatiga to‘sqinlik qiladi. Shuning uchun ham ishsizlik darajasini pasaytirish maqsadida prognoz natijalarini davom ettirib, ishsizlik darajasini 2027-yilda 7,0 % ga tushirishga erishildi. Bu esa o‘z navbatida viloyatdagi korxonalar soni 63254 taga, aholi jon boshiga real daromadlar 18992,0 ming so‘mga, o‘rtacha oylik nominal hisoblangan ish haqi 3380,8 ming so‘mga, band aholining jon boshiga YaHM 86522,2 ming so‘mga etishi bilan erishilgan.

XULOSA

Mintaqada mehnat bozori rivojlanishini statistik o'rganish yuzasidan o'tkazilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy xulosa va tavsiyalar ishlab chiqildi. Ularning mohiyati asosan quyidagilardan iborat:

1. Toshkent viloyati mehnat bozorida nomutanosiblikning vujudga kelishi natijasida mehnatga layoqatli aholini ish bilan bandligini ta'minlash, mehnat bozorida ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning vujudga kelish sabablarini aniqlash, undagi mehnat resurslariga talab va taklifning hududlar bo'yicha parametrlarini tahlil qilish dolzarb masalalaridan hisoblanadi.

2. Toshkent viloyatida mehnat bozorini tartibga solish bilan bog'liq boshqaruv qarorlarini qabul qilishda, hududlar bo'yicha mehnat resurslariga talab va taklif, ular o'rtasidagi raqobatning miqdoriy ko'rsatkichlarini statistik usul va modellar yordamida aniqlanish hamda mazkur bozor parametrlarini alohida hudud doirasida tahlil etish, uning mazmun-mohiyati, maqsadi va vazifalari, usul va vositalari to'g'risidagi nazariy bilimlarni shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

3. Toshkent viloyati mehnat resurslariga bo'lgan talabning oshishi va ishsizlikni kamaytirish bo'yicha amalga oshiriladigan muhim iqtisodiy chora-tadbirlar, bandlikka ko'maklashish jamg'armasidan kreditlar ajratish yo'li bilan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, bo'sh ish joylari yarmarkasini o'tkazish, ishga marxamat mono markazlari faoliyatini rivojlantirish, o'z vaqtida nafaqalar va moddiy yordam berish hamda kuchli ijtimoiy himoyani ta'minlash aholi turmush darajasi va farovonligini oshirishga ijobiy ta'sir etadi.

4. Ish izlayotgan fuqarolarga kerakli axborot olish imkonini beradigan ma'lumotlar bozasi yaratilishi, ya'ni bo'sh ish o'rinlari bo'yicha shakllantirishni nazarda tutuvchi yangi ish joylari to'g'risidagi ma'lumotlar bazasidan viloyat aholisining kengroq foydalanishi, ishsizlik darajasini pasaytirishga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

5. Toshkent viloyati aholisi milliy qadiryatlaridan kelib chiqqan xolda, kasanachilikni rivojlantirish, milliy hunarmandchilik faoliyati, xizmat ko'rsatish va servis sohasini rivojlantirish, shaxsiy, yordamchi va dehqon xo'jaliklarida chorva mollarini boqish kabi ish bilan bandlikning samarali shakllarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

6. Ishsizlarni kasbga tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini takomillashtirish maqsadida mintaqada raqamli texnologiyalar markazlari faoliyatini rivojlantirish natijasida xar yili mehnat bozoriga o'rtacha 42,8 ming kishi qayta tayyorlanib, aniq kasblarga yo'naltirilmoqda.

7. Toshkent viloyati aholisida "yashil" iqtisodiyotga o'tish davridagi o'zgarishlarga moslashuvchanligini takomillashtirish maqsadida seminar-teninglar tashkil etish xamda "yashil" iqtisodiyot madaniyatini shakillantirish hamda 2030 yilgacha yashil iqtisodiyotga to'la amal qilish natijasida mehnat bozordan 6,0 mlnga yaqin ish o'rinlari yo'q bo'lishi va 9,0 mlnga yaqin yangi ish o'rinlari tashkil etilishi kutilmoqda.

8. Toshkent viloyati mehnat bozorida "yashil" iqtisodiyotga o'tish davrida "axborot texnologiyalari" sohasini va viloyat aholisini raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida IT parklar faoliyatini yanada rivojlantirish hamda aholini kamrab olish ko'rsatkichlari tizimini ya'nada takomillashtirish natijasida aholining bandlik darajasini 10-15 % ga ko'tarishi mumkin.

9. Toshkent viloyatining iqtisodiyotda bandlar sonini ko'p omilli prognoz natijalariga ko'ra, 2027-yilda viloyatda iqtisodiyotda bandlar soni 2023-yilga nisbatan 3,0 % ga oshib 1292,8 ming kishiga etishi kutilmoqda. Bunday ijobiy natijaga korxonalar sonini 13,7 % ga, aholi jon boshiga real daromadlarni 15,1 % ga va o'rtacha nominal xisoblangan oylik ish haqini 14,2 % ga oshishi bilan viloyat yalpi hududiy mahsulot hajmining 15,1 % ga o'sib, 106201,8 mlrd.so'mga etishi bilan erishiladi.

10. Tadqiqotimizda ishsizlikning natijaviy omil sifatida olinishi bevosita mehnat bozorida uning ahamiyatliligini aniqlashdan iborat bo'lib, bu o'z navbatida

viloyatda 2028-yilga borib, ishsizlik darajasi 2023-yilga nisbatan 1,5 % ga kamayishi kutilmoqda, bu esa o'z navbatida Toshkent viloyatida korxonalar sonining 2023-yilga nisbatan 13,7 % ga, aholi jon boshiga real daromadlar 15,7 % va viloyatda band aholi jon boshiga yalpi hududiy mahsulot xajmining 14,9 % ga oshib, mos ravishda korxonalar soni 63254 taga etganda, aholi jon boshiga real daromadlarni 18992,0 ming so'mga va band aholi jon boshiga yalpi hududiy mahsulot hajmining 86522,2 ming so'mga etishi bilan kuzatiladi.

11. Qishloq joylarda ishsizlik holatini yumshatish qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini, shu jumladan, tadbirkorlik faoliyatining organik dehqonchilik va qishloq xo'jaligidan tashqari turlarini rivojlantirishni davlat tomonidan rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash hisobidan qo'shimcha ish o'rinlari yaratish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishni taqozo etadi. Mamlakatda bandlikning moslashuvchan shakllarining tarqalishi mehnat munosabatlarida kamsitish, xodimlarning ijtimoiy ta'minotini qisqartirish, ularning mehnat huquqlari buzilishining oldini olish uchun ularni qo'llash mexanizmlarini takomillashtirishni taqozo etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAP RO‘YXATI

I. Nopmativ-huquqiy xujjatlar va metodologik ahamiyatga molik nashrlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T: O‘zbekiston, 2017-yil 29-avgust.
2. O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi: O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O‘RQ-683-sonli *Qonuni tahririda* - *Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021 y., 03/21/683/0375-son*).
3. O‘zbekiston Respublikasining “Aholini bandligi to‘g‘risida” gi qonuni / 20 oktyabr 2020 y. qabul qilingan, 1 yanvar 2021 y. O‘RQ-642-sonli yangi tahrir.
4. O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 12-avgustdagi “Rasmiy statistika to‘g‘risida”gi O‘RQ-707-son qonuni (Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 12.08.2021 y., 03/21/707/0780-son).
5. “Ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug‘urta qilish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. Qonunchilik palatasi tomonidan 2008 yil 11 noyabrda qabul qilingan, Senat tomonidan 2009-yil 27-martda ma’qullangan. № O‘RQ–210, 2009 y. 16 aprel.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining milliy statistika tizimini yanada takomillashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi RQ-4796-sonli Qarori.03.08.2020 y.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli Farmoni 2022-yil 28-yanvar.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni 2017-yil 17-fevral.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi aholisini ijtimoiy himoya qilish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-175-sonli farmoni. // Xalq so‘zi. –T., 2022-yil 25-iyul.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi hududida xorijiy davlatlarning malakali mutaxassilari tomonidan mehnat

faoliyatini amalga oshirishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4008-sonli qarori 2018-yil 7-noyabr.

11. O'zbekiston Respublikasi prezidentining "Norasmiy bandlik ulushini qisqartirish hamda mehnat resurslari balansini zamonaviy yondashuvlar asosida shakllantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-366-son qarori, 2022-yil 30-avgust.

12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-690-sonli qarori. 2020-yil 6-noyabr.

13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Tashqi mehnat migrasiya tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi 3839-sonli qarori 2018-yil 5-iyul.

14. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Aholi bandligini ta'minlash borasidagi ishlarni takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida» gi 3856-sonli qarori 2018-yil 14-iyul.

15. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Aholining ijtimoiy zaif qatlami bandligini ta'minlashni rag'batlantirishning tashkiliy chora-tadbirlari to'g'risida» gi PQ-3782-sonli 2018-yil 11-iyun.

16. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Kambag'al va ishsiz fuqarolarni tadbirkorlikka jalb qilish, ularning mehnat faolligini oshirish va kasb-hunarga o'qitishga qaratilgan hamda aholi bandligini ta'minlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» PQ-4804-son qarori 2020-yil 11-avgust.

17. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xotin-qizlar bandligini oshirish va salomatligini mustahkamlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-376-sonli qarori 2022-yil 21-sentyabr.

18. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Chet elda ishlayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari hamda ish vaqtini hisobga olib bo'lmaydigan shaxslarning ayrim toifalari tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari to'lash tartibini, shuningdek ularning pensiyani hisoblash uchun

olinadigan ish stajini va ish haqi miqdorini hisobga olish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida» 46-son Qaror 2016-yil 22-fevral.

19. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-dekabrda «Ishga joylashtirishga muhtoj aholi sonini aniqlash, shu jumladan, uy xo'jaliklarini mehnat bilan bandlik masalalari bo'yicha o'rganishlar o'tkazish, shuningdek, mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansini shakllantirish metodikasini takomil-lashtirish to'g'risida» 1011-sonli qaror.

20. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Fuqarolar yig'inlari faoliyati samaradorligini baholashning reyting tizimini takomillashtirish to'g'risida» 485-son qarori 2020-yil 14-avgust.

21. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Rivojlanishda orqada qolayotgan hamda ishsizlik darajasi nisbatan yuqori bo'lgan maxallalarda aholi bandligini ta'minlash orqali oilalarning daromad manbaini yaratish tartibi to'g'risida» gi 204-sonli qarori 2021-yil 9-avgust.

22. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini xorijda uyushgan holda ishga joylashtirish tizimini yanada takomillashtirish va tubdan qayta ko'rib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida» gi 725-son qarori 2018-yil 12-sentyabr.

23. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar «O'zbekiston Respublikasida majburiy mehnatga barham berishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» gi 349-son qarori, 2018-yil 10-may.

24. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekiston Respublikasida 2023 yilda aholini ro'yxatga olishga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish chora-tadbirlari to'g'risida» gi qarori 710-son 2020-yil 11-noyabr.

25. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016 yilda mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017-yil 14-yanvar. – Toshkent «O'zbekiston» 2017-104 b.

26. Mirziyoev Sh. M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganing 24-yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza 2016-yil 7-dekabr. Toshkent: «O'zbekiston» 2017 - 48 b.

27. Mirziyoev Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent «O'zbekiston» 2017-488 b.

28. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi. Toshkent «O'zbekiston» 2019. 3 t

30. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga murojaatnomasi. 21-dekabr 2022-yil. <https://president.uz>

31. Xodimlarning alohida lavozimlari va kasblari bo'yicha ish haqi tanlanma statistik kuzatuv bo'yicha Uslubiy nizom. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining 2020-yil 28-fevraldagi 4- son qarori bilan tasdiqlangan.

32. Uy xo'jaliklarida kuzatuv o'tkazish bo'yicha uslubiy nizom. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining 2020-yil 27-noyabrdagi 41-son qarori bilan tasdiqlangan.

33. Mehnat resurslarini hisobot balansini hisoblash bo'yicha uslubiy Nizom. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining 2018 yil 4 may.13-son qarori.

34. Yalpi ichki mahsulotni yakuniy iste'mol usulida hisoblash bo'yicha uslubiy nizom. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining 2020-yil 30-noyabr.44-son qarori.

35. Mehnat sharoitlari ahvoli va ishlab chiqarishda shikastlanganlik to'g'risida 2019-yil uchun hisobot. 1- MSh shakli yillik. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining 2019-yil 2-oktyabr 10-mb-son qarori bilan tasdiqlangan

36. Boshqaruv organi xodimlari soni to'g'risida hisobot. 1-BX shakli choraklik. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining 2019-yil 2-oktyabr 10-mb-son qarori bilan tasdiqlangan.

37. Hisoblangan ish haqi miqdori bo'yicha xodimlar sonining taqsimlanishi to'g'risida 2020-yil noyabr oyi hisoboti. 1- NH shakli Yilda bir marta. O'zbekiston

Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasining 2019-yil 2-oktyabr 10-mb-son qarori bilan tasdiqlangan.

38. Xodimlarning lavozimlari va kasblari bo‘yicha ish haqi to‘g‘risida 2020 yil aprel oyi hisoboti. IHH shakli Yilda bir marta aprel oyi uchun. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasining 2019-yil 2-oktyabr 10-mb-son qarori bilan tasdiqlangan.

39. “Mehnat hisoboti”. 1-mehnat choraklik. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasining 2019-yil 2-oktyabr 10-mb-son qarori bilan tasdiqlangan.

II. Monografiya, ilmiy maqola, patent, ilmiy to‘plamlap

40. Aburaxmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti nazariyasi va amaliyoti. Monografiya. O‘zR FA “FAN” nashriyoti, 2019-yil.

41. Tula N.B. Sovershenstvovanie metodologii perepisi i ucheta zanyatosti nasileniya. Monografiya. “VNESHINVESTPROM” nashriyoti, 2021-yil

42. Umarova M.A. O‘zbekiston Respublikasi mehnat bozorini statistik prognozlashning metodologik asoslari. Monografiya. Innovasion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2019-yil.

43. Umarova M.A., Jumanova Z.T. Sanoat tarmog‘i rivojlanishini statistik o‘rganish. Monografiya. Toshkent-“Iqtisodiyot” 2022-yil.

44. Alimova G.A. Bozor iqtisodiyotiga o‘tish sharoitida ijtimoiy-madaniy infratuzilma va mehnatda bandlik muammolari. Iqtisod fanlar nomzodi dissertasiyasi avtoreferati. T., 2002. – 21 b.

45. Gonorskaya A.V. Obespechenie zanyatosti trudovykh resursov Respubliki Uzbekistan s ispolzovaniem potentsiala negosudarstvennykh nekommercheskix organizatsiy (na primere jenskoy zanyatosti). Dis. kand. ekon. nauk. – T., 2002. – 152 b

46. Dolgix Ye. A. Statisticheskiy analiz zanyatosti i bezrobotisы v Rossiyskoy Federatsii. Avtoref. dis. kand. ekonom. nauk M—2010.

47. Ismaylov K.S. Ishchi kuchidan foydalanish samaradorligi (Qoraqalpog‘iston Respublikasi qishloq xo‘jaligi misolida). Iqtisod fanlar nomzodi dissertasiyasi avtoreferati. T., 2000. – 23 b.

48. Mahkamova Sh.Yu. Bozor islohotlari chuqurlashayotgan sharoitda aholi bandligini tartibga solish. Iqtisod fanlari nomzodi dissertasiya. T., 2008. – 155 b.
49. Mustafaqulov Sh.E. Qishloq ishchi kuchidan foydalanishni istiqbollashtirish. Iqtisod fanlari nomzodi dissertasiyasi. T.,2005.– 169 b.
50. Mo‘minov X.I. Buxoro viloyatida mehnat bozorini shakllantirish va uning faoliyatini rivojlantirish. Iqtisod fanlari nomzodi disser-tasiyasi. T., 2008. – 148 b.
51. Орлова А. Л. Статистическое исследование показателей занятости и безработисы на региональном рынке труда Автореф.дис... канд. эконом. наук Орел-2014.
52. Оstonov A.Ё. Занятост населения в малом и частном предпринимательстве (на материалах Кашкадаринской области). Автореф. дисс... канд. экон. наук. – Т., 2007. – 20 б.
53. Raximov A.Sh. Повышение уровня занятости на селе в условиях либерализации экономики (на примере Хорезмского вилоята Республики Узбекистан). Автореф. дисс... канд. экон. наук. – Т., 2006. – 22 с.
54. Сарычева Т. В. Методология комплексного статистического анализа занятости в российской федерации по видам экономической деятельности. Автореф. дис... докт. эконом. наук М.,2017.
55. Стройкина Н. В. Статистический анализ и прогнозирование развития рынка труда оренбургской области. Автореф. дисс... канд. эконом. наук М., 2011.
- 56.Toshpulatov A. Qishloq mehnat bozoridagi ishchi kuchiga talab va taklifni istiqbollashtirish (Farg‘ona viloyati Toshloq tumani misolida). Iqtisod fanlar nomzodi dissertasiyasi avtoreferati. T., 2007. – 22 b.
57. Утемуратова Г.Х. Совершенствование управления занятостью женских трудовых ресурсов. Автореф. дисс. канд. эконом. наук. – Т., 2001. – С. 22.
58. Utepova G.B. Qoraqalpog‘iston Respublikasi qishloq joylarining demografik rivojlanishi va ishchi kuchi muammolari. Geografiya fanlari nomzodi dissertasiyasi avtoreferati. T., 2002. – 24 b.

59. Xayitov Sh.N. Проблемы обеспечения занятости населения и пути их решения в условиях структурных преобразований экономики (на примере Бухарской области). Автореф. дисс. канд. экон. наук. – Т., 2002. – 28 с.

60. Хван Т.В. Особенности государственного регулирования рынка труда Узбекистана в условиях перехода к рыночным отношениям: Дис. ... канд. экон. наук. Т., 2000.

61. Xolmo‘minov Sh.R. Qishloq mehnat bozorining shakllanishi va rivojlanishini modellashtirish (Samarqand viloyati misolida). Iqtisod fanlar doktori dissertasiyasining avtoreferati.Т., 1998.– 46 б.

62. Xomitov K.Z. O‘zbekiston Respublikasi qishloq mehnat bozorining samarali rivojlanishi muammolari. Iqtisod fanlari doktori darajasini olish uchun yozilgan dissertasiyasi. Т., – 2012 – 39 б.

63. Xudayberdiev Z.R. Занятость трудоспособного населения сельской местности Узбекистана и влияния на нее малого и частного предпринимательства. Автореф. дисс. канд. экон. наук. Т., 1997. – 23 с.

64. Xusinov I.I. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida qishloq mehnat bozorini rivojlantirish istiqbollari (Orolbo‘yi mintaqasi misolida). Iqt. fanlar nomzodi dissertasiyasi avtoreferati.Т., 2008. -22 б.

65. Alimuxamedov В. Рынок труда и социальная защита. Газета «Народное слово», 23 сентября 2004 г.

66. Aholi o‘sishi va xalq iste‘moli mollarini ishlab chiqarishning hududiy xususiyatlari // O‘zbekiston iqtisodiy axborotnomasi. – Т., 2003. №1-2

67. Маслова И.С. Эффективная занятость и рынок рабочей силы // Вестник статистики. – М., 1990. №12. С.23-22.

68. O‘zbekiston iqtisodiyoti. Axborot va tahliliy sharh (ITTM) 2010-yil yanvar–iyun.

69. Ko‘p ukladli iqtisodiyot sharoitida aholi daromadlari manbai va tarkibining o‘zgarishi // O‘zbekiston iqtisodiy axborotnomasi – Т., 2003. № 12 son.

70. Umarova M.A. Milliy hisoblar tizimida yollanma xodimlarning mehnat haqi hisobi // Iqtisodiyot va ta’lim. TDIU. Т., 2008. №3 – В. 99 – 102.

71. Mirolimov M.M. Toshkent viloyati mexnat bozorida band axoli tarkibi va dinamikasini statistik o'rganish. 2022-yil 31-mart. "O'zbekistonda taraqqiyot strategiyasini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari" mavzusidagi respublika talabalar ilmiy-amaliy konferensiyasi.

72. Mirolimov M.M. Insuring the financial stability of insurance companies in the innovative development of the esopotu 2022-yil 4-aprel. "[04/04/2022 10:10] 1st International Scientific Conference "Modern Materials Science: Topical Issues, Achievements and Innovations" (ISCMMSTIAI-2022)"

73. Mirolimov M.M. Rakamli iqtisodiyotni rivojlantirishda mexnat resurslari va ishchi kuchlarining xarakatlarini statistik baxolash. 2022-yil 27-may. "Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning statistik tahlilini takomillashtirishning nazariy-uslubiy jihatlari" ilmiy-amaliy anjuman.

74. Mirolimov M.M. Toshkent viloyati axolisini ish bilan ta'minlashni ayrim jixatlari. 2022-yil 22-aprel. "Yangi O'zbekiston: Barqaror rivojlanishning ijtimoiy-falsafiy, iqtisodiy-siyosiy va huquqiy masalalari" mavzusidagi xalqaro konferensiyasi.

75. Mirolimov M.M. Toshkent viloyati aholisining turmush darajasi va ularning bandligi statistikasi. 2022-yil 20-21-oktyabr. Global va Milliy iqtisodiyot trendlari: TDIU tarakkiyot strategiyasi forumi"

76. Mirolimov M.M. Analysis of Tashkent region labor market and statistical study of its development dynamics. 2022-yil 20-21-oktyabr. Global va Milliy iqtisodiyot trendlari: TDIU tarakkiyot strategiyasi forumi"

77. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti (nazariya va amaliyot). Darslik. – T.: «FAN», 2019 yil. - 670 b.

78. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное /Дж.М.Кейнс. –М.:Ексмо, 2007. – 960 с.

79. Карташова Л.В. Управление человеческими ресурсами: учебник. – М.: ИНФРА–М, 2007. – 236 с.

80. Максакова Л.П. Демографические проблемы занятости в Узбекиской ССР. – Т.: Узбекистан, 1989. – 174 с.

81. Никифорова А.А. Рынок труда: занятост и безработиса. М.: Международные отношение, 1991. – 184 с.

82. Плакся. В. И. Безработица: теория и современная российская практика (социально-экономический аспект).-М.:Изд-во РАГС, 2004.- С.16
83. Umarova M.A. Iqtisodiyotning notashkiliy sektorida bandlik statistikasi masalalari. “Социально – экономические проблемы развития интеграционных процессов в условиях либерализации национальной экономики” Сборник научных трудов. М.: – 2008. – 172–173 с.
84. Umarova, M.A. O‘zbekiston Respublikasi mehnat bozorini statistik prognozlashning metodologik asoslari ./ M.A. Umarova. - Toshkent : Innovasion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2019. - 200 b.
85. Umurzakov.V.X. Ijtimoiy hayot va demografik bosimlar Xalq so‘zi gazetasi.-2018-yil 19-dekabr.
86. Shadiev T.Sh. Экономические модели развития сельского хозяйства. – Т.: Фан, 1986. –168 с.
87. Освалд А. Тхе Эсономис тхе орий оф траде унионс: ан нтродустионарий сурвей. Ссандинавиан Журнал оф Эсономисс. –1985. В. 67. П. 160 – 193.
88. Рудебуш С.Д. Тестинг фор Лабоур маркет дисекуилибриум витх анд эхаст эхсес деманд дисекуилибриум модел. Ревиеу оф, Эсономисс анд Статистисс. – 1986. В. 68. П. 468–476.
89. А.Н.Аюбjonov, В.Ш.Акbarova. Xalqaro statistika O‘quv qo‘llanma:T-IQTISODIYOT-2020 170 b.
90. Болдыревский П.Б., Зимина С.В. Эконометрика. –М.: КНОРУС, 2017. –168 с.
91. Экономика труда / Под ред. М.А. Винокурова, Н.А. Горелова .- Спб.: Питер, 2004. – 656 с.
92. Гулямов С.С., Холмуминов Ш.Р. Совершенствование планирования трудовых ресурсов АПК региона. Т: Мехнат, 1989. – 157 с.
93. Одегов, Ю. Г. Экономика труда : учебник и практикум для академического бакалавриата / Ю. Г. Одегов, Г. Г. Руденко. — 3-е изд., перераб. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2015. — 386 с.
94. Руденко Г.Г., Муртозаев Б.Ч. Формирование рынков труда: Учебное пособие.Под ред / проф. Ю.Г.Одева. – М.:Екзамен, 2004.

95. Soatov N.M., Ayubjonov A.H. Amaliy statistika darslik. T.: IQTISODIYOT-2020.

96. Abdurahmonov Q.X., Xolmo‘minov Sh.R., Zokirova N.Q. Personalni boshqarish. Darslik.-T.: O‘QITUVCHI, 2008. – 656 b.

97. Akbarova Z., Umarova M.A., Shokirova N.A. Mehnat statistikasi. O‘quv qo‘llanma –T.:TDIU, 2020, 207 bet

98. Soatov N.M., Nabiev X., Ayubjonov A.H. Statistika darslik-T: IQTISODIYOT-2020.

99. Бабешко Л.О., Бич М.Г., Орлова И.В. Эконометрика и эконометрическое моделирование – Москва : Вузовский учебник : ИНФРА-М, 2018. - 385 с.

100. Nabixodjaev A.A., Xujakulov X., Umarova M.A. Xalqaro statistika. – T.: 2010. – 124 b.

101. Каско.И.А. под ред. Эконометрика. Практикум : учебно-практическое пособие / коллектив авторов ; — Москва : КНОРУС, 2019 - 218с.

III. Foydalanilgan boshqa adabiyotlap

102. O‘zbekistonda ilm-fan va innovasion faoliyat. Statistika to‘plam. – T.: O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistikasi qo‘mitasi, Toshkent, 2020.

103. O‘zbekistonda mehnat va bandlik 2016-2021. Statistika to‘plam.-.T.:O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, Toshkent, 2022.

104. Ayollar va erkaklar 2016-2021. Statistika to‘plam.- T.: O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistikasi qo‘mitasi, Toshkent, 2022.

105. O‘zbekistonning demografik yillik to‘plami 2015-2021. Statistika to‘plam.-.T.:O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, Toshkent, 2022.

106. O‘zbekistonda kichik tadbirkorlik 2016-2021. Statistika to‘plam.-.T.:O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, Toshkent, 2022.

107. O‘zbekistonda axborotlashgan jamiyat rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari 2015-2021. Statistika to‘plam.-.T.:O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, Toshkent, 2022.

108. O‘zbekiston raqamlarda 2018-2021. Statistika to‘plam.-.T.:O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, Toshkent, 2022.

109. O‘zbekistonda ijtimoiy rivojlanish va turmush darajasi 2016-2021. Statistik to‘plam.-.T.:O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, Toshkent, 2022.

110. “Xalqaro mehnat tashkilotining asosiy konvensiyalari va tavsiyalari”/Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy markazi/Toshkent, 2008.

111. Статистика международной миграции/Практическое руководство для стран Восточной Европы и Центральной Азии/ООН/Нью-Ёрк и Женева, 2011.

112. Руководство по измерению параметров экономически активного населения при переписях/ООН/Нью-Ёрк, 2010.

113. <http://www.viniti.msk.ru> – Umumrossiya ilmiy va texnik axborotlar institutining serverlari.

114. <http://www.isti.ru> – ilmiy va texnik axborotlar xalqaro markazining serveri. Turli bilimlar sohasi bo‘yicha ma’lumotlar bazasiga kirish imkoniyatini va chet el ilmiy hamda xalqaro EHM tarmoqlariga kirishni ta’minlaydi.

115. <http://www.sunny.ccas.ru/library.html> – Jahon kutubxonalarini serveri. 45 ta mamlakatning 1000 dan ortiq kutubxonalariga kirishni ta’minlaydi.

116. <http://www.uzsci.net> – O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi qoshidagi O‘zbek Ilmiy va Maorif tarmog‘ining serveri.

117. <http://www.mesi.ru> – Moskva iqtisodiyot, statistika va informatika universitetining serveri.

118. <http://www.soc.ru.ru> – Социальная защита населения. O‘zbekiston Respublikasining “Iqtisodiy tadqiqotlar markazi”, “Ekonomicheeskoe obozrenie” jurnalining elektron manzili.

119. <http://www.soc.ru.ru> – Социальная защита населения. Россия Федерацияси “Сосоиологические исследование” jurnalining elektron manzili.

120. <http://cer.freenet.uz>. – Mehnat iqtisodiyoti.

121. <http://www.golos.cn.ru>. – Mehnat iqtisodiyoti.

122. <http://www.bearingpoint.uz>. – “O‘zbekiston iqtisodiyoti” jurnalining veb–sayti.

123. <http://www.goldenpages.uz>. – Iqtisodiyotning eng so‘nggi yangiliklari.

124. www.reviu/uz – Iqtisodiy tadqiqotlar Markazi veb–sayti.
125. [www. stat.agentligi](http://www.stat.agentligi). – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi veb–sayti.
125. [www. UzA.uz](http://www.UzA.uz) – O‘zbekiston Milliy Axborot agentligi veb–sayti.
126. www.Ilo.uz. – Xalqaro Mehnat Tashkiloti_veb–sayti.
127. [www. Un. Orgfesaf populationfunpop.htm](http://www.Un.Orgfesaf/populationfunpop.htm)__– Xalqaro Mehnat Tashkiloti, Aholishunoslik jamg‘armasining veb–sayti.

ILOVALAR

1-Ilovada O'zbekiston Respublikasi iqtisodchi olimlari tomonidan mehnat bozori holatini aniqlashdagi ayrim ko'rsatkichlari deb nomlangan 1.6-jadvaldagi formulalar va ulardagi ko'rsatkichlarni shartli belgilari sharxi to'g'risida so'z boradi.

№	Ko'rsatkichlarning shartli belgilanishi	Izox:
1	MM- I- U-	Ishga joylashtirishga muhtoj band bo'lmagan aholi (ishsizlar); Ishsizlar; Ishga joylashtirishga muxtoj, mehnat bilan band bo'lmagan shaxslar (ishsizlar)
2	MRA- LR- R_{hq}(t)-	Mehnat resurslari; Mehnat resurslari; Haqiqiy band bo'lgan ishlovchilar soni (hq);
3	B- E-	Bandlar; Mehnat bilan band bo'lgan fuqorolar;
4	R_{ni}(t)-	Ish bilan band bo'lishi zarur bo'lgan normativ ishlovchilar soni (ni)
5	IFA- EIP-	Iqtisodiy faol bo'lmagan aholi; Iqtisodiy faol bo'lmagan aholi;
6	MP- LR-	Mehnat resurslari; Mehnat resurslari;
7	MYo- MYoM- WAPM-	Mehnat yoshidagilar Mehnat yoshidagi mehnatga qobiliyatli aholi; Mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi;
8	N-	I va II guruh nogironlari;
9	BB-	Band bo'lmagan aholi;
10	RO'- IO'P- WTP-	Band bo'lgan nafaqaxo'rlar va 16 yoshga etmagan ishlayotgan o'smirlar; Ishlayotgan o'smirlar va pensionerlar; Ishlayotgan o'smirlar va pensionerlar;
11	MLA-	Mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi;
12	E(16-60) + X(16-55)- E_{(16-60)+A₍₁₆₋₅₅₎} - Mp(16-59)+Wp(16-54)-	16 yoshdan 60 yoshgacha bo'lgan erkaklar va 16 yoshdan 55 yoshgacha bo'lgan ayollar
13	IT- IB- E-	Mehnat bilan bandlar soni;
14	ITp- Ip- Eos-	Iqtisodiyotning rasmiy sektorida ishlovchilar;
15	ITnp- Idx- Eis-	Iqtisodiyotning norasmiy sektorida ishlovchilar;
16	MM1- Inp- LM-	Migrant mehnatchilar: chet ellarda ishlayotgan O'zbekiston Respublikasi rezidentlari, ularning mazkur mamlakatda ro'yxatga olingan yoki olinmaganligidan qat'iy nazar; Iqtisodiyotning norasmiy sektorida ish bilan band bo'lganlar; Migrant mehnatkashlar;
17	CCHCi- CCi- RDIi-	Iqtisodiyotning norasmiy sektorida faoliyatning aniq turi bilan shug'ullanuvchi so'rab chiqilganlar salmog'i;
18	CCi- CMi- Nii-	Iqtisodiyotning norasmiy sektorida faoliyatning aniq turi bilan shug'ullanuvchi so'rab chiqilganlar soni;
19	CC- CM- NI-	Mehnatga layoqatli yoshdagi so'ralganlar soni, hammasi;
20	ITNPi- NPBi-	Iqtisodiyotning norasmiy sektorida faoliyatning aniq turi bilan shug'ullanuvchilar soni;

	Eisi-	
21	MLA-MYoT-WAP-	Mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholi soni;
22	CCHCi-CCi-RDi-	Mehnatga layoqatli yoshdagi aholi soni to'g'risida axborot olish manbai - aholining jinsi va yoshi bo'yicha tarkibi to'g'risidagi davlat statistika ma'lumotlari;
23	IFA-INA-EIP-	Iqtisodiy faol bo'lmagan aholi;
24	O'-PS-A-IW-IN-IBB-VUP-	Ishlab chiqarishdan ajralgan holda o'qiyotgan hamda ish haqi va mehnat daromadiga ega bo'lmagan o'quvchilar va talabalar; Uy bekalari va bolalarni parvarish qilayotgan ishlamaydigan ayollar; Ishlamaydigan uchinchi guruh nogironlari; Ixtiyoriy ravishda ish bilan band bo'lmagan shaxslar, shuningdek ko'char va ko'chmas mulkdan daromad oladigan ishlamaydigan shaxslar;
25	MR-IF-	Mehnat resurslari; Mehnat resurslarinin iqtisodiy faol qismi;
26	IM-US-IQm-	Ish bilan band bo'lmaganlar, mustaqil ravishda ish qidirayotganlar;
27	IB-U-IJM-	Ishga joylashtirishga muhtoj mehnat bilan band bo'lmagan aholi (ishsizlar);
28	RR-UO-PI-	Ishga joylashtirishga muhtoj bo'lganlarni aniqlash paytida rasman ro'yxatdan o'tkazilgan ishsizlar

2-Ilovada O'zbekiston Respublikasi hududlari bo'yicha ish bilan band aholining iqtisodiyot sektorlari bo'yicha taqsimlanishi (ming kishi).

	2010 йил					2011 йил					2012 йил				
	Жами бандлар	Давлат секториди	Улуши, %	Нодавлат секториди	Улуши, %	Жами бандлар	Давлат секториди	Улуши, %	Нодавлат секториди	Улуши, %	Жами бандлар	Давлат секториди	Улуши, %	Нодавлат секториди	Улуши, %
Ўзбекистон Республикаси	11628,4	2410,2	20,7	9218,2	79,3	11919,1	2369,4	19,9	9549,7	80,1	12223,8	2363,2	19,3	9860,6	80,7
Қорақалпоғистон республикаси	580,8	144,6	24,9	436,2	75,1	590,0	143,0	24,2	447,0	75,8	600,2	140,6	23,4	459,6	76,6
Андижон	1112,0	172,7	15,5	939,3	84,5	1144,7	166,4	14,5	978,3	85,5	1176,3	167,5	14,2	1008,8	85,8
Бухоро	768,1	146,4	19,1	621,7	80,9	784,7	147,1	18,7	637,6	81,3	804,4	148,5	18,5	655,9	81,5
Жиззах	381,6	82,1	21,5	299,5	78,5	392,4	81,9	20,9	310,5	79,1	402,9	80,4	20,0	322,5	80,0
Қашқадарё	971,6	202,0	20,8	769,6	79,2	1003,7	194,9	19,4	808,8	80,6	1036,6	194,8	18,8	841,8	81,2
Навоий	407,9	156,3	38,3	251,6	61,7	413,4	156,8	37,9	256,6	62,1	418,5	149,3	35,7	269,2	64,3
Наманган	815,3	157,9	19,4	657,4	80,6	841,7	152,0	18,1	689,7	81,9	872,1	154,2	17,7	717,9	82,3
Самарқанд	1229,9	212,5	17,3	1017,4	82,7	1269,8	212,2	16,7	1057,6	83,3	1314,4	214,2	16,3	1100,2	83,7
Сурхондарё	784,4	177,0	22,6	607,4	77,4	817,7	175,9	21,5	641,8	78,5	843,0	173,5	20,6	669,5	79,4
Сирдарё	319,9	63,3	19,8	256,6	80,2	327,5	62,9	19,2	264,6	80,8	334,8	63,5	19,0	271,3	81,0
Тошкент в	1155,4	205,4	17,8	950,0	82,2	1183,4	198,2	16,7	985,2	83,3	1215,5	199,7	16,4	1015,8	83,6
Фарғона	1340,4	229,0	17,1	1111,4	82,9	1367,6	221,3	16,2	1146,3	83,8	1398,8	227,1	16,2	1171,7	83,8
Хоразм	606,7	120,3	19,8	486,4	80,2	625,2	116,8	18,7	508,4	81,3	643,4	115,5	18,0	527,9	82,0
Тошкент ш	1153,8	340,1	29,5	813,7	70,5	1156,7	339,4	29,3	817,3	70,7	1162,2	333,7	28,7	828,5	71,3

2013 йил					2014 йил					2015 йил					2016 йил				
Жами бандлар	Давлат секторида	Улуши, %	Нодавлат секторида	Улуши, %	Жами бандлар	Давлат секторида	Улуши, %	Нодавлат секторида	Улуши, %	Жами бандлар	Давлат секторида	Улуши, %	Нодавлат секторида	Улуши, %	Жами бандлар	Давлат секторида	Улуши, %	Нодавлат секторида	Улуши, %
12523,3	2341,1	18,7	10182,2	81,3	12818,4	2324,7	18,1	10493,7	81,9	13058,3	2341,3	17,9	10717,0	82,1	13298,4	2330,4	17,5	10968,0	82,5
610,5	138,8	22,7	471,7	77,3	621,0	136,4	22,0	484,6	78,0	630,0	139,1	22,1	490,9	77,9	638,6	136,2	21,3	502,4	78,7
1210,7	165,8	13,7	1044,9	86,3	1245,0	169,2	13,6	1075,8	86,4	1271,7	172,9	13,6	1098,8	86,4	1297,7	169,6	13,1	1128,1	86,9
818,4	142,9	17,5	675,5	82,5	823,2	140,1	17,0	683,1	83,0	824,2	140,7	17,1	683,5	82,9	825,3	139,0	16,8	686,3	83,2
415,1	80,2	19,3	334,9	80,7	428,4	79,9	18,7	348,5	81,3	441,4	81,0	18,4	360,4	81,6	454,8	80,5	17,7	374,3	82,3
1072,3	192,9	18,0	879,4	82,0	1108,5	189,8	17,1	918,7	82,9	1143,9	188,5	16,5	955,4	83,5	1180,9	190,0	16,1	990,9	83,9
419,6	147,5	35,2	272,1	64,8	420,6	145,6	34,6	275,0	65,4	421,2	147,6	35,0	273,6	65,0	421,8	147,6	35,0	274,2	65,0
903,5	150,6	16,7	752,9	83,3	937,3	150,4	16,0	786,9	84,0	968,8	152,8	15,8	816,0	84,2	1001,4	156,4	15,6	845,0	84,4
1357,3	214,5	15,8	1142,8	84,2	1402,5	213,4	15,2	1189,1	84,8	1443,9	215,4	14,9	1228,5	85,1	1485,1	213,8	14,4	1271,3	85,6
871,2	171,7	19,7	699,5	80,3	901,5	169,0	18,7	732,5	81,3	930,8	169,9	18,3	760,9	81,7	961,5	168,3	17,5	793,2	82,5
342,3	64,0	18,7	278,3	81,3	349,6	64,9	18,6	284,7	81,4	350,9	65,6	18,7	285,3	81,3	352,4	64,7	18,4	287,7	81,6
1244,9	197,2	15,8	1047,7	84,2	1272,4	191,6	15,1	1080,8	84,9	1281,8	194,2	15,2	1087,6	84,8	1287,6	193,4	15,0	1094,2	85,0
1431,1	228,0	15,9	1203,1	84,1	1462,8	232,5	15,9	1230,3	84,1	1485,3	227,6	15,3	1257,7	84,7	1508,3	226,5	15,0	1281,8	85,0
660,4	114,7	17,4	545,7	82,6	678,6	111,0	16,4	567,6	83,6	696,0	112,5	16,2	583,5	83,8	713,3	113,2	15,9	600,1	84,1
1165,3	331,6	28,5	833,7	71,5	1166,5	330,4	28,3	836,1	71,7	1168,1	333,2	28,5	834,9	71,5	1169,7	331,2	28,3	838,5	71,7

2017 йил					2018 йил					2019 йил				
Жами бандлар	Давлат секторида	Улуши, %	Нодавлат секторида	Улуши, %	Жами бандлар	Давлат секторида	Улуши, %	Нодавлат секторида	Улуши, %	Жами бандлар	Давлат секторида	Улуши, %	Нодавлат секторида	Улуши, %
13520,3	2338,3	17,3	11182,0	82,7	13273,1	2427,0	18,3	10846,1	81,7	13541,1	2463,3	18,2	11077,8	81,8
647,2	138,1	21,3	509,1	78,7	705,2	143,0	20,3	562,2	79,7	711,3	149,4	21,0	561,9	79,0
1319,2	169,6	12,9	1149,6	87,1	1266,8	181,1	14,3	1085,7	85,7	1284,5	181,1	14,1	1103,4	85,9
826,5	138,6	16,8	687,9	83,2	810,1	144,3	17,8	665,8	82,2	797,1	143,8	18,0	653,3	82,0
468,2	82,7	17,7	385,5	82,3	486,6	89,3	18,4	397,3	81,6	536,2	94,9	17,7	441,3	82,3
1218,0	190,7	15,7	1027,3	84,3	1222,0	197,7	16,2	1024,3	83,8	1220,0	204,3	16,7	1015,7	83,3
422,4	149,2	35,3	273,2	64,7	407,7	154,8	38,0	252,9	62,0	412,7	158,8	38,5	253,9	61,5
1034,9	154,7	14,9	880,2	85,1	1051,5	157,4	15,0	894,1	85,0	1104,6	164,5	14,9	940,1	85,1
1523,1	210,5	13,8	1312,6	86,2	1463,3	214,6	14,7	1248,7	85,3	1455,8	218,0	15,0	1237,8	85,0
991,7	169,0	17,0	822,7	83,0	984,0	174,9	17,8	809,1	82,2	1024,2	178,4	17,4	845,8	82,6
353,1	64,6	18,3	288,5	81,7	354,2	66,3	18,7	287,9	81,3	350,1	66,7	19,1	283,4	80,9
1289,6	200,8	15,6	1088,8	84,4	1227,7	208,2	17,0	1019,5	83,0	1232,9	211,3	17,1	1021,6	82,9
1525,7	223,8	14,7	1301,9	85,3	1451,0	238,5	16,4	1212,5	83,6	1492,6	238,1	16,0	1254,5	84,0
729,3	113,0	15,5	616,3	84,5	711,8	119,1	16,7	592,7	83,3	736,5	121,3	16,5	615,2	83,5
1171,4	333,0	28,4	838,4	71,6	1131,2	337,8	29,9	793,4	70,1	1182,6	332,7	28,1	849,9	71,9

2020 йил					2021 йил				
Жами бандлар	Давлат секторида	Улуши, %	Нодавлат секторида	Улуши, %	Жами бандлар	Давлат секторида	Улуши, %	Нодавлат секторида	Улуши, %
13236,4	2483,1	18,8	10753,3	81,2	13538,9	2530,1	18,7	11008,8	81,3
707,4	150,6	21,3	556,8	78,7	702,7	151,8	21,6	550,9	78,4
1225,9	182,7	14,9	1043,2	85,1	1264,3	187,9	14,9	1076,4	85,1
788,0	149,1	18,9	638,9	81,1	777,3	153,4	19,7	623,9	80,3
534,3	98,0	18,3	436,3	81,7	550,7	98,4	17,9	452,4	82,1
1171,0	210,1	17,9	960,9	82,1	1202,5	214,7	17,9	987,8	82,1
399,4	168,5	42,2	230,9	57,8	410,4	171,7	41,8	238,6	58,2
1088,7	167,1	15,4	921,5	84,6	1104,8	164,1	14,9	940,7	85,1
1418,3	217,5	15,3	1200,8	84,7	1441,3	221,6	15,4	1219,7	84,6
985,5	182,2	18,5	803,3	81,5	1001,9	186,0	18,6	815,9	81,4
332,2	68,2	20,5	264,0	79,5	334,1	73,1	21,9	261,0	78,1
1177,2	203,4	17,3	973,7	82,7	1222,1	218,5	17,9	1003,6	82,1
1448,6	241,2	16,6	1207,4	83,4	1483,3	248,4	16,7	1234,9	83,3
716,4	124,5	17,4	591,9	82,6	726,4	127,0	17,5	599,4	82,5
1243,5	320,0	25,7	923,5	74,3	1317,2	313,6	23,8	1003,6	76,2

3-ilovada Mintaqa mehnat bozori rivojlanishini ekonometrik tahlili deb nomlangan 3.2-paragrafda keltirilgan ma'lumotlarning hisob-kitoblari uchun foydalanilgan empirik ma'lumotlar. **(1-ssenariy bo'yicha)**

Ko'rsatkichlar nomi	Natijaviy omil sifatida iqtisodiyot da bandler soni (Y)	Toshkent viloyati yalpi hududiy mahsuloti hajmi, mlrd co'm. (X1) Taqqoslama baholarda	Ishsizlik darajasi (X2)	Toshkent viloyatidagi korxonalar soni (X3)	Toshkent viloyatida aholi jon boshiga real daromadlar, ming co'm (X4) taqqoslama baholarda	O'rtacha nominal hisoblangan oylik, Toshkent viloyati bo'yicha, ming co'm (X5) taqqoslama baholarda
Yillar						
2000	895,8	24358	0,1	9105	900,0	18,1
2001	906,9	27013	0,1	9332	1206,9	30,4
2002	926,4	28147,5	0,1	10282	1448,3	47,0
2003	952,8	29 104,5	0,1	10731	1543,9	64,1
2004	984,6	30 094,1	0,1	10761	1909,8	89,0
2005	1015,4	32 922,9	0,1	11307	2224,9	104,0
2006	1042,4	34 174,0	0,1	11403	2447,4	121,1
2007	1068,6	37 078,8	0,4	12030	3010,3	162,1
2008	1097,5	40 378,8	3,9	14495	3555,2	202,8
2009	1125,6	41 469,0	4,5	14811	4639,5	285,3
2010	1155,4	43 749,8	4,1	22823	5456,1	362,0
2011	1183,4	47 599,8	3,8	18746	6520,0	466,5
2012	1215,5	50 217,8	3,6	20473	8234,8	629,8
2013	1244,9	52 477,6	3,6	21333	9222,9	758,3
2014	1272,4	55 888,7	3,9	22823	9942,3	869,0
2015	1281,8	59 353,7	4,1	23954	10777,5	995,7
2016	1287,6	62 855,6	4,1	24403	11952,2	1167,0
2017	1289,6	65 809,8	5,2	25019	12478,1	1286,0
2018	1227,7	66 467,9	9	26919	12952,3	1460,8
2019	1232,9	70 854,8	8,9	31030	13587,0	1791,0
2020	1177,2	76 027,2	10,5	38523	14184,8	2152,8
2021	1222,1	78 232,0	9,4	46173	14610,3	2501,5

2-ssenariy bo'yicha

Ko'rsatkichlar nomi	Natijaviy omil sifatida ishsizlik darajasi (Y) % da	Toshkent viloyatidagi korxonalar soni (X1)	Toshkent viloyatida aholi jon boshiga real daromadlar, ming so'm (X2) taqqoslama baholarida	O'rtacha nominal hisoblangan oylik, Toshkent viloyati bo'yicha, ming co'm (X3) taqqoslama baholarida	Toshkent viloyatida iqtisodiyotda band aholi soni ming kishi (X4)	Toshkent viloyatida iqtisodiyotda band aholining jon boshiga yalpi hududiy mahsulot hajmi ming co'm (X5) taqqoslama baholarida
Yillar						
2000	0,1	9105	900,0	18,1	895,8	10747,1
2001	0,1	9332	1206,9	30,4	906,9	11811,1
2002	0,1	10282	1448,3	47,0	926,4	12200,9
2003	0,1	10731	1543,9	64,1	952,8	12505,9
2004	0,1	10761	1909,8	89,0	984,6	12781,0
2005	0,1	11307	2224,9	104,0	1015,4	13867,4
2006	0,1	11403	2447,4	121,1	1042,4	14283,4
2007	0,4	12030	3010,3	162,1	1068,6	15368,9
2008	3,9	14495	3555,2	202,8	1097,5	16552,4
2009	4,5	14811	4639,5	285,3	1125,6	16800,6
2010	4,1	22823	5456,1	362,0	1155,4	17506,3
2011	3,8	18746	6520,0	466,5	1183,4	18714,2
2012	3,6	20473	8234,8	629,8	1215,5	19425,4
2013	3,6	21333	9222,9	758,3	1244,9	20105,2
2014	3,9	22823	9942,3	869,0	1272,4	21190,9
2015	4,1	23954	10777,5	995,7	1281,8	22250,5
2016	4,1	24403	11952,2	1167,0	1287,6	23274,0
2017	5,2	25019	12478,1	1286,0	1289,6	24344,6
2018	9	26919	12952,3	1460,8	1227,7	24052,4
2019	8,9	31030	13587,0	1791,0	1232,9	25327,2
2020	10,5	38523	14184,8	2152,8	1177,2	26796,2
2021	9,4	46173	14610,3	2501,5	1222,1	27305,3

1-ssenariy bo'yicha mintaqa mehnat bozori samaradiligini ifodalovchi natijaviy va ta'sir etuvchi omillarning logorifm qiymatlari.

Ko'rsatkichlar nomi	Natijaviy omil sifatida ishsizlik darajasi (Y)ning logopifm qiymatlari	Toshkent viloyatidagi korxonalar soni (X1)	Toshkent viloyatida Aholi jon boshiga real daromadlar (X2)	O'rtacha nominal hisoblangan oylik, Toshkent viloyati bo'yicha (X3)	Toshkent viloyatida iqtisodiyotda band aholi soni ming kishi (X4)	Toshkent viloyatida iqtisodiyotda band aholining jon boshiga yalpi hududiy mahsulot hajmi ming co'm (X5)
Yillar						
2000	6,798	10,101	-2,302	9,117	6,802	2,90
2001	6,810	10,204	-2,302	9,141	7,096	3,41
2002	6,831	10,245	-2,302	9,238	7,278	3,85
2003	6,859	10,279	-2,302	9,281	7,342	4,16
2004	6,892	10,312	-2,302	9,284	7,555	4,49
2005	6,923	10,402	-2,302	9,333	7,707	4,64
2006	6,949	10,439	-2,302	9,342	7,803	4,80
2007	6,974	10,521	-0,916	9,395	8,010	5,09
2008	7,001	10,606	1,361	9,582	8,176	5,31
2009	7,026	10,633	1,504	9,603	8,442	4,55
2010	7,052	10,686	1,410	10,036	8,604	5,89
2011	7,076	10,771	1,335	9,839	8,783	6,15
2012	7,103	10,824	1,280	9,927	9,016	6,45
2013	7,127	10,868	1,280	9,968	9,129	6,63
2014	7,149	10,931	1,360	10,036	9,205	6,77
2015	7,156	10,991	1,410	10,084	9,285	6,90
2016	7,161	11,049	1,411	10,102	9,389	7,06
2017	7,162	11,095	1,648	10,127	9,432	7,15
2018	7,113	11,104	2,197	10,201	9,469	7,29
2019	7,117	11,168	2,186	10,343	9,517	7,49
2020	7,071	11,239	2,351	10,559	9,560	7,68
2021	7,108	11,267	2,240	10,740	9,589	7,825

2-ssenariy bo'yicha mintqa mehnat bozori samaradiligini ifodalovchi natijaviy va ta'sir etuvchi omillarning logorifm qiymatlari.

Ko'rsatkichlar nomi	Natijaviy omil sifatida ishsizlik darajasi (Y) % da	Toshkent viloyatidagi korxonalar soni (X1)	Toshkent viloyatida aholi jon boshiga real daromadlari (X2)	O'rtacha nominal hicoblangan oylik, Toshkent viloyati bo'yicha, (X3)	Toshkent viloyatida iqtisodiyotda band aholi soni (X4)	Toshkent viloyatida iqtisodiyotda band aholining jon boshiga YaHM hajmi (X5)
Yillar						
2000	-2,303	10,101	-2,302	2,896	6,802	2,90
2001	-2,303	10,204	-2,302	3,414	7,096	3,41
2002	-2,303	10,245	-2,302	3,850	7,278	3,85
2003	-2,303	10,279	-2,302	4,160	7,342	4,16
2004	-2,303	10,312	-2,302	4,489	7,555	4,49
2005	-2,303	10,402	-2,302	4,644	7,707	4,64
2006	-2,303	10,439	-2,302	4,797	7,803	4,80
2007	-0,916	10,521	-0,916	5,088	8,010	5,09
2008	1,361	10,606	1,361	5,312	8,176	5,31
2009	1,504	10,633	1,504	4,554	8,442	4,55
2010	1,411	10,686	1,410	5,892	8,604	5,89
2011	1,335	10,771	1,335	6,145	8,783	6,15
2012	1,281	10,824	1,280	6,445	9,016	6,45
2013	1,281	10,868	1,280	6,631	9,129	6,63
2014	1,361	10,931	1,360	6,767	9,205	6,77
2015	1,411	10,991	1,410	6,903	9,285	6,90
2016	1,411	11,049	1,411	7,062	9,389	7,06
2017	1,649	11,095	1,648	7,145	9,432	7,15
2018	2,197	11,104	2,197	7,286	9,469	7,29
2019	2,186	11,168	2,186	7,491	9,517	7,49
2020	2,351	11,239	2,351	7,675	9,560	7,68
2021	2,241	11,267	2,240	7,825	9,589	7,825